

ירחון תורני יתד המאיר

לזכרון עולם בהיכל ה'

ירחון "יתד המאיר" מוקדש לזכרו ולכבודו של
מו"ר עט"ר, פאר הדור והדרו, אשר כל בית ישראל הולכים לאורו,
שר התורה ועמוד ההוראה, גאון ישראל ותפארתו,
מרן רבינו **עובדיה יוסף** זצוקללה"ה
רבן ומאורן של ישראל זיע"א

מצורף

לקט מאמרים
מתוך הספר
"שבתי וקומי"

התוכן

- פאר הדרור והדרור, מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א
- 3..... סימן קו | שובה ישראל - שיחה מיוחדת לימי הסליחות
- הגאון רבי אליהו מדר זצ"ל
- 6..... סימן קז | ביאורים וחדושים על סדר השלחן ערוך (ד)
- הרב מאיר מאזוז
- 9..... סימן קח | שיש לקבוע זמן לפרעון לפני ראש השנה כדי לקיים "שמיטת כספים"
- הרב ברוך דוב פוברסקי
- 10..... סימן קט | שאלות ותשובות בעניני פירות שביעית
- הרב אבנר מלכה
- 11..... סימן קי | בענין שמיטת כספים ותקנת פרוזבול
- הרב יוסף חיים מזרחי
- 18..... סימן קיא | בענין לשון "שְׁעָה"
- הרב מנשה בן פורת
- 23..... סימן קיב | בדין תפילת התשלומין לגבי אשה
- ❧ "משכיות כסף" - הרב דוד חיים
- 25..... סימן קיג | דברי חיזוק
- ❧ "יתדות" - מכתבים הערות ותגובות
- 26..... סימן קיד - ענינים שונים
- ❧ "לכו אל יוסף" - הרב עובדיה חן
- 28..... סימן קטו | הכתיבה והפסיקה במשנתו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל (טז)

קובץ "שבתי וקומי"

לגליון זה צירפנו קונטרס מיוחד (שהופץ נמכר בצפת"ו) ובו לקט מאמרי התעוררות והכנה לימים הנוראים, ערוכים ומעובדים מתוך הספר הקדוש "שבתי וקומי" למורנו הגאון הגדול רבי חומאני עלוש זצ"ל נלב"ע ב-ג' באלול תשט"ו, והחדש ימלאו 60 שנה להסתלקותו, זי"ע.

מורנו הרב השאיר אחריו ברכה ספרים נפלאים בהלכה ובאגדה בעמקות ובגאונות. אלא שחלק מדברות קדשו נכתבו בקצרה ותמצות, ועל כן כדי שהדברים יהיו שווים לכל נפש, אנו רוצים בעז"ה להוציאם לאור מחדש כשהם ערוכים בלשון קלה ונעימה. ורואים אנו לבקש מציבור הלומדים לסייע בידנו במלאכת קודש זו, באמצעות שליחת הערות והארות לתועלת העניין, (כ"כ נודה למי שיוכל להמציא לנו קובץ PDF של הספר, דבר שיוכל להקל עלינו בהשלמת המלאכה כראוי), ולכבודו של רבינו המחבר זיע"א.

ירחון תורני "יתד המאיר"

פסקים ותשובות בהלכה מאמרי הגות ומחשבה

👉 להצטרפות לקראת השנה החדשה, דמי מנוי: 70 ש"ח בלבד! 👈

מאמרים ותגובות עבור הגליון הבא (ללא התחייבות לפרסום), ניתן יהיה לשלוח עד לכ"ג בחודש !!

ת.ד. 114 צפת, ✉ פקס: 04-6925148, ☎ 04-6923381 (שלוחה 5), בשעות לפנה"צ.

דוא"ל: a6925148@gmail.com ✉ teshuva1@012.net.il ☑ כל הזכויות שמורות-©

חיי עולם

מאמרים מתורתם של רבנים תלמידי חכמים שהסתלקו לעולם שכולו טוב, נ"ע. ונקרא שמו "חיי עולם" ע"פ הגמרא (יבמות צו.) "אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בר יוחאי, כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובכות בקבר... מאי קראה דובכ שפתי ישנים...". ופירש רש"י (בכורות לא:) "הנאה היא לו שדומה כחיי"

סימן קו

פאר הדור והדרו, אשר כל בית ישראל הולכים לאורו

מרב רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל*

שובה ישראל

מקום אסטרטגי ביותר שממנו יוכל לחלוש על יתר ערי מואב ולכבשם בנקל זו אחר זו. ולכן מיהר לכבוש תחילה את עיר "חשבון" שהיתה עיר אסטרטגית חשובה, ומשם כבש את יתר ערי מואב. כאמור (במדבר כא, כח) כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אכלה ער מואב.

בבואנו לשפוך תחינתנו וצקון לחשנו לפני אבינו שבשמים, הבה ונעשה את חשבון הנפש, ולתכנן את צעדינו לקראת השנה הבאה לבל יהיה שיח שפתותינו כמצות אנשים מלומדה.

חז"ל אמרו (ב"ב עח:) על הפסוק (במדבר כא, כז) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון, המושלים - אלו המושלים ביצרם, בואו חשבון - בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, ואם אתה עושה כן, תבנה - בעולם הזה, ותכונן - בעולם הבא.

הסמיכו חז"ל רעיון מוסרי כביר על פסוק המדבר במלחמת סיחון ומואב, ועל יסוד הפסוק (משלי כד, ו): בתחבולות תעשה לך מלחמה. כי סיחון במלחמתו נגד מואב היה עליו לכבוש תחלה

* שיחה נדירה מאת מרב רבינו הגדול זיע"א, כפי שנאמרה בביהכ"נ הגדול, במוצש"ק, כ"ה באלול תש"ל. ובה הובאו דברי התעוררות נפלאים לסליחות. הדברים נתפרסמו באותה שעה [תחת הכותרת: הרב עובדיה יוסף, הרב הראשי לתל-אביב-יפו], ולפנינו מובא המאמר כפי שפורסם בשעתו, בתוספת הוספות ותיקונים מכת"ק של מרב זיע"א, שנכתבו בשולי הגליון. משמאל, הובא צילום חלקי של המאמר, ולצידו ניתן להבחין בהוספה בכת"ק של מרב זיע"א (והודגשה כאן להלן).

מאמר זה נתקבל ע"י הרה"ג ר' רפאל יצחק אזולאי שליט"א שאף טרח והוסיף מקורות וצינונים. תשוח"ח לו.

דבר זה כשם ששייך לכל אדם מישראל, הוא מתאים ביתר שאת ויתר עוז בענין חינוך בנינו ובנו-תינו ע"פ יסודות תורתנו הקדושה, להוסיף חוליה בשרשרת הזהב של אמונתנו הצרופה, כי אם אנו משתדלים בכל כוחנו לחנכם ולהושיבם בין ברכי תלמידי חכמים, יראי ה' וחושבי שמו, הילד ילך הלך וגדל ביראת ה' ובמדות תרומיות, וגם לאחר מכן יחונך בישיבות, יוציא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים. כאמור חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ואולם אם אין ההורים דואגים להקנות לבניהם ולבנותיהם חינוך מקורי טהור המושרש ע"פ יסודות תורה"ק, בסופו של דבר קיים חשש גדול שהילד יגדל ללא דעת אלקים, וללא מוסר, כי אם אין תורה אין דרך ארץ, ויקו לעשות ענבים ויעש באושים. ונאמר: באין חזון יפרע עם.

אחי ורעי הבה ונקדיש איפוא את מחשבותינו ותשומת ליבנו לחנך את בנינו ובנותינו על ברכי התורה והיראה, והיה מחננו קדוש, בצניעות וביראת ה', עלינו לקרב את הנוער שלנו לתורה ולקיום המצוות המעשיות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. בתי הכנסת שלנו, אשר בהם זוכים לשמוע אל הרנה ואל התפלה, ובתי המדרש אשר מלמדים בהם תורה לרבים, הם מכשירים רבי עצמה לקרב את הנוער לאבינו שבשמים. ענין קביעות עתים לתורה לכל איש מישראל ללא יוצא מן הכלל הוא צו השעה לבער את הבערות השוררת לדאבוננו בגבולנו. וידוע כי אין מגרשים את החושך במקלות, אלא במעט אור הדוחה הרבה מן החושך, כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. ואז יקויים קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח, כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה.

והנה תראה
זיהא ה' לנחמה
אלהינו
לחיות
והנה תראה
הנה תראה
הנה תראה

ובמדות תרומיות, וגם לאחר מכן יחונך בישיבות, יוציא פרח ויצין ציץ ויגמול שקדים, כאמור (משלי כב, ו) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. והבת תגדל ביראת ה' טהורה. אשת חיל עטרת בעלה. ומושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה.

אולם אם אין ההורים דואגים להקנות לבניהם ולבנותיהם חינוך מקורי טהור המושרש על פי יסודות תורתנו הקדושה, בסופו של דבר קיים חשש גדול שהילד יגדל ללא דעת אלקים, וללא מוסר, כי אם אין תורה אין דרך ארץ, ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, ונאמר (משלי כט, יח) באין חזון יפרע עם.

אחי ורעי הבה ונקדיש איפוא את מחשבותינו ותשומת ליבנו לחנך את בנינו ובנותינו על ברכי התורה והיראה, והיה מחננו קדוש, בצניעות וביראת ה', עלינו לקרב את הנוער שלנו לתורה ולקיום המצוות המעשיות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. בתי הכנסת שלנו, אשר בהם זוכים לשמוע אל הרנה ואל התפלה, ובתי המדרש אשר מלמדים בהם תורה לרבים, הם מכשירים רבי עצמה לקרב את הנוער לאבינו שבשמים.

ענין קביעות עתים לתורה לכל איש מישראל ללא יוצא מן הכלל הוא צו השעה לבער את הבערות השוררת לדאבוננו בגבולנו. וידוע כי אין מגרשים את החושך במקלות, אלא במעט אור הדוחה הרבה מן החושך, כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו, כג). ואז יקויים קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח, כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה (ישעיה ס, א-ב).

רבותי! ימים ספורים בלבד מבדילים בינינו ליום ראש השנה הבא עלינו ועל כל בית ישראל לטובה ולברכה. ועלינו להגביר חיילים בתורה ובמצוות כדי להכריע את לשון המאזנים -

וכמו כן במלחמת היצר נגד האדם הזומם ללכדו ברשתו ולהעבירו על כל מצות התורה, תחלה וראש הוא מעוניין לכבוש מקום אסטרטגי ביותר, זהו עון ביטול תורה, שהרי אמרו חז"ל (קידושין ל:): אמר הקב"ה: בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. ואמרו חז"ל בירושלמי (ריש פאה): כל חפצים לא ישוו בה (משלי ח, יא) - אפילו חפצי שמים לא ישוו בה, שכל המצוות שבתורה אינן שוות אפילו לדיבור אחד מדיבורה של תורה.

ומכיוון שנתבטל מתלמוד תורה, עבירה גוררת עבירה, והוא הולך ומתדרדר מדחי אל דחי, תחלה במצוות שבין אדם למקום, ואחר כך במצוות שבין אדם לחבירו, בהשחתת המוסר והמדות, עד שכולו נעשה שבוי בידי היצר הרע.

ולעומת זאת המושל ביצרו הנו זהיר ביותר מהאויב המושבע שלו הוא היצר הצורר, כמו שאמרו חז"ל (קדושין ל:): בכל יום יצרו של אדם מתגבר עליו, שנאמר (תהלים לו, לב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, שנאמר (שם, לג) ה' לא יעזבנו בידו.

ולכן כשהוא מחזיק בכל עוז בדברי תורתנו הקדושה, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, על ידי כך נקל לו להמשיך ולהתעלות במעלות בקדש, וגובר על תאותיו הגופניות, שעליו יכולים לומר: איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד מ"א), שנאמר (משלי טז, לב) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר.

דבר זה כשם ששייך לכל אדם מישראל, הוא מתאים ביתר שאת ויתר עוז בענין חינוך בנינו ובנותינו על פי יסודות תורתנו הקדושה, להוסיף חוליה בשרשרת הזהב של אמונתנו הצרופה, כי אם אנו משתדלים בכל כוחנו לחנכם ולהושיבם בין ברכי תלמידי חכמים, יראי ה' וחושבי שמו, הילד ילך הלך וגדל ביראת ה'

אנא חוסה נא על עמך ישראל, והגן ברוב חסדך על חיילי צבא הגנה לישראל העומדים בחירוף נפש על משמר ארצנו וערי אלקינו. שמור נא צאתם ובואם ובעמרת נצחון תעטרם. והחזירם לביתם לחיים טובים ולשלום, חדורי אמונה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה'. ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה שמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה.

ואחינו בית ישראל הנמצאים בצרה ובשביה אחרי מסך הברזל במדינת רוסיה, ובארצות ערב, הקב"ה יוציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאור גדול. ומקבץ נדחי ישראל יחיש גאולתם, ויזכו להסתופף בחצרות ה' בארצנו הקדושה, כמו שנאמר (דברים ל, ג) ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלקיך שמה. וכמאמר הנביא (ישעיה כז, יג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים מארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים.

אסיים בקריאה קדושה לכל אחינו בית ישראל: הבה אחים יקרים נתחזק בכח אמונתנו הקדושה בה' ובתורתו, כי הוא הנותן לנו כח לעשות חיל. נשוב כלנו בתשובה שלמה לאבינו שבשמים, כי גדולה תשובה שמקרבת הגאולה, שנאמר (ישעיה נט, כ) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'. נגביר את הליכוד והאחדות בקרבנו. ובטוחים אנו בחסדי ה' יתברך שיכתוב ויחתום את כל בית ישראל בספר החיים והשלום. ונזכה לשנת גאולה וישועה, שנת שלום ושלחה. ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. כתיבת וחתימה טובה. ותזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

מזלו של חדש תשרי - לכף זכות, כמאמר חז"ל (קדושין לט:): לעולם יראה אדם את עצמו ואת העולם כולו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף חובה. ואם בשאר ימות השנה כך, על אחת כמה וכמה בימי הרחמים והסליחות הללו.

בשנה החולפת עברו עלינו אתגרים קשים וגורליים, אויבינו הגלויים והסמויים זוממים להכחידנו, אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד. מעצמה אדירה עומדת מאחריהם ומספקת להם כלי משחית חדישים, רבים ועצומים, בבחינת "ונוסף גם הוא על שונאינו", אולם חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו. ויתקיים בהם הפסוק (ישעיה ח, י) עוצו עצה ותופר דברו ולא יקום כי עמנו אל. כי לא ימוש ה' עמו בעבור שמו הגדול.

ואנו עדים להתרחשויות האחרונות בארץ השכנה ממלכת ירדן, ואנו עומדים משתאים איך הפליא הקב"ה חסדו ואמיתו אתנו, על ידי שנתן חרב איש ברעהו, וככתוב (תהלים לז, טו) חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה, בבחינת וסכסכתי מצרים במצרים, ועשרות אלפים שונאינו בנפש נפלו חללים. המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד. ובודאי הכל נעשה בהשגחה העליונה, ובחמלת ה' עלינו. ונתקיים בנו הפסוק (שמות יד, יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון.

ואנו שוטחים בקשתנו לפני רבון העולמים כמאמרו של משה רבינו (דברים ג, כד): ה' אלקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך.

הגאון רבי אליהו מדר זצוק"ל

רבה של מושב איתן

ביאורים וחידושים על סדר השלחן ערוך (ד)

הלכות הנהגת אדם בבוקר. הגה: ⁽¹⁾ ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו צעזועת השי"ת ⁽²⁾ גם צהלנע לכת וצשכצו על משכצו ידע לפני מי הוא שוכצ: (סעיף 6)

⁽¹⁾ ולא יתבייש מפני בני אדם

המלעיגים עליו בעבודת השי"ת.

לא. מקור הגה

מקור דברי הגה הוא, במה שאמר הטור בפירושו את המשנה של יהודה בן תימא, שכתב והתחיל בעז כנמר, לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך, לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו, ועל כן הזהיר, שתעזו פניך כנגד המלעיגין, ואל תמנע מלעשות המצוה, וכן א"ר יוחנן בן זכאי לתלמידיו, יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, וכן הוא אומר לענין הבושה, שפעמים אדם מתבייש מפני האדם יותר ממה שיתבייש מפני הבורא יתברך, על כן הזהיר, שתעזו מצחך כנגד המלעיגים ולא תבוש, וכן אמר דוד ע"ה, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, אף כי היה נרדף ובורח מן העו"ג, היה מחזיק בתורתו ולומד אף כי היו מלעיגים עליו עכ"ל. (ועיין עוד בהמשך מ"ש ה"י).

לב. ביאור שפעמים אדם מתבייש

ומ"ש הטור עוד שפעמים אדם מתבייש מפני האדם יותר ממה שיתבייש מפני הבורא יתברך ע"כ. והיינו שיתבטל מלעשות המצוה, הרי כשהאדם מבטל מלעשות המצוה הוא משום שהוא מתבייש מבשר ודם, ולא מתבייש מהקדוש ברוך הוא, שצוהו לעשות המצוה, והנה הקדוש ברוך הוא רואהו, והוא ממש מה שאמר רבי יוחנן (ברכות כ"ט ע"ב) יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. ע"ש.

לג. ביאור אף כי היה נרדף

ומ"ש הטור אף כי היה נרדף וכו'. לכאורה משמע שהשבח הוא, שעם כל ההתרוצצות, ואין רוחו רגועה, עם כל זה, היה מחזיק בתורתו, היינו שהקביעות שהיה לומד יום יום היה ממשיך ללמוד, אבל לענין

לעז שמלעיזים עליו, אינה שייכת בזה. ונראה אחר שהוא נרדף מאוייבים, ועל כל זה לוחץ עצמו ומחזיק בתורה ומצוות על דרך שאמרו על ר"ע (עירובין כ"א ע"ב) שהיה בבית האסורים, והיה מים רק לשתות ונטל ידיו ולא שתה ע"ש. כן דוד היה כל כך מתחסד, ואז הרואים מלעיגים עליו, שזה לא הזמן שיתחסד וחס וחלילה יאמרו, שאין זה נקרא חסידות במקום שיש לו אויבים שרודפים אותו. וזה שאמר נמי הטור מחזיק בתורתו. והיינו כמ"ש לעיל שהלימוד תורה הוא אחד המצוות העיקריות וכשיודמן לו מצוה, ודאי מקיימה כדכתיב (ויקרא כ"ב ל"ב), ושמרתם ועשיתם. ופירש"י ושמרתם זו מצוה. ועשיתם זה המעשה. ומרן הב"י כתב בדומה לזה וז"ל: ומ"ש היה מחזיק בתורתו. אפשר שטעמו מפני שמהפסוק אין נראה אלא שהיה לומד ולא שהיה עושה מצות, לכך כתב, היה מחזיק בתורתו ולומד, כלומר, כיון שהיה לומד ולא היה חושש מהמלעיגים, הוא הדין, שהיה מחזיק בתורתו ועושה המצות, ולא היה חושש מהמלעיגים עכ"ל. ולפי הנראה מדבריו שהיה מתקשה גם כמו שהתקשנו. ולענ"ד הוא כמו שאמרנו, שאין לך מצוה יותר גדולה מהלימוד תורה.

לד. ביאור ב' אף כי היה נרדף

והב"ח פירש, אף כי וכו'. היינו משום דלפי פשט הכתוב דבמלכי האומות קמייירי, לא מצינו לדוד שהיה אצל מלכי האומות, ולא מלכי האומות אצל דוד, אלא בשעה שהיה נרדף וכו'. והוצרך לבאר כן, משום שאם לא היה נרדף, לא היתה הראיה מספקת, אלא לשלא יבוש בפני כל אדם שהם שוין לו במדרגה, דומיא לדוד שהיה מלך ולא היה בוש בפני מלכים, אבל הדיוט בפני חשובים מנא לך שלא יתבייש, אבל השתא דכתוב זה מדבר כשהיה נרדף וכו' אתי שפיר עכ"ל. ולענ"ד אחר המחילה רבה, דבריו קצת קשים, דהאם נגד מלכי אומות העולם יבוש, הרי ודאי יהודי ששומר תורה ומצוות, הוא עושה כל הדברים שצריכים

(משלי כ"ו ד') אל תען כסיל כאולתו. וכתיב (שם ה') ענה כסיל כאולתו. ותירצו כשדבריו לא עושים שום דבר, אז אל תען. אבל כשדבריו כן עושים אז כן תען כסיל.²

גם בהצנע לכת ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב

לז. מקור הגה וביאור גם בהצנע לכת
מקור דברי הגה הוא ממה שכתב הטור, על כן הזהיר, שתעזי מצחך כנגד המלעיגים ולא תבוש. ופירש הב"י, מפני שמדת העזות מגונה מאד כמו שזכר, ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השם יתברך לדבר דברי עזות כנגד המלעיגים, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך, לכך כתב ולא תבוש כלומר, אם אני אומר לך שתעזי מצחך כנגד המלעיגים אינו לדבר להם דברי עזות, אלא לענין שלא תבוש מהם אף על פי שילעיגו עליך ע"כ. וזהו בכוונת הגה שכתב גם בהצנע לכת וכו'.

לח. ביאור ב' גם בהצנע לכת

וביאור גם בהצנע לכת ראיתי להלבוש (פ"ב) שכתב, ולא יבוש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך. ובלבד בהצנע לכת, רצה לומר, שאינו צריך להעזי פניו נגד המלעיגים לבזות אותם בדברי עזות מפני הלעגתם עכ"ל.³

לט. קושיא על פירוש הלבוש

ולא אתי שפיר לשון גם, דמשמע שבא ללמד עוד זהירות בעבודת השם, ואם כדברי הלבוש, הוא ליה לומר ובלבד, ולא גם. וכן במ"א משמע שאין זה פירוש של והצנע שתפס דבריו במ"ש הגה מפני בני אדם, ולא במ"ש גם בהצנע.⁴ וי"ל דהלבוש גרים בדברי הגה ובלבד בהצנע לכת.⁵ ובמ"ב (פ"ב) כתב

² הנה קושיא זו הקשו זה בשבת (ל' ע"ב) ותירצו, הא בד"ת הא במילי דעלמא ע"כ. ויתכן שזה הכוונה בתירוצו.

³ ובזה מובן לשון הגה שאמר גם, מהו גם, דאם תאמר הכוונה על ההמשך בהצנע לכת וכו', מילת גם מיותרת, אלא ודאי קאי אדלעיל ולא יתבייש וכו'. ונראה דלזה כיון הלבוש שפירש כן משום דקשיא ליה מהו גם. ונמצא לפי זה זהו נמי פירוש הב"י שפירש כן.

⁴ וכן הוא להדיא במאמר מרדכי אות ב' דמהמ"א משמע להדיא שלא הבין כמ"ש הלבוש ע"ש.

⁵ ויש לעיין על דברי המ"ב ששם ציין להיד אפרים ע"ש. ומלבד שאין מובן איך לא הביא לא את הלבוש, ולא את הפ"מ. (ובפרט שהפ"מ גופיה הביא דברי הלבוש, ושוב

לעשות אף שהוא נמצא על יד אומות העולם, ואין בזה בושה ולעג כלל, ועיקר הבושה שאדם מרגיש הוא כשהוא עושה דברים של חסידות מה שרואים אותו שהוא עושה, ואחרים לא עושים, אז יאמרו מה כל כך אתה מתחסד, ויחשדו בו שעושה בשביל להראות עצמו, אבל לפני אומות העולם הרי בלא"ה גם הם לא עושים כלום ולא מאמינים בזה, למשל מה שלפעמים חז"ל אומרים איזה דברים לא לעשות משום יוהרא. אלא מה שנראה לי הוא כאמור, דדוד עם שהיה נרדף לא היה זה דבר, שהיה תמיד עובד את ה', והיה עושה קביעות מקום של תורה. ובודאי דוד כשהיה נרדף היו עמו כמה מאנשיו שהיו עמו, ועליהם אנו אומרים שלא היה מקפיד שמא ילעזו לו. ועיין עוד בשמואל (ב' ט"ז ז' ו' ופ"א) בענין שמעיה בן גרי, איך ששמעיה ביזה את דוד וקלל, ושם אמר לו לדוד אבישי בן צרויה שיסיר את ראשו. והשיב לו דוד המלך ה' אמר לו קלל, עם ענוה כל כך גדולה, דכיון דלפי ראיתו אין רשות להעניש אותו, אפילו נגד רצונו התבייש ואדרבא, תקף אותם, עם שאין כל כך כדאי, מכל מקום יש קצת.

לה. שלא יתקוטט עם האנשים

ועל כל פנים לא יתקוטט עמהם (מ"א פ"ב ז'). וציין להב"י. ואין זה לשון הב"י כלל, אלא לשונו הוא: מפני שמדת העזות מגונה מאוד, ואין ראוי להשתמש ממנה כלל אפילו בעבודת השם יתברך, כי יקנה קנין בנפשו להיות עז אפילו שלא במקום עבודתו יתברך עכ"ל. הנה מהב"י יש לומר דהיינו לומר, אפילו רק הדיבור שידבר להם דברי עזות לא ידבר אבל לא שיתקוטט. ונראה דהמ"א סובר היינו דהדיבור שכתב הב"י היינו קטטה, דהקטטה באה, על ידי לשון חריפה, וכמ"ש הלבוש לבזות אותם.¹

לו. אם שותק ויש אנשים שרואים

שאלה: אם אחד מבזה תלמיד חכם והוא שותק וישנם אנשים הרואים, האם בזה ששותק אין בזה חשש משום ביזוי הת"ח, או ביזוי מצוותיו יתברך. תשובה: נראה לכאורה שהכל תלוי לפי ראות עיניו של הת"ח, אם רואה הת"ח שמהמלעיגים יצא דבר תקלה יש להגיב, וכמ"ש שיש סתירה בפסוקים, כתיב

¹ [כל ההערות שבשולי מאמר זה, הם מבני הגהמ"ח זצ"ל].
הא דהבין מר אבי זצ"ל בתחילה דלהתקוטט הוא ממש מכות, ולא היינו שעצם הדיבור עצמו הוא שנקרא מתקוטט, הוא משום דבכל מקום להתקוטט היינו מכות ממש, ואם כן הכא נמי נימא הכי קמ"ל.

מב. ביאור ד' בהצנע לכת

ויש מפרשים דפירוש בהצנע לכת היינו כמו שאמר הכתוב (מכ"א ו' ט') והצנע לכת עם ה' אלהיך. ואולי עניינו פה מושאל ורצה לומר, שבכל דבר ודבר ואפילו במה שאין זר אתו יזכור את ה' אשר לפניו וסביבו וידע לפני מי הוא שוכב (באר משה אות ז'). ומ"ש לשון מושאל היינו לומר, שהרי דברי הגה אין קשורים לענין שדיבר קודם, אלא הוא ענין אחר, ולזה אמר, שלא רק כששוכב הוא צריך לזכור את השם, אלא בכל עת ובכל זמן, וידע לפני מי הוא שוכב, ואז זה מתיחס גם למ"ש לעיל. ואחמ"ר לשון בהצנע שכתב הגה, לא משמע כן בדברי הגה.⁷

מג. ביאור ה' בהצנע לכת

עו"כ מזה"ר הנזכר, ועוד נראה לענ"ד כעת שרמוז כאן הלכות צניעות שכתב מרן ז"ל ע"ש. ורצה לומר, גם בדבר הצנוע מה שבין איש לאשתו יהיה יודע לפני מי הוא עומד ולזה גם כן סמך לו ובשכבו על משכבו ע"כ. וגם פירוש הזה לענ"ד אין נראה, שהרי הגה מדבר בענין שלא יבוש בפני המלעיגים.

מד. ביאור ו' בהצנע לכת

עוד ראיתי למוריני הרב חויתת הכהן זצ"ל בספר שמחת כהן (מיושי שלמן ערך אות א') שפירש מ"ש הגה והצנע לכת וכו', נראה לי שהכוונה בזה הוא לומר, שלא ילך בקומה זקופה וכיוצא, אלא בלכתו יהיה צנוע והוי כאלו אמר, לכת בהצנע, אלא שתפס לשון המקרא והצנע לכת וכו' עכ"ד. ואחר המחילה רבה אין נראה כן, אלא דקאי דברי הגה שלא יחוש ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים, ולזה אמר שלא יעשה בפרהסיא כלומר.

לפרש גם בהצנע וכו', רצה לומר, אף בשעה שהוא בביתו בהצנע, גם כן יהיה לכתו עם ה' אלהיו וכמו שמסיים והולך ע"כ. משמע דגרים גם.⁶

מ. עוד קושיא על פירוש הלבוש

לפי פירושו לא מתיישבים המילים וצריך למחוק ו' דושכבו ולתקן הלשון (שממת כהן מיושי ש"ע). ואחמ"ר לא הבנתי דבריו, דהרי האי ובשכבו פירושו הוא עוד ענין אחר, והוא שיש לאדם שישים שויתי ה' לנגדי תמיד, ולכן בשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב וזה לא שייך לפירוש הלבוש.

מא. ביאור ג' בהצנע לכת

אי נמי יש לומר האי והצנע לכת פירוש שאמנם יש לו, שלא יחוש ויבוש על המלעיגים, אבל אם אפשר לעשות הדבר בהצנע לכת ולא יביא אותם ללעוג עליו יעשה כן, אבל אם הדבר שצריך לעשותו בפרהסיא יעשה אותו ולא יתבייש מהמלעיגים, וכן הוא במ"ב (אות ו') וז"ל: המלעיגים עליו. וכן אם הוא אדם בינוני עומד במקום גדולים, לא יתבייש מהם ללמוד ולעשות המצוה, אך אם אפשר לו לעשות המצוה שלא בפניהם טוב יותר. ומיהו בפני בינונים שילמדו ממנו י"ל טוב יותר לעשות בפניהם שילמדו ממנו לעשות כמעשהו אך יכוין לבו לשם שמים ולא להתפאר חלילה עכ"ל. ומשמע דהיינו כמ"ש. וכן מבואר בפ"מ (א"א אות ב') שפירש כוונת הגה ולי נראה מלת גם הכי פירושו, בודאי אם אפשר לעשות עבודת בוראו בצנעה ולא בפני המלעיגים או בפני חשובים גדולים טוב יותר ע"כ. וזה נראה הכוונה בפשטות, שלא יעשה מעשיו בפרהסיא, אלא הכל יהיה בהצנע לכת. והיינו שאם אי אפשר לעשות אך ורק בפרהסיא יש לעשות הדבר אף בפרהסיא, ואף לא להתבייש מהמלעיגים, אבל דבר שאפשר לעשותו בצינעא יש לעשותו בצינעא ולא לפרסם את מעשיו הטובים כנ"ל. ואתי שפיר האי גם.

⁷ נראה שמקורו הוא ממה שהביא הד"מ אות א' בשם הרמב"ם שמיד שאדם ניעור משנתו בבוקר מיד יחשוב בלבו לפני מי הוא שוכב וידע שמלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא יתעלה חופף עליו ואילו היה שוכב לפני מלך בשר ודם שעומד עליו היה מתחייב בנפשו קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא לכן יקום בזריזות מיד עכ"ל ואם כן לקח תחילת דבריו מיד שהאדם ניעור, ואמצע דבריו לפני מלך וכו', וסוף דבריו יקום בזריזות מיד, וחבר הכל. ומכל מקום כעין פירוש באר משה כן מתבאר ממאמר מרדכי (אות ב') שכתב לפרש דמ"ש גם בהצנע הוא נמשך למטה עם מ"ש ובשכבו וכו', ורצה לומר, שגם כשהוא בסתר ובחדר משכבו ידע לפני מי הוא שוכב ועומד ע"ש. והוא נראה כפירוש באר משה.

חלק עליו כנזכר ע"ש). עוד בה דהיד אפרים בתחילה פירש כהפ"מ, ואחר כך הביא פירוש אחר בשם השל"ה כמו שהביא מ"ב, ושם הי"א פליג עליה ע"ש. ואיך ציין המ"ב י"א. וצ"ל שאין דרכו של המ"ב לנחות ממש מי אמר, אלא שכן הוא מובא ב"א ותעיין אתה. ומה שלא הזכיר שני הפירושים הנזכרים לעיל, נראה שכך הוא דרכו של המ"ב, להביא דבר מה שיותר מובן לעם. ועוד יש לעיין דהמ"ב גופיה (אות ו') שהביא מר אבי זצ"ל הביא סברא זו של הפ"מ ע"ש.

⁶ והיינו דהצנע משמעו לא בפרהסיא, ומה שייך ענין שיזכור תמיד שהוא לפני השם.

הרב מאיר מאזוז

ראש ישיבת "כסא רחמים"

בני ברק

לקבוע זמן לפרעון לפני ר"ה כדי לקיים "שמיטת כספים"

מלוח לחבירו סך מה עשרה גרוש וכו' ועל זה לא יחול הפרוזבול כיון שהלווהו אחר זמן הפרוזבול, ואז אחרי ראש השנה כשיביא לו חברו המעות לפרעו יאמר לו משמט אני ולא יקבלם ממנו וכו', והמלוה ליחדי במצות שמטת כספים שקיים אותה בפועל. ע"ש. והרי סתם הלואה שלשים יום וכיון שמלווהו בערב ראש השנה אחר כתיבת הפרוזבול לא שייך לקיים מצות שמטת כספים דלא קרינן ביה לא יגוש. וצריך לומר דסבירא ליה להבא"ח כדעת הב"ח והתומים שהביא בקול סיני שם (הערה ט'), דבסתם הלואה קרינן ביה לא יגוש מיד.

אולם לפמ"ש שם בשם הרב נועם ירושלמי דסתם הלואה דינה כדין קבע לו זמן לאחר שלשים, ושכן מוכח בירושלמי וכ"כ הר"ן בחידושו (שנת קמח:). והאור זרוע ח"ב (מסכת ע"ז סימן קכ"ג) והמנחת חינוך (סימן תע"ז), וכן עיקר. ע"ש, צריך לבאר בפירוש בין לגבי הלואה ובין בהשאלת הכרות, שהשואל או הלוח יפרעם ביומו לפני כניסת החג, דאז שייך בהו שפיר לא יגוש ושביעית משמטת. וכ"כ בשו"ת יחיה דעת חלק ד' (סוף סימן ס"ג). ע"ש.

הנה הרב בן איש חי (שנה ראשונה פרשת כי תצא, אות כ"ו) כתב, שדרש ברבים שטוב שתלווה האשה לחברתה בערב ראש השנה ככר אחת או שתיים, ואחר ראש השנה כשתבוא לפרוע לה הככר תאמר לה משמטת אני, והרי זו מקיימת מצות שמטה.

וכתב עליו הגר"ע יוסף נר"ו בקול סיני (עמוד 365 מהערה י"א) שהטעם לזה כי אע"פ שסתם הלואה שלשים יום והלואה שבימי אלול אין שביעית משמטתה, מכל מקום השאלה סתם זמנה לאלתר ויכול לתובעו מיד וכדברי רש"י (שנת קמח:), וכן פסק הרמב"ם (פ"א מהלכות שאלה ופקדון ה"ה). אלא שהרב מגיד משנה שם הסביר דהיינו טעמא משום דשאלה הדרא בעינה משא"כ הלואה שלהוצאה ניתנה, ולפ"ז המשאילה ככרות לחם דלא הדרא בעינה אינה יכולה לתובעה תוך שלשים יום וכו'. וצ"ע. עכת"ד. ולענ"ד גם אם נאמר דשאלה זמנה לאלתר, מ"מ לא יספיק זה למה שכתב הבא"ח לעיל שיש "מתחסדים" (הוא לשון שנת, כדמוכח צנן איש חי בסוף פרשת דברים וצנמה דוכתי, ולא כלשון הרגיל צומננו, על דרך יש מתעשר ואין כל) אחר שכותבים הפרוזבול

"מקץ שבע שנים תעשה שמיטה"

פס"ג 7-7 ל"ט ז"ל אב"ח

ע"פ הב"ח שנה ראשונה פרשת כי תצא סעיף כו

שמיטת כספים. נכון שעושים פרוזבול, אבל מצוה זו מה יהא עליה?

< אחר כתיבת הפרוזבול הלזו למופדות "יתד התשובה" סך מסוים כנדבת לבכם.

< החליטו שתאריך פריעת החוב יהיה לפני ראש השנה תשע"ו.

< ביום הדין יום ראש השנה תשע"ו - ישמט החוב ויהפך לתרומה.

מצוה גוררת מצוה - בורכים את קיום מצות שמיטת כספים הנדירה, יחד עם מצות צדקה לעמלי תורה, ומרויחים 2 מצוות עצומות שיעמדו כסגור ומליץ יושר ביום הדין.

"כי בגלל הדבר הזה יברך ה' אלוקיך בכל משלח ידיך"

הרב ברוך דוב פוברסקי

ישיבת פוניבז', בני ברק

שאלות ותשובות בעניני פירות שביעית

לכבוד הגאון האדיר והנפלא, מורנו וכו', רבי ברוך דוב פוברסקי שליט"א

א. האם מותר לעשות ויטמינים מפירות שביעית?

ב. האם יש דין קדימה לברך קודם על פירות שביעית? והטעם?

ג. אחד גזל מחבירו פירות שביעית והחזיר לו פירות רגילים, וטוען הנגזל שיש לו ענין מיוחד לאכול פירות שביעית, האם הצדק עמו? והטעם?

ד. האם יש ענין לקנות פירות שיש בהם קדושת שביעית, ואם כן כמה צריך לטרוח עבור זה, וכמה ממון יש להוציא, שלפעמים זה יותר יקר בהרבה מפירות רגילים?

ה. האם יש ענין מיוחד לברך על אתרוג שקדוש בקדושת שביעית, יותר מאתרוג רגיל?

בכבוד רב מאד, גמליאל הכהן רבינוביץ, בן הג"ר אלחנן שליט"א, מח"ס "גם אני אודך" בס"ד.

תשובה:

בס"ד כ' תמוז תשע"ה לפ"ק

כב' ידי"ע הגר"ג הכהן רבינוביץ שליט"א, שלוו' וברכה עד העולם,

מכתבו הגיעני והנני בזה להשיבו דבר ביקר.

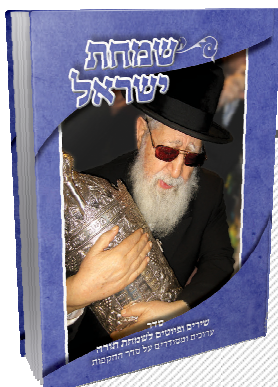
לשאלה א': עי' רמב"ם פ"ה מהל' שמיטה ויובל הל' ג' ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר. ובהל' ו כתב, כלל גדול אמרו בפירות שביעית וכו' אין עושין ממנו מלוגמא. ובפי"א מהל' תרומות הל' ב' כתב אין עושין תמרים דבש ולא תפוחין יין וכו' וכן שאר הפירות אין משנין אותן מברייתן וכו'.

לשאלה ב': אם חביבין עליו אכילת פירות שביעית מחמת קדושתן הרי יש דין קדימה בברכות לחביב.

לשאלה ג': חיוב תשלומים בגזילה הוא בשוויו בלבד וכל שוה כסף כסף.

לשאלה ד': אין שום חיוב בזה לשאלה ה': אין ענין מיוחד בזה

בברכה וביקר, ברוך דוב פוברסקי.

בשעה טובה ומוצלחת שוב ניתן להשיג את החוברת הנפלאה

"שמחת ישראל"

סדר ההקפות ל"שמחת תורה". עם לקט של כמאתיים שירים ופיוטים חדשים גם

ישנים אשר נהגו לשורר בקהילות ישראל לכבודה של תורה. משולבים ומסודרים בתוך ההקפות.

ערוך בטוב טעם בצורה ייחודית שטרם נראה כמותה. ובעימוד מאיר עינים ברוב פאר והדר.

לרכישה מרוכזת (כמויות בלבד). ניתן להתקשר ל"מוקד ההזמנות": 052-85-96-420

סימן קי

הרב אבנר מלכה

רב מושב "מגדים" - לוף הכרמל

בענין שמיטת כספים ותקנת פרוזבול

מחלוקת הראשונים אם מועיל פרוזבול בשמיטה דאורייתא | ביאור מחלוקת הראשונים הנ"ל | הלוואה לעשר שנים בזמן הזה | באופן שמלוה את חבירו בתוך שלושים לסוף השמיטה | איך מועיל תנאי: "על מנת שלא תשטמני שביעית" | האם הלוואה שנקנית מנכרי נשטמת | כיצד פועלת שמיטת כספים | דין פרוזבול | סיכום.

מחלוקת הראשונים אם מועיל פרוזבול בשמיטה דאורייתא:

שמיטת כספים מופיעה בתורה בשני אופנים א' – מצוות עשה שמוט וכו', ב' – מצוות לא תעשה של: לא יגוש וכו', וכן מצינו בספר המצוות לרמב"ם שמנאם כשתי מצוות נפרדות.

דעת רוב הפוסקים ששמיטת כספים בזמן הזה היא מדרבנן, וזה ע"פ דברי רבי (גיטין ל"ו): "וזה דבר השמיטה שמוט" בשתי שמיטות הכתוב מדבר וכו' – שאין שמיטת כספים נוהגת מדאורייתא אלא בזמן שהיובל נוהג.

ובמסכת שביעית (פ"ג ד'–ד') שנינו: פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, ועוברים על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" וגו', התקין הלל פרוזבול, וזה גופו של פרוזבול: מוסר אני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה וכו'.

וכתב הרמב"ם בפ"ט מהל' שמיטה ויובל הט"ז, שאין פרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין פרוזבול מועיל בה, והראב"ד שם השיג עליו שזה שייך לומר רק לשיטת אביי, אבל רבא חלק עליו וסבר שזה מדין הפקר ב"ד הפקר, ולכן זה נוהג בכל זמן.

והכסף משנה שם כתב שהם נחלקו בפשט הסוגיה בגיטין פרק השולח ל"ו ע"ב שהקשו שם: ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא? אמר אביי בשביעית

בזמן הזה ורבי היא, ותיקנו רבנן דתשטמט זכר לשביעית, ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה עמד והתקין פרוזבול, ומקשינן לאידך גיסא, ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותיקנו רבנן דתשטמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר ב"ד הפקר.

ולפ"ז ביאר הכסף משנה את מחלוקתם והוא: שהראב"ד פירש כפרש"י בסוגיא שם שרבא בא לתרץ גם את הקושיא הראשונה בגמ', שאיך רבנן יכולים להפקיע שביעית דאורייתא ועל זה תירץ שמכיון שזה פועל מדין הפקר ב"ד אז יש כח לרבנן להפקיע אפילו שמיטה דאורייתא ע"י פרוזבול, וזה בעצם מה שהראב"ד משיג על הרמב"ם שמאחר ולהלכה אנו פוסקים כרבא נגד אביי א"כ אף אם שביעית היא דאורייתא יועיל תקנת פרוזבול, ואילו הרמב"ם סובר כדעת התוס' בסוגי' שם שרבא לא בא לתרץ את הקושיא הראשונה משום שכלפי שמיטה דאורייתא לא מועיל פרוזבול, וכל מה שהוא אמר הפקר ב"ד הפקר זה גם רק אם אנו סוברים ששביעית בזמן הזה מדרבנן ולכן מועיל פרוזבול, ולכן הרמב"ם הביא את מה שאביי הביא בתחילת הסוגי' שם ששביעית בזמן הזה מדרבנן ולכן מועיל פרוזבול, כי אם שביעית בזה"ז דאורייתא הן לפי אביי והן לפי רבא לא יועיל פרוזבול.

[יש להקשות על שיטת התוס' שכתבו שרבא לא בא לתרץ על הקושיא הראשונה ובפשטות משום שלא מועיל הפקר ב"ד להפקיע דין שביעית דאורייתא, הרי גם בדין של הסיפא למעשה הפקר ב"ד מפקיע דין דאורייתא, שהרי מדאורייתא בזה"ז שאין יובל שביעית לא משמטת ורבנן תיקנו שהיא

נשמט. [ונראה שגם בקטנים יחול דין זה למרות שאינם בדין איסור ומצוה, מ"מ מצינו בגיטין ל"ז ע"א: "ר"ג ובית דינו אביהם של יתומים" ומפני שהאיסורים שייכים בהם אלא שאינם בני מצוות].

וממילא הרמב"ם סובר שהדין האיסורי קודם לדין הממוני ולכן לא שייך לומר הפקר ב"ד הפקר, כי בדין זה נאמר שב"ד רשאים להפקיר ממונו של אדם ולומר שנשאר החוב בעינו, אבל כאשר הדין האיסורי קודם, אז הפקר ב"ד לא יעזור כיון שלהפקיע את האיסור לא שייך, וממילא החוב תמיד יפקע, כיון שאין רשאי לתובעו מחמת האיסור, אולם הראב"ד סובר שזה מתחיל בדין הממוני שהחוב נשמט בשביעית וממילא יש איסור לתובעו, וכיון שהפקר ב"ד הפקר יכול להפקיע את הדין הממוני ולומר שהחוב אינו מושמט, ממילא אין איסור מן התורה של: "לא יגוש".

הלוואה לעשר שנים בזמן הזה:

בגמ' במכות דף ג' ע"ב יש שתי לשונות בגמרא שנחלקו בדברי שמואל בדין המלוה את חברו לעשר שנים אם שביעית משמטתו אם לאו, ומכיון דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש, ונחלקו הראשונים שם בדין זה, הרא"ש שם כתב שהואיל וזה לא הוכרע, א"כ קיימ"ל ספיקא דרבנן לקולא שהרי שביעית בזמן הזה דרבנן, הלכך אין שביעית משמטתו, והקשה הבית יוסף (נמו"מ סי' ס"ז) דאדרבה יש לומר ספק ממון לקולא לנתבע, ויפטר הלזה מלשלם, ופירש שם דטעמו של הרא"ש הוא: משום דשמיטה איסורא הוא, ולכן מקילים שלא תנהג בזמן הזה כיון דבזה"ז היא מדרבנן, ולמרות שיש מזה נפקא מינה לענין ממון, מ"מ כיון שבסוד הדין השאלה היא: לא אם להוציא ממון מאדם זה, אלא אם נוהג שביעית או לא, ולכן נוקטים לקולא, אולם הריטב"א שם הביא בשם יש מפרשים שפסקו שהשביעית משמטת מפני שהוא ספק ממון והולכים לקולא לנתבע, היינו ללוה.

ונראה שמחלוקתם תלויה בספק שהבאנו לעיל: האם זה מתחיל מהדין הממוני היינו שהחוב נפקע בשביעית וממילא חל דין "לא יגוש", ואז יש לומר שהנידון באמת הוא ספק ממון וזה יהיה קולא

משמטת, והטעם לפי רבא שמה ששביעית משמטת בזה"ז הוא משום שהפקר ב"ד הפקר וזה מועיל אפי' נגד דין תורה, א"כ למה לא נאמר שרבא מתרץ גם את הרישא שאפי' אם שביעית בזה"ז דאורייתא מועיל תקנת רבנן ששביעית לא תשמט ומדין הפקר ב"ד הפקר, ואמנם הכסף משנה שם כתב בטוב טעם ודעת לחלק בין הרישא לסיפא, דברישא כיון שאם היתה שמיטת כספים דאורייתא היינו מוציאים ממנו ממון שלא כדין תורה ואת זה אין כח לחכמים לעשות מדין הפקר ב"ד, אבל בסיפא שאין הממון בידו, שם כן שייך לומר הפקר ב"ד וישמט למרות שמדין תורה בזה"ז שביעית לא משמטת, אמנם מלשון התוס' שם נראה יותר לומר שהחילוק הוא: דברישא אם חכמים אומרים שלא משמט א"כ הם עוקרים להדיא דין שמיטת כספים דאורייתא, משא"כ בסיפא למרות שהתורה אמרה שבזמן הזה לא ישמט, אם חכמים אומרים שישמט זכר לשביעית זה לא נראה עוקר כ"כ ולחכמים יש אפשרות לעשות כן מדין הפקר ב"ד הפקר].

יוצא א"כ שיש לנו מחלוקת אם הפקר ב"ד הפקר יכול לעקור דין שמיטת כספים דאורייתא, לשיטת הרמב"ם לא יועיל רק בזה"ז ששמיטת כספים דרבנן, ולשיטת הראב"ד גם אם שמיטת כספים דאורייתא יועיל דין הפקר ב"ד הפקר לעקור דין שמיטת כספים.

ביאור מחלוקת הראשונים הנ"ל:

ביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד נראה ע"פ מש"כ בספר תורת זרעים (שביעית פ"י), שבסוד דין שמיטת כספים יש ב' עניינים: א' – שהחוב ממילא נפקע בשביעית והיינו דין ממוני שהשביעית מפקיעה את החוב, ומי שגובהו בחוזה מלבד זה שהוא עובר על מצוות השמיטה הוא עובר גם על איסור גזל. [וכן מבואר במנחת חינוך מצוה תע"ז שעובר גם משום גזל ומשום שנוטל ממון לא לו]. ב' – שזה לא מצד שהחוב נפקע ממילא בשביעית אלא שבשביעית יש איסור על המלוה בגבייתו, וממילא חל הדין שהחוב נשמט, אבל יסודו מתחיל בכך שיש איסור על המלוה לגבותו, ולפי זה זה מתחיל בדין איסורי וממילא חל הדין הממוני שהחוב

בשביעית שבשביעית אפילו שהחוב מצד עצמו קיים, מ"מ אין למלוה זכות תביעה בו, א"כ ה"ה במלוה לשלושים יום אין הכוונה שהוא מצד שיש אומדנא שזה כאילו הוא הלוח לו לשלושים יום, אלא יתכן שהחוב מצד עצמו קיים והגיע כבר זמן הפרעון, אבל לומדים משביעית שאין לו זכות לתבוע אותו עד שיעברו שלושים יום, דוגמא לכך מצינו בדברי הרמב"ם הל' שמיטה פ"ט ה"ט, שאם התנה עמו שלא יתבענו – שביעית משמטת, היינו דבאופן שהמלוה התנה עם הלוח שלא יתבע את החוב בכל זאת שביעית משמטת את החוב, ולכאורה מה זה שונה מקובע זמן לעשר שנים שאנו אומרים ששביעית לא משמטת את החוב כיון שאינו יכול לתובעו בתוך עשר שנים ועדיין לא הגיע זמן הפרעון.

וכתב הכסף משנה שם בשם המהר"י קורקוס לפרש: שבקובע זמן לעשר שנים עדיין לא חל חיוב הפירעון בתוך הזמן, משא"כ כשהתנה שלא יתבענו חל כבר החיוב לפרוע את החוב, אלא שהמלוה מנוע מלתובעו מחמת התנאי, מכל מקום כיון שהחוב מוטל עליו והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים, וגם אם יתפוס המלוה משל הלוח הוא יכול לקחת מה שתפס בחובו, אם כן שייך בו "לא יגוש" ולכן השביעית משמטת, משא"כ במלוה לעשר שנים שעדיין לא הגיע זמן פרעונה ואין עליו שום חיוב בתוך הזמן, וממילא הוא הדין בסתם הלוואה לשלשים יום סובר הב"ח שאינו דומה למלוה לעשר שנים, כי בסתם הלוואה זמן הפרעון כבר הגיע אלא שכל שלושים המלוה מנוע מלתובעה, לכן סובר הב"ח ששביעית משמטת הלוואה זו, וכן כתב התומים בביאור דברי הב"ח.

איך מועיל תנאי של על מנת שלא תשמטני שביעית:

אמנם אם נדון את שמיטת כספים כדין איסורי וכדעת הרא"ש והרמב"ם, יש להקשות כיצד מועיל תנאי של: "על מנת שלא תשמטני בשביעית" שראינו בגמ' במכות ג': שהתנאי מועיל ואין שביעית משמטתו, וכן ההלכה וכו' יהודה דאמר

לנתבע, וזוהי באמת גם דעת היש מפרשים בריטב"א, אולם לדעת הרא"ש הדין ביסודו הוא דין איסורי שהתורה אסרה עליו לתבוע את חובו בשביעית וממנו נולד הדין הממוני שהחוב נפקע, א"כ כאשר יש ספק, זה ספק איסור וכיון שהוא מדרבנן יש לנו להקל ולומר שאין איסור בדבר וממילא לא נפקע החוב.

יוצא א"כ שבמלוה ל: 10 שנים בזה"ז יש לנו מחלוקת הריטב"א והרא"ש: לפי הרא"ש החוב נשאר בעינו ויוכל המלוה לגבותו, ולפי היש מפרשים בריטב"א לא יוכל המלוה לגבותו, עוד יוצא מזה שהרמב"ם והרא"ש הולכים בשיטה אחת שעיקר הדין בשמיטת כספים הוא דין איסורי, ואילו הראב"ד והיש מפרשים בריטב"א סוברים שעיקר הדין בשמיטת כספים הוא דין ממוני.

באופן שמלוה את חברו בתוך שלשים לסוף השמיטה:

ולפ"ז יש לדון לפי מה דמצינו במכות ג': שסתם הלוואה שלשים יום ולומדים זאת מ: "קרבה שנת השבע שנת השמיטה" – ממשמע שנאמר שנת השבע איני יודע שהיא שנת השמיטה, אלא מה ת"ל שנת השמיטה, לומר לך יש שמיטה אחרת שהיא כזו, ואיזו זו המלוה את חברו סתם שאינו רשאי לתובעו בפחות משלשים יום, דאמר מר שלשים יום בשנה חשוב שנה, ובהמשך למה שכתבנו לעיל יש לדון במקרה זה, מה יהיה באופן שמלוה את חברו בתוך שלשים לסוף שנת השמיטה, האם יש לדמותו לדין מלוה את חברו לעשר שנים שבאמצע ודאי יש שביעית, והנה הב"ח בחו"מ סי' ס"ז כתב שבמקרה זה השביעית משמטת, וכן הוכיח התומים (נפ"ק ט"ז) מהירושלמי עי"ש וגם הקצה"ח שם הביא את דברי הב"ח, ודינו של הב"ח באמת צריך ביאור, מה זה שונה ממלוה את חברו לעשר שנים שהוא נשאר בספק בגמ' ונחלקו הראשונים כיצד לפסוק במצב זה של ספק.

ונראה ע"פ מקור הלימוד בגמרא שסתם הלוואה שלושים יום שלומדים משביעית ד"יש לך שמיטה אחרת שהיא כזו", א"כ יש לומר שדינו הוא כמו

התנאי חל על ידי מחילת הלזה על זכותו שהשביעית תשמט את ההלוואה.

האם ההלוואה שנקנית מנכרי נשמטת:

מצינו ברשב"א בתשובה (תשס"ט, הוצא צ"י סו"מ ס"ז ונרמ"א ס"ט) גוי שהלוה לישראל ומכר חובו לישראל אחר, אין שביעית משמטתו, שכל שאינו בר השמטה בתחילה שוב אינו משמט, וכן הדין בגוי שהלוה לישראל ונתגייר אין שביעית משמטת, ודין זה צריך ביאור שמדוע לא יחול עכשיו דין שמיטה כיון שהנושה כעת הוא ישראל, א"כ יש עליו את מצוות "שמוט" ו"לא יגוש", וביותר קשה לפי מה שקיימא לן ששביעית משמטת רק בסופה א"כ למה לא יחול כעת דין "שמוט" ו"לא יגוש", רואים מדברי הרשב"א שיסוד דין שמיטת כספים הוא דבר שחל בעצם ההלוואה, היינו שמתחילה בזמן ההלוואה המלוה הלזה ללוה ההלוואה כזו שיש בה דין שמיטת כספים לכשתגיע השנה השביעית, וממילא אם בשעת ההלוואה לא היה ללוה את הזכות הזו וכגון באופן שלוח מגוי, א"כ בהלוואה זו אין ללוה זכות זו וגם אם החוב נמכר אח"כ לישראל הוא לא נשמט, כיון שבהלוואה זו אין ללוה את הזכות הזו, ולא שייך לומר שזה יתחדש בזמן המכירה כיון שזו זכות שחלה רק בזמן ההלוואה.

ודברי הרשב"א הללו בעצם שופכים אור על דברי הרבנו בחיי לעיל שכתב שהתנאי מועיל מדין מחילה, היינו מכיון שדין שמיטת כספים חל בעיקר ההלוואה, לכן יש כח ביד הלזה למחול או לסלק עצמו ממה שהוא לטובתו וללוות באופן שלא יהיה בהלוואה דין שימוט.

כיצד פועלת שמיטת כספים:

יוצא א"כ לפ"ז שגם אם דין השמיטה הוא דין איסורי בעיקרו ופקיעת החוב היא כתולדה מן האיסור, מ"מ דבר זה מוגדר בעצם ההלוואה היינו שיש בהלוואה זו הגבלה בגבייתה, ומובן לפ"ז שגם לפי הרמב"ם והרא"ש מועיל תנאי על ההשמטה, כיון שההשמטה תלויה בזכותו של הלזה לקבל את הזכות הזו או לא לקבלה, ואף האיסור "לא יגוש" נובע מכך שיש בעיקר ההלוואה דין שימוט [וכמו

דבדבר שבממון תנאו קיים, הרי גם אם על דין הממון יש בידו להתנות שלא יחול ולכן אין החוב מושמט, אבל הרי עדיין רובץ עליו האיסור ש"לא יגוש" את אחיו וממילא החוב צריך להיות מושמט כיון שההשמטה מתחילה מהאיסור ליגוש, ואת זה הוא לא יכול לעקור על ידי תנאו, וגם לא שייך לומר שהלוה מסלק עצמו מזכות זו כמו במקדש אשה ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה, ששם כתב הרשב"א שהסברה היא מפני שהעקירה באה מצידו של המקבל ולא מצידו של הנותן ואין שום דין המחייב את האשה לקבל שאר כסות ועונה, וממילא כאשר האשה נאותה לתנאי, היא זו שעוקרת זכותה ע"י מחילה, אבל אצלנו הרי דין השמיטה אינו דין ממון וזכות שיש ללוה, שהוא יכול לוותר על זה, אלא הוא איסור מצוה המוטלת על המלוה שלא לגבות את חובו, ואין ביד הלזה להפקיעו.

ויותר מזה יש להקשות לדעת הרא"ש (פ"ד נגיטין) שסובר: שאע"פ שאין השביעית משמטת אלא בסופה, מ"מ כבר בתחילתה אין ב"ד נזקקין לגבות שום חוב, וגם המלוה עצמו אין לו ליגוש בשנת השבע (כן היא גרסתו נמוספתא שכותבים פרוצול ערצ ר"ה השביעית ולא כגרסת הרמב"ן נפרשת ראה שכותבים נערצ ר"ה של מולאי שביעית), א"כ לדעת הרא"ש כיצד מועיל תנאי שלא ישמטנו בשביעית, הרי האיסור של "לא יגוש" עומד לעצמו וגם כשהחוב אינו מושמט, וא"כ זה לא דבר שבממון שמועיל עליו תנאי, אלא יש פה דין איסורי של "לא יגוש" ועל זה לא מועיל תנאי.

ומצאתי ברבינו בחיי תלמיד הרשב"א (נפרשת ראה) שכתב: שהלוה יכול למחול הפקעת מצוות שביעית בשעת ההלוואה ולומר: על מנת שלא ישמיטנו בשביעית לויתי ממון זה, שכל תנאי שבממון קיים, רואים א"כ שיש ללוה זכות למנוע את ההשמטה ולומר שלוח את הממון בלי שהשביעית תשמט אותו, א"כ יוצא ששיטתו תואמת את שיטת הרשב"א רבו לגבי תנאי בקידושין על שאר וכסות שהעקירה היא מצד האשה המקבלת בכך שמוחלת על זכותה, וגם כאן

והחזו"א הקשה על זה כמה קושיות שאם כדברי הקצה"ח א"כ אין זה שייך למתנה על מה שכתוב בתורה, ועוד שאם כן יוכל הלוח לחזור בו בכל זמן שירצה, ועוד שלפי זה החיוב חל מזמן מאוחר וגם זה נקרא מלוה על פה, ונפקא מינה לענין גביה מהיורשים ומהלקוחות, וכן יש להקשות שגם אם נאמר שזו התחייבות חדשה הרי גם את התחייבות זו שביעית יכולה לשמט, [בדין זה נחלקו הראשונים אם שביעית משמטת שאר חובות שאינם מלוה, עי' בתוס' בכתובות נ"ה. ד"ה ועוד, ומדברי הרמב"ם בפירוש המשנה שביעית י' נראה שסובר כרש"י שאף שאר חובות שביעית משמטת, ממה שהוצרך לבאר בטעמים מסויימים מדוע שכר שכיר והקפת חנות וכו' אינם נשמטים].

לכן נראה יותר לומר בדברי הרמב"ם כמש"כ לעיל, שההשמטה היא זכות שיש ללוה בעיקר ההלוואה שהחוב יושמט, וכאשר מתנים ביניהם שלא ישמיטנו הרי הוא מוותר על זכות זו וזה כאילו שהוא לוקח את ההלוואה עם חיובים יתירים ממה שהתורה ציוותה עליו, ובזה זה נקרא שהוא מחייב את עצמו בממון שהתורה לא צוותה עליו ולא מפני שזו התחייבות חדשה.

בדין פרוזבול:

הבאנו בתחילת דברינו את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בענין פרוזבול, דלהרמב"ם פרוזבול מועיל רק בזמן הזה ששמיטת כספים מדרבנן, ואילו הראב"ד סובר שגם בשמיטה דאורייתא מועיל תקנת פרוזבול למנוע את השמטת החוב, והבאנו שהראב"ד הולך בשיטת רש"י בגיטין ל"ו: שפרוזבול מועיל מדין הפקר ב"ד הפקר ולכן הוא אמור להועיל גם כאשר שמיטת כספים היא מן התורה.

ובדין זה מצאנו לכאורה כמה סתירות בדברי רש"י בפירוש דין פרוזבול, דאמנם בגיטין ל"ו: הוא פירש שמועיל מדין הפקר ב"ד הפקר, אולם בדף ל"ב: שם פרש"י שפרוזבול היינו מוסר שטרותיו לב"ד, והחוב לא משמט כיון שלא הוא תובע את הבעל חוב אלא הב"ד, והם יורדים לנכסיו

שמצינו בגוי שמכר חובו לישראל או שנתגייר ששביעית לא משמטת, וכשם שאין חובו נשמט כמו כן משמע שאין איסור "לא יגוש" אף להרא"ש, כי הלוואה זו מתחילה לא חל בה דין שמיטה], וממילא הלוה יכול למחול את חובו ולומר שרצונו בהלוואה בלא דין שימוט, ואז ממילא אין "לא יגוש" ואין כאן הפקעה של איסור כלל, כיון שאיסורי שמיטה הם המגדירים את ההלוואה ותנאיה, וביד הלוקח ליקח הלוואה שאין לו בה זכות השמטה.

וגם מש"כ הרא"ש (פ"ד גיטין) שאף ששביעית משמטת בסופה מ"מ כבר בתחילתה אין ב"ד נזקקין לשום חוב וגם המלוה אין לו לנוגשו, יש מקום ליישב ולומר שאין כוונת הרא"ש לומר שלא חל בממון כלום ויש בו רק איסור של "לא יגוש", אלא כוונתו שבמשך השנה השביעית הגם שלא הושמט החוב אבל זכות התביעה של המלוה שהיא זכות שבממון מול חברו כבר פקעה, ולכן כלפי זכות זו מועיל תנאי כשאר דבר שבממון.

וכעין מה שמצינו לעיל לגבי סתם הלוואה שהיא שלושים יום שכתבנו שהחוב עצמו קיים ובעצם כבר הגיע זמן הפרעון, ורק שהופקעה זכות התביעה של המלוה למשך שלושים יום, וכן הוא הגדר לשיטת הרא"ש במשך שנת השמיטה.

וכן מבואר בדברי החזו"א (סו"מ ליקוטים י"ז ט"ו) ששמיטת שביעית היא זכותו של הלוה ואם הוא מוחל זכותו אז זה מחול ואין שביעית משמטת, ומה שקובע הוא התנאי שבשעת ההלוואה ואי אפשר לחזור מאותו התנאי.

דין זה מתבאר היטב בלשונו של הרמב"ם פ"ט ה"י, וז"ל: התנה עמו שלא ישמיט חוב זה ואפילו בשביעית, תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים, ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבתו תורה שהוא חייב, ויש לעיין בדבריו מה בא להשמיענו במה שכתב: "נמצא זה מחייב עצמו במה שלא חייבתו תורה" וכו', וכבר עמד על זה הקצה"ח שכוונת הרמב"ם היא: שזו כהתחייבות חדשה שהוא מחייב עצמו בעל פה, והגם שעיקר ההלוואה הכתובה בשטר משומטת.

לא שייך בזה "לא יגוש", אולם עדיין צריך לבאר למה יש מקומות שרש"י כתב את הטעם משום מוסר שטרותיו לב"ד ושהם הנוגשים, ורש"י לא הזכיר שם כלל את הטעם של הפקר ב"ד הפקר.

ונראה לבאר זאת ע"פ דברי רש"י בכתובות פ"ט. ד"ה פרוזבול, ובגיטין ל"ז. ד"ה דתפסי וכו', שפירש: מוסר שטרותיו לב"ד אינו משמט משום דתפסי להו בי דינא והפקרן הפקר והם יורדים לנכסיו, וגבי מלוה לא קרינן ביה לא יגוש, מבואר מדבריו שהפקר ב"ד הפקר שנאמר לגבי פרוזבול אינו מתייחס לבית דינו של הלל מתקני התקנה, אלא ההפקר הוא של אותו ב"ד שמוסרים להם את הפרוזבול, וכוונת רש"י לפרש כיצד תועיל גביית הב"ד, שאם גביית הב"ד היתה סתם גביה רגילה שהם גובים את החוב עבור המלוה, אז לא הועילנו כלום בתקנה זו דמה לי אם המלוה עצמו נוגש או מישהו מטעמו הוא הנוגש, לכך נצרכים אנו לטעם הפקר ב"ד כדי לומר שגבייתם היא גביה שרירותית של ב"ד, מכח דין הפקר ב"ד הפקר, וזה אינו מעשה גביה רגיל אלא גביית החוב בדרך של הפקעת ממון בעלמא, ולפ"ז נראה שלשיטת רש"י לא מספיק שיהיה בשלשה הדיוטות וכדעת הרמב"ן, אלא צריך ב"ד חשוב וכמו שפסק הש"ע, שהרי אין לשלשה הדיוטות כח של הפקעת ממון.

ולפ"ז יש ליישב את דברי רש"י בכל המקומות, שבעצם פרוזבול מועיל ע"י שמוסר שטרותיו לב"ד ושוב אינו נוגש את חבריו שהרי הוא מסר את חובו לב"ד, אולם ב"ד כאשר הם באים לגבותו עבור המלוה אינם גובים את החוב בכח ב"ד העושה מעשה גביה, אלא גובים את חובו בכח ב"ד העושים מעשה הפקרת ממון בעלמא, לכן אין כאן נגישת החוב כלל, כי אמנם הם גובים את חובו, אבל גבייתם אינה מכח נגישת החוב אלא בכח הפקר שרירותי.

יוצא לפ"ז שאע"פ שכתבנו בתחילת דברינו שרש"י והראב"ד שווים בשיטתם בכך שתיקון פרוזבול מועיל גם בזמן ששמיטה דאורייתא, מ"מ בעניינו של פרוזבול והאופן שבו פרוזבול פועל, שיטתם שונה לגמרי, שלפי הראב"ד מכח הדין של

ולכן הוא לא עובר על "לא יגוש", וכן הוא במכות דף ג', וכן הוא פירש בדף ל"ז. לגבי מה שאמרנו שם יתומין אין צריכים פרוזבול, רבן גמליאל ובית דינו אביהן של יתומים הן, והיו שטרותיהן כמסורים לב"ד, הרי שפרוזבול מועיל מדין מוסר שטרותיו לב"ד ולא משום הפקר ב"ד, ומתחילה לא שייך לומר בזה "לא יגוש", [והתוס' במכות ג': ד"ה ועוד, הקשו על פירוש זה, שהרי משמע בסדר המשניות בשביעית שמוסר שטרותיו ופרוזבול הם שני דברים נפרדים, וגם את הדין של מוסר שטרותיו לב"ד אנו דורשים מפסוק וכפי שהובא בסיפרי, ואילו פרוזבול הוא מתקנת הלל, ובתוס' בגיטין כתבו לתרץ שהפסוק הוא רק אסמכתא בעלמא, ויתכן ששיטותיהם תלויות בגרסת המשנה בגופו של פרוזבול, שלפי רש"י הנוסח הוא: מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים כל חוב שיש לי, – היינו מסירת החוב בפועל לב"ד, (וכן היא גרסת היראים והמאירי בגיטין), ואילו הנוסח שלנו הוא: מוסרני לכם וכו' שכל חוב שיש לי וכו', היינו מסירת דברים והצהרה בלבד ולא מסירת החוב, (רק זה עדיין יהיה קשה מדברי הרש"י במכות ג': שפירש שפרוזבול הוא מוסר שטרותיו לב"ד ואעפ"כ הגרסא נדכריו שם היא: שכל חוב שיש לי וכו' שהוא יותר מסירת דברים והצהרה)].

ובדף לו. בגיטין ד"ה מוסרני וכו' נראה שרש"י הרכיב את שתי הסברות יחד וז"ל: מוסרני לכם את שטרותי שאתם תהיו הנוגשים ואני לא אגוש, ולקמן מוקי לה שיש כח בידם להפקיע ממון של זה וליתן לזה במקום שיש סייג ותקנה עכ"ל, שבתחילה נראה מדברי רש"י שהוא משום שמוסר שטרותיו בפועל לב"ד ושהם יהיו הנוגשים, ואח"כ נראה מדבריו שזה פועל מדין הפקר ב"ד הפקר, וצריך להבין איך משתלבים שני הדברים יחד.

ובתורת זרעים (פ"י דשעיעת) כתב ליישב שבאמת שני הטעמים הללו נצרכים, והיינו שכלפי דין הממון צריך לטעם של הפקר ב"ד הפקר שהחוב לא יופקע ממילא בשנת השמיטה, וכלפי דין האיסור היינו ה"לא יגוש" שיש איסור על המלוה לנוגשו, לזה מועיל הטעם של מוסר שטרותיו לב"ד וממילא

נידון כספק ממון כי שורש הדין הוא ממוני בעיקרו וכדעת היש מפרשים בריטב"א, ולפי הדעה השניה ספק בהשמיטה נידון כספק איסור, וכדברי הרא"ש והרמב"ן.

ג. גם לפי הדעה השניה שהמצוה והאיסור הם תחילת הדין, אין זו מצוה שבין אדם למקום לחוד, אלא זוהי מצוה כלפי חבריו, ולכן ללוה יש זכות תביעה על השימוט. [אף לדעת היראים שאין החוב נשמט ממילא עד שהמלוה ישמט], ולא זו בלבד אלא נראה מוכח שמצוות השימוט נבחנת כסעיף בהלוואה גופא, כזכות שיש ביד הלוה שהחוב יושמט, ולכן יכול הלוה למחול על אותה זכות ולומר שהוא לוקח הלוואה בלא שימוט.

ד. טעם הדין שמועיל תנאי על מנת שלא תשמיטני בשביעית, שהרי לסוברים שדין שמיטת כספים הוא דין איסורי בעיקרו ולא ממוני לכאורה זה מתנה על מה שכתוב בתורה, לדעת הרשב"א ורבנו בחיי זה נעשה על ידי מחילת הלוה על זכות השימוט, וכן נראה מוכח בדעת הרמב"ם – דבלאו הכי לא יועיל תנאי על השימוט, וכן נראה מוכח בדעת הרא"ש שלשיטתו במשך השנה השביעית קיים איסור נגישה הגם שהחוב נשמט רק בסוף השנה השביעית, א"כ יוצא שהתנאי הוא רק על האיסור "לא יגוש" וכיצד הוא חל?, ע"כ משום המחילה על זכות השימוט הגלומה בהלוואה.

ה. בדינו של הרשב"א שנכרי שהלוה לישראל ומכר חובו לישראל אחר אין שביעית משמטתו, נראה שהטעם הוא מאותה סברא שכתבנו לעיל כי השמיטה היא מגדירה את ההלוואה ואינה דין נפרד, הלכך הלוואה זו שנקנית מהגוי, מעיקרה אין בה סעיף של שימוט.

ו. בשיטת רש"י נראה שעיקר הדין הוא איסור ולא ממון, ומה שכתב שמועיל הפקר ב"ד בפרוזבול אין כוונתו הפקר של הלל ובית דינו מתקני התקנה, אלא של אותו ב"ד שנמסר להם החוב, שהלל תיקן שימסרו את החוב לב"ד והם יגבו אותו בכח הפקעת ממון דעלמא ובכך לא יעברו על הלאו של "לא יגוש".

הפקר ב"ד הפקר, הלל הפקיע את דין השמיטה מדאורייתא וזה מתייחס לבית דינו של הלל, וכפי שכתבנו לעיל מפני שעיקר דין שמיטת כספים הוא דין ממוני ולכן ביד חכמים להפקיעו, ואילו לפרש"י הלל עצמו לא הפקיע כלום, אלא הוא תיקן שב"ד שבכל דור יהיו מפקירים ממון מהלוה ונותנים אותו למלוה, א"כ יוצא שלפי רש"י דין שמיטת כספים הוא דין איסורי ולא ממוני, ומה שכתב שמועיל מדין הפקר ב"ד אין הכוונה הפקר ב"ד של מתקני התקנה, אלא של אותו ב"ד שנמסר לו החוב, שכדי למנוע את הלאו של "לא יגוש" תיקן הלל למסור החוב לב"ד, והם גובים את החוב בכח דין הפקעת ממון דעלמא, לא בתורת נגישת חוב רגילה, ובכך מתיישבים כל לשונות רש"י בענין תקנת פרוזבול.

ומה שנראה לכאורה מדברי רש"י בגיטין דף ל"ז ע"א שבספק שימוט דנים לקולא לנתבע, אין זה משום ספק ממון כי לשיטתו הרי יש לדון כספק איסור, רק הוא סובר שמכיון ששמיטה בזמן הזה דרבנן רשאי הלוה לתפוס כהצד בספק שהשימוט חל.

סיכום:

א. בגדר דין שמיטת כספים נחלקו הראשונים יש הסוברים שתחילת הדין הוא פקיעת החוב, ואילו המצוות עשה של "שמוט" והלאו של "לא יגוש" נובעות כתולדה מפקיעת הממון, ויש הסוברים שהדין ביסודו הוא דין איסורי, וכתוצאה מהאיסור ליגוש מושמט החוב ונפקע הממון. [לדעת היראים החוב לא נפקע אלא כשהמלוה קיים המצוה בפועל ואמר משמט אני].

ב. ההבדל בין השיטות הוא: לפי הדעה הראשונה שייך לומר דין הפקר ב"ד הפקר על שמיטת כספים לומר שלא ישמט הממון וממילא אין שום מצוה ואיסור, וכשיטת הראב"ד בפירוש הסוגיא בגיטין שפרוזבול מועיל גם כששמיטת כספים דאורייתא, משום הפקר ב"ד הפקר, ולפי הדעה השניה לא שייך לומר הפקר ב"ד הפקר, ותקנת פרוזבול מועילה רק בזמן ששמיטה דרבנן וכשיטת הרמב"ם, הבדל נוסף: לפי הדעה הראשונה ספק בדין שמיטה

הרב יוסף חיים מזרחי

מהדיר סידור "עוד יוסף חי", ירושלים

בענין לשון "שעה"

במחזור לכיפור: (1) רשות לסדר העבודה (לרש"ג): שעה שיחי כפיחי. (2) בבקשת או"א תאיר אורנו: תשעה שועתנו. (3) בפיוט ישראל עבדך (מחזרו לא ידוע): אנא שעה שועתם. (4) בפיוט אנשי חסד (לר"מ אבן עזרא): קולם ישעה. (הקו"ף מסימן משה קטן). (5) בפיוט יה שמע (לרצי יהודה הלוי): דמעת פניהם תשעה (הדל"ת מסימן יהודה). (6) בסליחות למוסף: שעה שועת דלים ומילולם.

בהושענות לסוכות (לגאון רבי יוסף בן יצחק בן שטאנס ז"ל אשר חי במקופת רב סעדיה גאון). (1) שעה נא תפילתם. (2) שעה את שועתי. (3) שעה לחשי ורחשי. (4) שעה עליון לחשי. (5) שעה ניבם. (6) פעלי שעה (סימן יוסף).

בסליחות לתעניות: (1) שעה עליון קול אביון. (2) שעה שועם. (3) שעה באי באש ובמים. (4) שעה נאסר. (5) שעה שועתנו. (6) שעה שיות נדחות.

כן הוא הנוסח בכל המחזורים הקדמונים שלא נגעו בהם ידי זרים. וכן דרך כל הפייטנים הקדמונים: ר"א הקלירי, דונש בן לברט, רבי יהודה הלוי, רבי משה אבן עזרא, רבי שלמה אבן גבירול, ועוד. ולא אזיל כרוכלא ולימני, כי רבים הם, הן מנוסח הספרדים והן מנוסח האשכנזים והתימנים. ובטוחני כי אחרים יבואו אחרי ויעשו זאת.

ובבדיקה שעשיתי במחזורי "איש מצליח" מצאתי שבכולם ללא יוצא מן הכלל תיקנו עם למ"ד, גם אם הדבר גרם לשינוי בסימן השיר, כמו בבית המתחיל באות דל"ת (מסימן "יהודה"): "דמעת פניהם תשעה", שונה ל"לדמעת פניהם תשעה". וכן בבית המתחיל באות קו"ף (מסימן משה קטן): "קולם ישעה", שונה ל"לקולם ישעה". ועוד כהנה. וכך כותב הגאון רבי שאול הכהן זצ"ל בספרו "לחם הבכורים" (דף כג סע"ב) וז"ל: הלא תראה

השתא הכא ראיתי מה שכתב ידידי הג"ר יהודה חטאב שליט"א בקובץ תמוז תשע"ה (סימן פז) בענין מה שנמצא בכל הסידורים "שעה נאסר" (בסליחות ל"ז תמוז), ושם הביא דברי הרב נאמן ס"ט שבסידור "איש מצליח" הגיהו לומר "שעה לנאסר" (וכן בכל מקום), והוא משל אביו הגה"ק רבי מצליח מאזוז זצ"ל הי"ד, שהיה מדקדק גדול בכתב ובמבטא הלשון וכו'.

ובסוף דבריו פירש, א"כ למה הפייטנים הקדמונים כתבו בפיוטיהם "שעה קולי" וכדומה בלי למ"ד, כי חשבו שפירוש "שעה" כמו "קבל" או "שמע", אבל האמת שפירוש "שעה" הוא "פנה", וכמו שכתב רבי יונה אבן ג'אנח בספר השרשים (שורש שעה). עכת"ד.

הנה במחזור "עוד יוסף חי" לראש-השנה (עמוד 24 הערה 2) כבר כתבתי שנוסח "שעה שמך" בלא למ"ד אינו טעות. ואמרתי אל לבי, כנראה הדברים שכתבתי שם עדיין אינם ברורים מספיק, ובטוחני שירחונכם החשוב יהיה לבמת ציבור למען תרבה הדעת את ה', בעזרת השי"ת.

תחילה וראש אציג לפניך קורא נעים, את כל אותם המקומות במחזורי הספרדים שבהם הגירסא בלא למ"ד או "אל", שלא תחשוב שמדובר רק על מקום אחד בלבד:

במחזור לראש השנה: (1) בפיוט "בן אדם" (בסליחות): אנא שעה שמך יודעי. (2) בבקשת "אבינו שבשמים" (בסליחות): שעה את שועתנו. (3) בתחינה ליום חמישי בסליחות (לרצי שמואל): שעה נודד מקינו. (4) בפזמון לפני ברהמ"ז (לצ"ח, מלשון חכמים ח"א סימן י): שעה שועתי. (5) בפיוט "ה' יום לך אערוך תחינה" (לרצי יהודה הלוי): שעה קולי ושועתי.

אלא לשון הארמית או לשון חז"ל. ודבר זה ברור ופשוט לכל המודה על האמת ואין מה להתווכח בזה.

זאת ועוד, גם אותן תיבות שיש להם שורש מלשון המקרא הם נקראים "לשון חכמים", ולדוגמה אציין למה שכתוב אצלי בחיבור על התפילה, מה שכתב אבודרהם על ברכת "שעשה לי כל צרכי" בזה הלשון: כשלוש מנעליו מברך "שעשה לי כל צרכי" — לשון חכמים הוא על שם (ד"צ ג, טו): "ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון ככל צרכך", ועל שם (דברים מ, י): "עשה לי את החיל הזה". עכ"ל. והאמת כי עמדותי משתומם כשעה חדא מה הלשון אומרת "לשון חכמים הוא" והרי הביא מקרא מפורש על זה? וזה לשון הג"ר יהודה חיים הערניך על האבודרהם (עמ' קס"א אות כט): והשם הזה לא מצאנו במקרא כי אם פעם אחת בדברי הימים שם. ומקורו ארמי, כמו שכתוב (זמלכס"א ה, כג): "אעשה את כל חפצך" ותרגומו "כל צרכך". עכ"ל. ומכאן יש להוכיח יסוד מוצק, כי לשונות התפילה עיקרם מיוסד על לשון המדוברת בפי חז"ל, ומתובלים בלשונות המקרא, ואף אותם תיבות בתפילה שנמצאים במקרא, אינם אלא לשון השגור בפי חז"ל מהמקרא (אם כי ישנם גם לשונות המקרא שנלשן המלמוד הם נאופים אחר). ובזה תבין מה שכתב מרן הב"י והובא באבודרהם, שהטעם שמברכים "על נטילת ידים" משום שהוא על שם הנטילה שנקרא בארמית "אנטל". וכבר הקשו, דמה קושיה היא זאת, והרי לשון המקרא הוא "וינטלם" "כי נטל עליו" לשון נשיאות. אלא לפי דברינו יובן היטב, שלעולם לשון נטילה — במשמעות של רחיצה — אינו לשון המקרא אלא לשון חז"ל ושגור בפיהם פעמים רבות. והבן היטב כי אכמ"ל.

וזהו שכתב הרשב"א בתשובה (ס"א סימן קנז) הובאו דבריו בספר "אוהל מועד" (שער סוכה ולולב דף ז נתיב ז) וב"אוצר המכתבים" לג"ר יוסף משאש (ס"ג סימן אלף תשס"ה) וזה לשונו: ומה ששאלת מפני מה אנו אומרים "על נטילת לולב" ואין אנו אומרים 'על לקיחת לולב' כלשון הכתוב

הראב"ע ז"ל כתב שצריך לומר "שעה אלי" או "שעה לי" כלשון המקרא: "וישע אל הבל ואל מנחתו". והאומר "שעני" טועה. וכתב זה נגד כמה פייטנים שאמרו בפיוטיהם "שעני", ואחד מהם בעל בקשת "אלהי אל תדינני" שאמר "שעני נא רצני אל אמונה". ולפי דברי הראב"ע צריך לומר "שעה לי" במקום "שעני", אע"פ שהכל שקול במשקל אחד. ובספר "שפתי רננות" תמצא רבים כאלה, וצריך להגיה אותם כדי לדבר בלשון המקרא. ועיין לרש"י ז"ל בפרשת שמות בפסוק: "ואל ישעו בדברי שקר", שגם הוא כן דעתו. עכ"ל. וכ"כ בדף קלח ע"א: "תשעה לשועתנו" כצ"ל בלמ"ד. עיין רש"י ז"ל פרשת שמות על פסוק: "ואל ישעו בדברי שקר" וכן בכל מקום בכיוצא בזה. עכ"ל. ואחריו החזיק הגאון רבי חיים הכהן זצ"ל בספרו "מילי מחיים" (פירוש על הסועענות). וכן כתב בקונטרס "לאוקמי גירסא" (סוכות אות עג). פליאה דעת ממנה, לא אוכל לה!

ועתה אשיחה וירוח לי, ואראה לך עד כמה טעו כל אותם מתקני התפילות ומתקני הפיוטים, ואתה תחזה שההפך הוא האמת, וזה החלי לבאר בכמה אופנים בס"ד.

דחיה ראשונה. אקדים ואומר כי דברים אלו שהעירו אותם גדולים לתקן לשון הפייטנים, הוא משום שהבינו שאין לנו בתפילה אלא לשון המקרא בלבד. אבל כבר צווחו על זה קמאי, והבאתי דבריהם בהקדמתי לספר "תיקון תפילה" המבואר העומד לראות אור בקרוב בס"ד.

הן אמת שרוב התפילה והברכות בנויים על-פי לשון המקרא, מיהו לומר ש"התפילה כולה בנויה על לשון המקרא, החל בברכות השחר וכלה בעלינו לשבח" (עיין שמואל"ל ח"ג עמוד לו; "נחלת יושע" ארכיון דף קסו) — האומר כן חלמא טבא חזי, שאיך יפרנס תיבות "נטילת ידים" (לשון רחיצה), "אפשר", "אפילו", "המחזיר", "טלית", "תפילין", "בריות", "לולב", וכו' וכו' וכו', לך נא וראה בדברי אבודרהם והגאון יעב"ץ ב"לוח ארש" (צפרט צח"א סימן טע אות א, שמנה שס ק"ג תיבות כיוצא בהם) שהעירו על עשרות תיבות שאינם לשון המקרא

להגיה סדר התפילות, ורצו להשוות לשונן ללשון המקרא, ולא ראו כי לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמה. הובאו דבריו בספר פרקי לשון (עמוד 41 הערה 11). ועיין עוד לג"ר חיים קעסלין מברלין בעל ספר המסלול (ספר דקדוק מפורסם) שיצא לתבוע את עלבון לשון חז"ל שבתפילות, במאמר "באר רחובות" (צמאסף מקמ"ו, ואח"כ צניכורי העמים מקפ"ה עמודים 116-124) הוא מתווכח בטוב טעם ודעת ובהבנה עם סטנוב ועם רז"ה לקיים לשונות חז"ל שבתפילות. הובא בספר פרקי לשון (עמוד 102 הערה 10). עד כאן.

והנה, הרואה יראה בכל דברי חז"ל בתלמוד ובמדרשים ובסדר התפילה ואחריהם הפייטנים הקדמונים והאחרונים שהם משתמשים בתיבות לפי רצונם ומאויים, ככל העולה על רוח בינתם. ואפילו, נמצא שנשתמשו בהרבה תיבות במשמעות שונה מלשון המקרא, כמו שלמדני הגר"ד יצחקי (צמאסף נוסף משלי):

1. "בְּרִיָּה". בלשון המקרא הוא תמיד רק לשון "אֶכֶּל", כמו: "ועשתה לעיני כל הבריה" (שמואל-ג יג, ה), "ועשי לי הבריה" (שם, ז). ואילו בלשון חז"ל הוא על-פי רוב לשון גוף בעל-חי שנברא, כמו: אין כל בריה יכולה לעמוד (צרכות ו ע"ה), ובתפילה "ובריות בראשית", ועוד.

2. "גוי". בלשון המקרא הוא לשון "עם" ו"אומה" או קבוצת בעלי חיים. ובלשון חז"ל הוא על-פי רוב הכוונה לנכרי. (ועיין ארשנו רעננה הערה 64).

3. "ים הגדול". בלשון המקרא מפורש שהוא הים התיכון. ולפי דעת כמה ראשונים מה שאמרו חז"ל (צרכות נד ע"ה) הרואה את "ים הגדול", הוא האוקיינוס (האטלנטי).

4. "נָטַל". הנה כבר הזכרנו לעיל בענין שורש נטל, שבלשון המקרא הוא רק לשון הרמה ונשיאות, כמו: "נוטל עליך" (שמואל-ג נד, יג), "וינטלם וינשאם" (ישעיה סג, ט), ועוד. ובלשון חז"ל הוא גם לשון רחיצה, כמו "נטילת ידים". (ועיין "לוח ארש" סימן מע אות א).

"ולקחתם לכם"? זו אינה שאלה, שאין מקפידין בלשון, כל שאנו שומרי הענין. שאם כן שאל למה אנו אומרי "על נטילת לולב" ואין אנו אומרי "על נטילת כפות תמרים" כלשון הכתוב? וכן בתפילין ובתקיעת שופר ובכל המצוות אין ההקפדה רק על שמירת הענין לא בלשון. וכל ברכות המצוות והנהגין נאמרות בכל לשון. עכ"ל.

וכן כתב בפשיטות בספר העמק שאלה (שאלתא ח אות י) הובאו דבריו בשו"ת בצל החכמה (חלק ה סימן קנז אות יא) דברור דבתפילה וברכות הולכין אחר לשון בני אדם. ועיין עוד בהעמק שאלה (שאלתא עג אות ז) שמאריך גם כן להוכיח כן. ומביא שם דברי הגר"א (לי"ד סימן שכה אות ו) וסותר דבריו וראייתו, ומסיק גם כן דבברכות הולכין אחר לשון בני אדם, עיין שם. וכן כתב כזאת בשו"ת מעיל צדקה (סוף סימן ח) הובאו דבריו בשו"ת בצל החכמה (שם אות יא) אלא שנראה דעתו לחלק בזה בין לשון תפילה ללשון ברכות, שכתב שם וזה לשונו: מן הראוי אפשר דבלשון תפילה יהיה כלשון בני אדם, אף כי מצינן כל לשונות התפילה והברכה על סמך המקראות נתייסדו, מכל מקום במאי דאינו מנוסח המקרא עדיף טפי לשון בני אדם, ואף גם אלו הנסמכים על לשונות המקרא צריך לומר שמסכים על לשון בני אדם, חוץ מנוסחאות הברכות שמצינו שסמכו על סמך המקרא שהוא נגד פשטות הלשון וכו', אבל בלשון תפילה עדיף טפי בלשון בני אדם המבינים והלואי שיתפלל בלשון אשר בו מדברים איש אל רעהו. עכ"ל. הרי כי נוסח הברכות הם כלשון המקרא גם אם הוא נגד פשטות לשון בני אדם, אבל נוסח התפילה אם כי גם הוא נוסד על סמך המקראות, עכ"ז אם לשון המקרא הוא נגד פשטות לשון בני אדם אז עדיף טפי לנקוט בלשון בני אדם. ועיין שערי תשובה (א"ח סימן מרסח סק"ז) שמעתיק דבריו אלו בקצרה. ובמקומו יתבאר עניין זה באורך איה"ב, ועיין בדברי הגיעב"ץ בספרו לוח ארש (צסוף הקדמות) מה שכתב בזה, והעתקנו לשונו בתוך הספר [תיקון תפילה] (עמוד 304), קחנו משם. ועיין עוד בספר אוצר נחמד (ח"ג עמוד 103) אשר התרעם שם על המדקדקים האחרונים אשר עמדו

5. "עולם". לדעת הראב"ע (צפירושו לקהלם ג, יא; מהלם סו, ז ופט, ד; דניאל יב, ז; וצפירושו הקנר לשמות לא, יז) ומחברת מנחם (שורש עלם), ורבי יונה ׳ן ג'נאח בשרשיו. תיבת "עולם" בלשון מקרא הוא תמיד לשון נצח (עיין במאמרו של הגר"ד יחמקי על "סי העולמים", נקובץ "ירושתנו" גליון ו, תשע"ב, עמוד רמה, אות ז). ואילו בלשון חז"ל הוא לשון עולמות.

6. "קבע". הנה שורש קבע בלשון המקרא הוא רק לשון גזל ועושק, כמו: "וקבע את קובעיהם נפש" (משלי כג, כג), "ואמרתם במה קבענוך" (מלאכי ג, ח), ועוד. ובלשון חז"ל הוא לשון קביעות.

7. "קילוס". תיבת "ולקלס" הנמצא בנוסח אשכנז בסוף "נשמת", כתב הגיעב"ץ ב"לוח ארש" (סימן שו) וז"ל: ולקלס. לשון חכמים הוא דוקא, כי הוראתו בכאן הוא הפך לשון מקרא, הנה הוא יורה ענין לעג וקלס וכדי בזיון. (אף שנמצא פעם "לקלס אמת" [יחזקאל טו, לא], כנר פרשוהו גם כן בענין הזיון והשחוק. וכן "במלכים יתקלס" [מזקוק א, י], שיגיד עליו רעו. עד שמטעם זה נמנעו מלומר "ויתקלס" בנוסח הקדיש) ואף-על-פי-כן מקובל ביד הכל לאמר כאן "ולקלס" באין מערער. עכ"ל. ועיין בפירושו ההגדה לרשב"ץ על "לעלה ולקלס".

8. "שלטון". בלשון המקרא הוא שם המופשט, כמו: "באשר דבר מלך שלטון" (קהלם ט, ד), "ואין שלטון ביום המות" (שם, ט), ובלשון חז"ל הוא רק לשון מלך ושליט. ובביאורי לספר "תיקון תפילה" הארכנו בזה, ע"ש.

9. "שקל". בלשון המקרא "שקל" הוא לשון משקל, ובלשון חז"ל הוא ה"סלע" שם מטבע.

והרשימה עוד ארוכה, ודי בזה למי שיש לו מח בקדקדו, ועיין עוד במסכת נדרים שיש כמה חילוקים בין לשון חז"ל ללשון מקרא, כמו שהר"ן מאריך לבאר זאת בכמה מקומות, הן לגבי תיבת "חג" (שם דף מט ע"א), והן לגבי תיבת "תירוש" (שם דף נה ע"ב), והן לגבי תיבת "ראש חודש" (שם דף ס ע"ב), והן לגבי תיבת "אכילה" (שנעו"ט דף כז ע"ב), והן לגבי תיבת "יד" (שנ"ט כז ע"א).

ומעתה, מה קושיא יש על כל אותם גדולים ועצומים שנשתמשו בלשון "שעה" כמובן של

"קבל", שלא כדרך לשון המקרא שהוא לשון "פנה". ואף שנמצא בנוסח התפילה לשון "שעה" שפירושו "פנה", כמו בברכת "רצה" שבעמידה. אין בזה חסרון אם כל אותם הגדולים החליטו להשתמש באותה תיבה במובן אחר, כמו שחז"ל החליטו להשתמש בלשון המקרא במובן אחר בלשונם. ואף גם זאת, אגלה אונך ידידי היקר, כי זה עתה מצאתי בספרו של יחזקאל לוגר "תפילת העמידה לחול ע"פ הגניזה בקהיר" (עמוד 175) שבנוסחאות הקדמונים לא נמצא כלל נוסח זה, אלא לכל היותר "רצה ה' אלהינו בעמך (ישראל) ובתפלתם". ורק נוסח אחד שבו נזכר "ותפלתם" בלא בי"ת. [מיהו, בספרו של אורי ארליך (עמוד 221) הביא 14 נוסחאות מהגניזה כמנהג בבל שנזכר בהם "ולתפלתם שעה". ואפשר שהוא "גלגולו של נוסח" שבתחילה נכתב "ולתפלתם" ואח"כ הוסיפו "שעה", או שהוא תיקון "מקראי", וצ"ע]. מכל מקום, מצאתי בסידור נוסח יהודי פרס (עמוד 14 מהדורת שלמה טל), שהוא ודאי נעתק מנוסח קדמון, כמבואר בהקדמה לסידור, ושם גריס "ותפלתם שעה".

דחיה שניה. והיא לשיטתם, שהולכים אחר לשון המקרא, הנה תחילה וראש אבוא נבוא לעיין בדברי רש"י הקדוש ולבארו, ואתה תחזה. הנה כתב רש"י (שמות ה, ט): "ואל ישעו בדברי שקר" — ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (מהלם קיט, קיז): "ואשעה בחקיקת תמיד". "למשל ולשנינה" (דברים כח, לו) — מתרגמינן: ולשוועין. "ויספר" (צראשית כד, סו) — ואשתעי. ואי אפשר לומר "ישעו" לשון (צראשית ד, ד-ה): "וישע ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה", ולפרש "אל ישעו" — אל יפנו. שאם כן היה לו לכתוב: ואל ישעו אל דברי שקר, או לדברי שקר, כי כן גזרת כולם: "ישעה האדם על עושהו" (ישעיה יז, ז), "ולא שעו על קדוש ישראל" (שם לא, א), "ולא ישעה אל המזבחות" (שם יז, ח). ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם. אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר, נופל לשון שמוש בי"ת, כגון: "הנדברים בך" (יחזקאל לג, ל), "ותדבר מרים ואהרן

הוא על משקל הדברים הקודמים "קְרָאֲנִי" כלשון הפסוק בישעיה (מט, ה) שהביאו לפני כן. ששניהם הם פועל יוצא שעליו סובב כל הענין. אבל הרב "לחם הבכורים" חשב דקאי על פיוטו של הרשב"ג דגרים "שְׁעֲנִי נָא", והוא לא פועל אלא לשון בקשה וציווי. מכל מקום, גם בפועל יוצא הרואה יראה שלא דחה אלא לשון "שְׁעֲנִי", כי לפי דעתו שם פירושו "שְׁעֵה אותי", כמו שכתב בריש דבריו שאין הפרש בין "קְרָאֲנִי" ל"קְרָא אותי". ולכן כתב שצריך לומר "שעה אלי" כמו שמצינו שמלת שעה דבקה ל"אל" ולא "את", אבל אם יאמר לשון שעה בלי "את" או "אל", אין בזה טעות. ודו"ק והבן.

דחיה שלישית. בר מן כל דין, במקרה שהקדמונים כתבו "שעה את", ניתן לפרשו כמו "אל", כמ"ש הרד"ק ור"י אבן ג'אנח בשרשים, ע"ש.

דחיה רביעית. כל זאת ועוד, העירני הגר"ד יצחקי שליט"א, כי הרי דבר מפורסם הוא שכן המנהג במקרא לחסר הלמ"ד, וכמ"ש הרד"ק ב"מכלול" והראב"ע בעצמו ב"צחות" וב"מאזנים" (דף מ ע"א), הביא דבריהם הרו"ה על פיוט "אנסיכה" לקלירי, עיין שם באורך. ואם כן, מה חסרון דקדוק המקרא יש בזה?

סיכום: קנצי למלין אשים: בוא וראה, שהמדקדקים הגדולים: הרש"ס, הרו"ה, רבי זליגמן בער (סידור "עבודת ישראל"), מהר"י צאלח (מכלאל "עץ חיים"), רבי דניאל גולדשמידט, ועוד. כולם הניחו לשונות אלו של הפייטנים בלא להגיהם! ומה גדול כוחנו מהם, ומה נענה אנן אבתריהו? [י"ב באב תשע"ה].

במשה" (נמדנר יב, ה), "המלאך הדובר בי" (זכריה ד ה), "לדבר במ" (דברים יא, יט), "ואדברה בעדותיך" (מהללס קיט, מו). אף כאן "אל ישעו בדברי שקר" — אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי. עכ"ל. אכן רש"י כותב שאם הוא לשון פניה היה צריך לכתוב "אל" או "ל". אבל מנין להם בדברי רש"י שאם לא נכתב "אל" או "ל" אינו לשון פניה. ודקדק רש"י בלשונו: "לא מצאתי שימוש של בי"ת סמוכה לאחריהם". ולא כתב שלא יכול לבא בלא שימוש הלמ"ד.

ומה שהעיר מדברי הראב"ע שטעות לומר "שעני" רק צריך לומר "שעה לי". הא לכם לשון הראב"ע בספרו "צחות" (פירוש מקפ"ו, דף מז סע"ב) [הניקוד במקור]: יש יוצא בלי אות טעם או מלת טעם, כמו (ישעיה מט, ה): "ה' מבטן קְרָאֲנִי" ... ודע כי אין הפרש בין שיאמר "קְרָאֲנִי" או "קְרָא אותי", כי מלת "את" טעמה עצם הדבר, והאומר "ראובן הרג שמעון" לא נודע איזה מהם הפעול, וכן אם יאמר "ראובן הרג את שמעון" כי מלת "את" מצאנוה עם הפועל, רק אם אמר "ראובן הרג לשמעון" אין ספק כי שמעון הוא הפעול, כמו "הרגו לְאַבְנֵר" (ש"ב ג, ל), וכן מלת "וְנָה" דבקה עם "אַחֲרֵי". ויש פועל פעם דבק ופעם איננו דבק, כמו "רָדַף" — "אַרְדָּף אויבי" (מהללס יב, לח), "וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם" [אַחֲרֵיהֶם] (שמות יד, ט). "וַיִּשְׁעֵה" (נראה ד, ד), דבק עם מלת "אֵל" בשלש נקודות, והאומר "שְׁעֲנִי" הוא טועה, רק "שעה אֵלִי", כמו: "יִשְׁעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ אֵל ה'" (ש"ב כב, מז). עכ"ל. ועיין עוד בספרו "מאזנים" (דפוס אופיצאל מקנ"א עס ציבור רו"ה, דף מג ע"ב). [מה שנוקד במקור "שְׁעֲנִי"]

הופיע ויצא לאור הספר החשוב "בסימנא טבא"

מנהגי וסדר ליל "ראש השנה" וסדר התפילות והסימנים

דינים והנהגות לערב ר"ה, שמיטת כספים ופרוזבול, משניות מסכת "ראש השנה" עם ביאור, זוהר מתורגם ללשון הקודש סדר ליל ראש השנה, בעריכה חדשה ומפוארת,

ערוך ומסודר בטוב טעם ע"י הגאון הרב יהונתן חיים הכהן רבין שליט"א

ניתן להשיג במחיר מיוחד אצל המחבר בטל': 052-765-43-27

סימן קיב

הרב מנשה בן פורת

ירושלים

לכבוד הירחון היקר והחשוב "יתד המאיר", "יתד" היא שלא תימוט, "המאיר" לארץ ולדרים עליה ברחמים. מה נכבד היום, בו אנו מקבלים את הירחון היקר והחשוב הזה, הגורם לנו ולכל תופסי התורה עונג רב. וכידוע, גם גדולי ישראל שליט"א, ובראשם, להבדיל בחל"ח, מרן רבנו **עובדיה יוסף** זצ"ל, כולם קוראים ומתענגים בו. רצייתי לשבח אתכם על אשר אתם נותנים כבוד לכל גדולי ישראל שליט"א, ללא היגררות אחר המחלוקת, אשריכם שעמדתם בגבורה נגד כל האיומים למיניהם, ולא סטיתם מדרככם זו. ולא יזויאפי"ז, אף עמדתם להצדיק את הצדיק מעיקרא, מו"ר ועט"ר, רשכבה"ג, רבנו מאיר מאזוז שליט"א, והבאתם ישובים נפלאים בדברייקדשו. דעו כי בכך אתם זוכים להאזיב שם-שמים על הבריות. שכן, כמי שעוסק בקירוב רחוקים, ומתעסק עם בעלי-תשובה ובעלי-בתים, "בתוך עמי אנוכי יושבת", ויודע אני שהמחלוקות בין החרדים, גורמים לריחוק גדול של העם – ובפרט הספרדים – מהתורה הקדושה. ואתם עמדתם בהצלחה רבה מול גלים עכורים, שרצו לסחוף ולהרוס את כל העומד בדרכם...

לחיבת הקודש אציגה נא מספר שורות, מאשר העליתי בחכתי. ואשמח לקבל את חוות דעתם הרחבה והגדולה של הקוראים הנכבדים, התלמידי חכמים, והרבנים שליט"א, היושבים ראשונה במלכות. **מנשה בן פורת**, מו"ל עלון "אור עליון"

בדין תפילת התשלומין לגבי אשה

שוב ראיתי, בפסקי תשובות (סי' קו הערה 31) בשם הגרש"ז אוירבאך זצ"ל בהליכות שלמה (פי"ג הערה ס' וי"ד), שאם רגילה להתפלל תפילת שחרית ומנחה ולא ערבית, ונאנסה או שגגה ולא התפללה מנחה, יכולה היא להתפלל ערבית באותו יום ואז תשלים את המנחה. אך לא תוכל להשלים את תפילת המנחה בשחרית שלמחרת, כיון שאין זה תפילה הסמוכה למנחה, אע"פ שעל פי מנהגה הרי זו תפילה הסמוכה למנחה. ע"כ. ועיין בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק מג הערה קי), ובספר אישי ישראל (פרק ל הערה מח) לרב אברהם ישעיה פפויפר. ולכאורה, מזה נלמד גם למנהגינו, שאם רגילה להתפלל בכל יום תפילת שחרית, עליה להשלים התפילה במנחה הסמוכה, ולא בשחרית שלמחרת, דבית כולי עלמא אזלינן, ולדידהו תפילת המנחה היא הסמוכה לשחרית.

ולאחר שובי נחמתי, ונלע"ד שאין ללמוד מדין הגרש"ז אוירבאך לגבי אישה ספרדיה. דשאני אישה אשכנזיה שחייבת להתפלל שחרית ומנחה בכל יום, וכמו שכתב המ"ב (סי' קו סק"ד), לכן עליה להשלים את תפילת המנחה שהחסירה בתפילת

מבואר במשנה ברורה (סימן קסג ס"ק מ"ג), שגם נשים מתפללות תפילת התשלומין. שכתב שם: "ותתפלל מנחה תחלה [לפני הדלקת נרות שבת], דהואיל דכבר קבלה שבת שוב א"א להתפלל תפלה של חול. ובשאיין שהות לזה, יותר טוב שתתפלל ערבית שתים, וכדלקמן בסעיף ט"ו, מלכנוס ח"ו בספק חלול שבת. ועיין לעיל בסימן רס"ב בס"ק י"א. עכ"ל.

והסתפקתי, למנהגנו שאישה מתפללת פעם אחת ביום, כדעת מרן הש"ע (סי' קו ס"ג), וכמש"כ בשו"ת יחווה דעת (סי' קי"ז). איזו תפילה נחשבת כתפילה הסמוכה לתפילה שהחסירה, [ע"פ מה דקי"ל בש"ע סי' קח ס"ד, שאין תפילת התשלומין אלא בתפילה הסמוכה].

כגון, הרגילה להתפלל בכל יום תפילת שחרית, והחסירה יום אחד תפילת שחרית, האם התשלומין הו' במנחה של אותו היום, שהיא התפילה הסמוכה לשחרית עבור כל העולם. או אמרינן, דלדידה תפילת שחרית ביום שלמחרת היא התפילה הסמוכה, דלגבי דידיה זוהי התפילה שמתפללת סמוך לתפילת שחרית שביום זה?

שחרית. אלמא דזו היא התפילה הראשונה ביום, ומשום זריזין מקדימין למצוות רצוי שתקיים חובתה בתפילה זו. ויש לדחות, שהעדיף תפילת שחרית רק משום שתפילת ערבית רשות, ולעולם תפילת ערבית היא התפילה הראשונה שביום. אלא דמזה גופא שתפילת ערבית רשות ולא חובה, לכאורה מוכח שאין תפילת ערבית התפילה הראשונה שביום, דאל"כ כיצד אמרו שהתפילה הראשונה שחיובה מהתורה היא רשות, ואילו תפילות שחרית ומנחה שחיובן מדרבנן הן חובה? אטו יציבא בארעא וגירא בשמי שמיא?

וכששוחחתי על כך עם הרה"ג אהרון ירחי שליט"א, גם הוא הסכים עמי, וטעמו ונימוקו עמו, שלא מסתבר שהתורה תחייב להתפלל בלילה לפני השינה, אלא חיוב התפילה הוא בבוקר, כדי שמעבודת הלב הזו ייקח האדם חיוק לכל היום. וכן הוא האמת, דמאן דאמר (נרכות כו, ג), שתפילות כנגד תמידין תקנום, הרי חיוב קרבן התמיד מתחיל מהבוקר, וכמו שכתוב: "את הכבש האחד תעשה בבוקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערביים". ובלילה בכלל אין חיוב להקריב קרבן התמיד. וכן למאן דאמר (סו, ט), שתפילות אבות תיקנום, אברהם תיקן תפילת שחרית, יצחק תיקן תפילת מנחה, יעקב תיקן תפילת ערבית. מבואר להדיא, שהתפילה הראשונה של היום היא תפילת שחרית, שאותה תיקן בראשונה אברהם אבינו ע"ה.

לסיכום: אישה שהחסירה תפילה אחת בשוגג או באונס, עליה להשלים תפילתה בתפילה הסמוכה לתפילה שהחסירה. ומהי התפילה הסמוכה? למנהג בנות אשכנז, שנוהגות להתפלל שחרית ומנחה בכל יום, עליה להתפלל את תפילת התשלומין בתפילה הסמוכה ממש לתפילה שהחסירה. כגון, אם החסירה תפילת שחרית, תתפלל תפילת מנחה פעמיים. ואם החסירה תפילת מנחה, באותו היום תתפלל ערבית שתיים לתשלומין. אבל למנהג בנות ספרד, שחייבות להתפלל רק תפילה אחת ביום, לעולם תפילת התשלומין תהא בתפילת השחרית שלמחרת. ואם החסירה מלהתפלל יום אחד, תשלים תפילה זו בתפילת שחרית שלמחרת.

ערבית, שהיא הסמוכה למנחה. אמנם לגבי בנות ספרד שחייבות להתפלל תפילה אחת ביום, לעולם התפילה הסמוכה היא בתפילה הסמוכה לגמר היום. כלומר, תפילת התשלומין תהא תמיד בתפילת שחרית. שהרי לגבי אישה ספרדיה בעל כרחנו לומר שהתפילה שהחסירה היא תפילת ערבית, ולא נוכל לומר שהחסירה תפילת שחרית או מנחה, כיון שיכלה להתפלל מנחה או ערבית באותו היום, ובכך להשלים חובתה המוטלת עליה להתפלל תפילה אחת בכל יום. ורק כשהסתיים היום ולא התפללה ביום זה, אנו אומרים שהחסירה להתפלל תפילת ערבית. ולא מיבעיא ברגילה להתפלל כל יום תפילה אחרת, פעם שחרית ופעם מנחה ופעם ערבית, אלא אפילו ברגילה להתפלל תפילה מסוימת בכל יום, אכתי אין עליה חיוב להתפלל דוקא תפילה זו, וכשלא התפללה תפילה זו אכתי אין שם חיסרון עליו, כיון שיכולה להשלים חובתה במנחה או ערבית.

וחד צורבא מרבנן אמר לי, שגדר יום לגבי חיוב האישה להתפלל תפילה אחת ביום מתחיל מהלילה. וכמו בכל התורה כולה שהיום מתחיל מהלילה, כדכתיב "ויהי ערב ויהי בקר". וכן הוא באמת לשון המקרא (מסילס נה, יח) "ערב ובקר וצהריים אשיחה ואהמה וישמע קולי". ולדבריו, על האישה להתפלל תפילת תשלומין בתפילת מנחה, שהיא התפילה הסמוכה לגמר היום.

ולא כן אנכי עמדתי, שהרי לגבי ברכות אנו מחשיבים את תחילת היום מהבוקר. וכמו שכתב בחזון עובדיה (נרכות, עמ' עסד, עסב) לגבי ברכת הגומל. שאם נסע מעיר לעיר, ובצירוף הליכתו וחזרתו היה שיעור 72 דקות, עליו לברך הגומל, כל שחזר באותו היום של הליכתו. וכתב, ש"מבוקר עד בוקר נחשב יום אחד לענין זה". וכן כתב בחזון עובדיה (נרכות, עמ' מסו), שאם בירך על הברקים והרעמים, ולא נתפזרו העבים, אינו חוזר לברך על הברקים והרעמים, רק לאחר עמוד השחר, "כיון שיום אחר הוא". אלמא דבברכות מבוקר עד בוקר הוי יום אחד. ולכאורה יש ראייה לדברי, ממה שכתב בשו"ת יחיה דעת (ס"ג סי' ז), שרצוי שהאישה תקיים את חובתה להתפלל פעם אחת ביום בתפילת

הרב דוד חיים

חיפה

דברי חיזוק

התמודדות ומכל נסיון אשר האדם בא לעולם כדי לעמוד בו.

שהרי בכל בחירה ובחירה, האדם מתקדש כאשר בוחר בתורה. אך יש אדם אשר מרחיק עצמו בתואנות שווא מבירור האמת, ומעדיף להרחיק עצמו מכל בחירה ומכל בירור המציאות הנדרש לידע מה ה' אלוקינו מבקש מעמו. בכך אותו אדם אינו מתקדש, אלא הופך להיות מצוות אנשים מלומדה ואף כופה את בני ביתו לכך.

ואלא, בשביל לעשות סייגים כהוגן אשר לא קבעום חכמים, אין לאדם אלא ללכת בעקבות "מסילת ישרים" או פרוגרמה אחרת אשר יש בה מן ההדרכה המדויקת לעלות במעלות התורה. אך בקביעת סייג לעצמו, מוטב לאדם לברור את מין הסייג.

אם זהו סייג שהוא עושה משום שהוא רוצה להרחיק את עצמו מן העבירה, ומבלעדי סייג זה ברי לו שיכשל. ועל כן, מוטב יעשה סייג יתר על הצורך, מאשר ייכשל בדבר הלכה.

אך אם זהו סייג שהוא עושה משום שהוא רוצה להרחיק את עצמו מן הבחירה, או להרחיק עצמו מבירור המציאות, או להרחיק עצמו מבירור ההלכה, הרי לא מחמיר הוא על עצמו אלא מקל על עצמו ומרפד את הלכות חיו בבחירות קלות למדי, אגב תחושת חשיבות עצמית אשר מרגיש הוא פרוש ומורחק – ולא היא.

ודבר חשוב הוא לדו"ק בנקודות אילו אשר קשורות בעבותות למאמרנו בענייני הכשרות, וכיצד אדם שאוכל רק בית דין זה או אחר, חש עצמו פרוש כלפי בית דין של מעלה, לעתים רק מרחיק עצמו מלימוד וקיום ההלכה על ידי הסתתרות מאחורי חותם במקום לקיים ייעודו ולברור לו האסור מן המותר.

אלול הגיע ועמו מתעצמת השאיפה לשוב לבורא ולהידבק בו. חלק מההידבקות באה על ידי חיזוק הפרישות בחודש זה, ונראה את גבולות הפרישות הרצויה.

החטא הראשון בתורה בא כתוצאה מחומרת מאכלות אסורות שאינה ראויה. מסייג של אי נגיעה בעץ מעבר לאיסור האכילה, נגרם אותו החטא. ואמנם שם פשוט הטעם שהחומרה היתה לא ראויה מפני שנאמרה כאיסור ולא כסייג, אך יש להבין מהי חומר ופרישות ראויה ונהדרה כלפי שמיא ומהי חומרה אשר עלולה לגרום נזק רב ובודאי שאין בה התקדשות.

ועיקרי הדברים, הם שחומרה המקלה על האדם להתנהג בעולמו, הרי יכולה היא לשמש סייג ראוי, כגון נזיר שאינו מבקר בכרם, אך אין בה לכשלעצמה שכר בכך. שהרי האדם מקטין את שדה הבחירה שלו ומרחיק עצמו מן ההתמודדות. סייג כזה, מצינו רבות שחכמים הציבו, כיון שידעו בטבע האדם אשר יש לעתים למנעו ממכשול חמור אף אם בכך מערטלים חלק מן ההתמודדות.

אך כאשר מציב האדם סייג כזה לעצמו, צריך הוא להעמיק היטב בליבו האם עושה זאת להימנע מעבירה או להקל על עצמו התנהגותו. אם אשתו מבקשתו תותי-שדה, וחושש הוא שאין בקי מספיק בקילופן ושטיפתן, ועל כן מדיר מביתו את הפרי כליל, הרי ברי שעושה זאת בשביל להקל על עצמו ולא בשביל להחמיר. שעשה סייג מתוך פחד ולא מתוך התקדשות. ולעתים אך הדבר חמור יותר, שמתוך מה שהאשכנזים קורין "נערווין", בא האדם לכלל פרישות מדברים אשר מפורשים להיתר, מתוך כניעה לאימה הטבועה בו. מבלי הבן כי אין זו יראת שמים, ואין זו יראת חטא, אלא בריחה מכל

סימן קיד יתדות

מכתבים הערות ותגובות

בטעם דאין תוקעין בשופר בערב ראש השנה | מכתב

לכבוד מערכת הירחון היקר, המאיר עיני ישראל בתורה "יתד המאיר" - מדור יתדות
כתב הרמ"א בהגה"ה (סימן תקפ"א סעיף ג') דאין תוקעין בשופר בערב ראש השנה. ובטעם הדבר עיין משנה
ברורה (סק"ד).

והנה הגאון ר' יוסף דוד משאלוניקי זצ"ל בספרו בית דוד (הלכות ראש השנה, אות שני) כתב טעם חדש לכך,
והוא מפני שצריך שתקיעת שופר בראש השנה תהא כדבר חדש לפי שצריכין לברך שהחיינו. עכ"ד.
וקשיא לי מדוע ע"י שתוקע בערב ר"ה לא יוכל לברך ברכת שהחיינו למחרת ביום ראש השנה, והרי ברכת
שהחיינו היא על המצות עשה מן התורה של תקיעת שופר, ואילו מה שתקע בערב ר"ה לא עשה בזה שום
מעשה מצוה כלל. והגע עצמך, אדם שנענע לולב בערב סוכות וכי לא יוכל לברך שהחיינו למחרת בחג הסוכות.
והרי ודאי ששפיר יוכל לברך שהחיינו למחרת כי מה שנענע בערב החג לא קיים בזה מצוה כלל, וא"כ הוא
הדין לנידוננו. וממילא דברי הבית דוד צריכים עיון.

בברכת התורה, שמואל זכאי, מח"ס "ברכת שמואל", ביתר עילית

למה לא גזרו חז"ל על אכילת עראי חוץ לסוכה | תגובה

בס"ד, כ"א אייר תשע"ה לפ"ק

בימי העומר, שלום אומר, להמדקדק בקל וחומר, חובר חיבורים מחוכמים, ידידי הרה"ג ר' גמליאל הכהן
רבינוביץ שליט"א, מח"ס 'גם אני אודך' ו'פרדס יוסף החדש' על מועדים.

אחדשה"ט, ע"ד שאלת אחיו הרה"ג ר' אליעזר שליט"א למה לא גזרו חכמינו ז"ל שלא להניח אוכל מחוץ
לסוכה שמא יבוא לאוכלו שם.

הנה עיקר גזירת חז"ל היה על היושב בסעודת קבע ושולחנו בתוך הבית דייקא, שאז הרגילות יותר להמשך,
וכדחזינן שהתירו חז"ל (סוכה כ"ה). לאכול סעודת עראי חוץ לסוכה, וכן קיי"ל לדינא (תל"ט, ז), ואם על כל
אכילה גזרו הוה להו לאסור אכילת עראי מחשש שיבוא לאכול סעודת קבע. ועל כרחך דברשיעי לא עסקינן ולא
גזרו חז"ל שיבוא אדם לאכול בזדון סעודת קבע מחוץ לסוכה. ועיקר החשש הוא רק כשיושב ואוכל בסוכה
ושולחנו בתוך הבית (סוכה כ"ה). וז"ע תל"ט, ז) דכיון שלוקח מהמאכלים שערוכים לפניו על השולחן, יכול
להמשך לתוך הבית מבלי שירגיש בזה.

וסימוכין לדברינו יש להביא ממה שדן בשעה"צ (תל"ט סק"ז) ביושב בסוכה ופתו בידו ואוכל, אם גזרינן שמא
ימשך אחר שולחנו שבתוך הבית. וחידוש שם השעה"צ, דדוקא ביושב על פתח הסוכה מבפנים ולוקח מן
המאכלים שערוכים לפניו על השולחן מבחוץ, וכמו שצייר הגמרא (סוכה ג.) "דיתבי על פומא דמטללתא", אז
גזרינן שמא ימשך אחר שולחנו, אבל שלא בכהאי גוונא שיושב בסוכה ואוכל ואינו לוקח מן השולחן כלל, רק
שנוהג כמו עני שפתו בידו ואוכל, לא גזרו חכמים שמא ימשך, ע"ש באריכות.

ומדבריו מבואר דהחשש הוא רק בלוקח ממאכלים שערוכים לפניו על השולחן שבתוך הבית דאיכא למיחש
שימשך אחר שולחנו, ולא בכל אכילה חששו חכמים שימשך אחר שולחנו.

ביקרא דאורייתא, אהרן ליברמן, ראש כולל אור עמרם, מח"ס "משנת אהרן"

בענין בשרות המאכלים ובתמציות טעם מושרות באלכוהול | תגובה

לכבוד מערכת ירחוננו היקר והחשוב, הע"י.

ראיתי את המכתב אשר פורסם אודות מש"כ בגליון תמוז, ואבקש להגיב בקצרה למען כבוד הירחון. אפתח ואומר, שזכיתי להרגיש על בשרי את מאמר החכם, יְהִלְלֵךְ זֶר וְלֹא פִיךְ, נִכְרִי וְאֵל שְׁפָתֶיךָ. ואף המשך בפסוקים ונתן תוכחת מגלה תחת אֶהְבֶּה מִסִּתְּרָת. אך הנה, אֲשִׁיכָה חֲרָפִי דָבָר, מִצָּרְךָ לַמִּשְׁכִּיּוֹת הַפֶּסֶף, וְכוּר לַתְּפוּחֵי הַזָּהָב, וְאִישׁ לְפִי מִהֲלָלוֹ.

הרי כל טענות הכותב אינן אלא מחזקות ומעידות על האמת למעלה מכל ראייה מילולית, ואדמוקדך יקיד, זיל קוץ קדך וצלי (סנהדרין לג: עד שמדורמך צוערת, קוץ דלעתך וללה לותה). כלומר, עד שאתה עוסק בנושא, עסוק בו עד שתלמד ממנו המסקנות הנכונות והפוך בדברי המשכיות. שהרי כל מילה של הרב המנאץ הרי היא מחוכמת נגד מסקנתו. שהלכה חרוצה באבן אינה מושפעת מעניינים של הרגש. ואף כאשר קדוש ישראל החתם סופר דיבר על מאכלות אסורות על מה כיוון דבריו אם לא למאכלות האסורות על פי הש"ע ולא האסורות על פי הדמיון? ומי יימר מר "אכשר דרא" על דברים שהן גופי הלכות? וכי על לאווים עברו ראשונים כמלאכים? אך נגע בנקודה נכונה הכותב, והראה בכך עומק קריאתו, וחביבות המאמר עליו. היה מקום להדגיש יתר הדגשה כי לא באנו חלילה להקל באלכוהול אשר נמצא ביי"ש ועלול להגיע מענבים, אלא אך באלכוהול כתמיסה אשר אין הענבים מצויים כלל.

וקרוב לכאן דבר הרמב"ם "ולפי שהשמות האלו שנקרא בהן היוצר, הן הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו, דרך ה'. והיא שלימדה אברהם אבינו לבניו, שנאמר כי ידעתיו, למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה', לעשות צדקה ומשפט" והמקל או מחמיר ללא טעם, הרי פורש הוא לדרך קיצונית אשר אין בה מאום (וראה עוד מאמרנו נחודש אלול).

וישים ליבו הקורא כי עצם הבשר והיין של הטענות נותרו כהויותם בשעת כתיבתם ולא נתערערו על ידי אותו מכתב נאה. ועוד ישים לב הקורא, שעל מנת לערער את מסקנת המאמר, לא מספיק לשבש שלב אחד או ראייה בודדת, שהרי הוא כגדר המוכפלת ומשלושת בראיות "ממה נפשך", שכדאי לנתן יסודותיה, ושיבוש מועט לא יספיק אלא יצטרך לשבש הלכות רבות.

אוהב אמת, ורודף שלום, דוד חיים, חיפה

הידור בארבעת המינים | מכתב

הסתפקתי בס"ד, אם אחד רוצה לקנות ארבעה מינים לסוכות, ויש לו כסף לזה, אולם יש לו עוד מאה ש"ח שיכול בזה להדר ולקנות אחד מארבעת המינים יותר מהודר במאה ש"ח הללו, במה יעדיף להשקיע, האם ישקיע בלולב, או באתרוג, או בהדס, או בערבה. וצ"ע.

גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס "גם אני אודך", ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

יומא טבא לרבנן | בימים אלו הופיע ויצא לאור במהדורה מחודשת

הספר החשוב "יעיר אזן" – כללים ומערכות בתלמוד ובהלכה למרן החיד"א ובתוספת ביאורים והערות הנקראים "לשון לימודים" (מלה"כ בישעיה נ, ד ע"ש), 700 עמודים.

עם הערות ממרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א, שהועתקו מעצם כתי"ק בגליון ספר "יעיר אזן" מעוטר בהסכמות מאת גדולי ישראל, הגר"י מאמאן והראש"ל הגר"י יוסף שליט"א, ועוד מגדולי הדור.

נערך ויצא לאור בטוב טעם ע"י הגאון הרב אברהם רחמים שליט"א

ניתן להשיג במחיר מיוחד אצל המחבר בטל': 058-320-9106

הרב עובדיה חן

מח"ס "הכתב והמכתב"

אשדוד

לכו אל יוסף

הכתיבה והפסיקה במשנתו של מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (טז)

ראיה מכילה

עיניו של מרן היו נשואות אל כל בני הדור, ומתוך כך הבין כי לפי המצב הנוכחי אין לנו לדרוש יותר משורת ההלכה, וכולי האי ואולי.

בשונה מפוסקים אחרים המתוודעים בעיקר לציבור בני התורה, ואילו הם מייעדים את פסיקותיהם, נטייתו של מרן להקל היא פועל יוצא של ראייתו את עצמו כפוסק הלכה שפסקיו מיועדים לכלל הציבור היהודי באשר הוא. לא רק לאברכי בני-ברק, ירושלים וקרית-ספר, אלא גם לאותו יהודי בדימונה המבקש לדעת דבר ה' זו הלכה.

ואם תימצי לומר, ירידתו ממגדל השן ההלכתי, והיכרותו הבלתי אמצעית עם 'העם שבשדות', היא שגרמה לו להבין כי באמצעות הגישה המקלה ניתן לקרב גם את היהודים המסורתיים לקיום מרבי של המצוות במסגרת ההלכה.

ואכן, ניתן לבדוק ולהיווכח שמורי הוראה שבאים בקשר ישיר עם הציבור הרחב, ומבחינים בקושי הקיים לקיים הכל, ומנגד את הרצון הפנימי לקיים ככל הניתן, נוטים יותר להקל. אפשר להביא כדוגמא את הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל שחי באמריקה, והיה ער לקשיים של היהודים שם לשמור תורה ומצוות, ולכן פסיקותיו מקילות מאוד.

מרן עצמו התבטא פעם במפורש כי העיסוק המעשי עם הציבור, משפיע על הפוסק ללכת בדרך המקלה. בהספדו על הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל (הובא בספר "חזון עובדיה" ארבע תעניות, חלק ההספדים עמ' תס"ו), סיפר שפעם הרב פראנק עסק בסוגיית היתר עגונה, ורצה להקל מטעם תרי רובי להיתרא. בא מישחו ואמר לו שהחזון איש בספרו החמיר בתרי רובי גם במקום עיגון. ענהו מרן, שאילו היה החזון איש יושב בבית דין, ונדרש להכריע למעשה בעניינה של אותה עגונה, גם הוא היה מורה להתיר, למרות שבספרו כתב להחמיר¹. ומרן עצמו, מי שישים לב יבחין בהרבה דינים בהבדל בין דרשותיו לציבור לבין הכתיבה בספריו המיועדים באופן טבעי יותר לתלמידי חכמים. בספריו פעמים רבות מסיים "והחמיר תבוא עליו ברכה", ואילו בדרשותיו לצבור הרחב אומר רק את עיקר הדין (כנראה כדי לא לבלבל את השומעים)².

* פרקים מתוך הספר "החזון והמהפכה" על מרן זצוק"ל, שעתיד לראות אור בקרוב בעז"ה. הערות והארות יתקבלו בשמחה, למשפחת חן, רח' הרב רוזובסקי 14/13 אשדוד, או במייל: 7654216@gmail.com

¹ ובספר "אביר הרועים" (עמ' 121) הביא שמרן ציין בהקשר לכך את דברי הגאון רבי חיים מואלוז'ין זצ"ל בשו"ת "חוט המשולש" (סימן ח') שכתב בזו הלשון (בקיצור): "להגאון המופלא שבסנהדרין, בעל מנחת אהרן, בענין העגונה מוילנא, שמתי עיני על כל דברי כת"ר, אלא שכת"ר נוטה לחומרא, מפני שאין הדבר מוטל עליו. ואף אני הייתי כמוהו טרם הוטל עלי עול ההוראה, והן עתה כשהעלו על צוארי עול ההוראה, ראיתי חובה לנפשי להתחזק בכל כוחי בכחא דהיתרא על תקנת העגונות".

² ועיין מה שכתב בזה בחזון עובדיה (פסח מהדורת תשס"ג עמ' קי"א).

בחוּדש אלול תשס"ג, נערך הטקס המרשים של הכתרת הראשון לציון הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א, בבית הכנסת רבן יוחנן בן זכאי ברובע היהודי בירושלים. גדולי ישראל רבים נכחו שם ובראשם מרן. לאחר ההכתרה עצמה, שהיתה מרגשת ומרשימה, עמד מרן ונשא דברים. בדבריו שאל את הנוכחים: "האם יודעים אתם למה בחרתי ברב עמאר להיות מועמדי למשרת 'הראשון לציון'? נוכחתי לדעת שיש לו לב רחום וחנון, מקשיב לצרת יתום ואלמנה, ויוכל ללכת בכוחא דהיתרא".

גם באחד מטקסי מינוי הרבנים הראשיים, כשהגיעו שני הרבנים החדשים לקבל את ברכתו, הדגיש בפניהם לבל ישכחו כרבנים ראשיים האחראים לכלל העם שכח דהיתרא עדיף.

פתרון ולא עיקרון

נסייתו להקל, נבעה איפוא מתוך ראייה רחבה ותועלתית, ולא מתוך עיקרון להקל באופן תמידי. ואכן, אם נבדוק את כלל פסיקותיו, ניווכח כי חתירתו למצוא פסיקה מקלה, כוללת בעיקר מתן פתרונות לכלל הציבור, בדברים שמבחינה מציאותית כלל שכבות העם לא יוכל לעמוד בהם.

את המפתח להבנת דרכו זו בכוחא דהיתרא, ניתן ללמוד מתשובתו בשו"ת יביע אומר (ח"ב חא"ח סימן כ"ג), שם יצא מגדרו והתבטא בחריפות יתר על חומרות: "...ועל פי הדברים הללו ראיתי איזה חכמים פה עיר הקדש ת"ו [תבנה ותכונן] שמרבים להחמיר לרבים בדיני פסח. ולפי עניות דעתי לא זו הדרך ולא זו העיר, שהתורה חסה על ממונן של ישראל. ותינח למאן דאפשר ליה. דלא אפשר ליה מאי? וכל הרוצה להורות, ישקול בדעתו בשקל הקודש מה שכתב בשו"ת 'תשובה מאהבה' (סימן קפ"א) שהמטריף מכח חומרא יוצא שכרו בהפסדו, ועל זה אמרו 'הלכה חמורך טרפון', דהיינו שהמחמיר ומטריף יפסיד. עיין שם... וכל שכן האידנא דאחסור דרי. שאין להכביד עוד על ההמון כל כך משא לעייפה. דחיישינן לקלקולא. עיין שם".

למרות החומרה שבה נכתבו הדברים (על חומרה...), גם כאן ניתן לראות כי מה שמביא את מרן לנקוט בגישה זו, הוא יותר כדי לפתור בעיה לאלו שאינם יכולים, או לאלו שעלולים להגיע לקלקול, ולא כעיקרון להקל בלא הבחנה. וההוכחה לכך היא שבמקומות שאין בהם קושי לציבור, הוא אכן אינו ממהר להקל.

לזיכוי הרבים שיעורים מיוחדים ממרן רבינו זצוק"ל - בכל הנושאים

להעתקה חינם 052-71-90-333

הירחון יוצא לאור

בסיוע משפחת וזאן הי"ו מצרפת

לע"נ אביהם המנוח אוהב התורה ולומדיה רודף צדקה וחסד

מקיץ וזאן (המכונה כסאני) בר רחל ז"ל - נ"ע חי בתשרי

להצלחתם ולחיי אמם מזיאנה מב"ת, בני ביתם וכל המשפחה הי"ו

ולרפואת הילדה רבקה חיה וזאן בת אסנת חנה תחיי

אל נא רפא נא להם בתושחויי, אמן.

שטר פרוזבול

אלול תשע"ה

בפנינו עדים החתומים מטה, בא

ואמר לנו:

הוו עלי עדים שכל חוב שיש לי,
(בין חוב שבשטר, בין חוב שבעל פה),
הנני מוסר אותו לידי בית דין הגדול
אשר בעיר הקודש ירושלים ת"ו,
הלא הם: נשיא בית הדין הגדול,
מורנו הגאון הרב יצחק יוסף
שליט"א הראשון לציון והרב
הראשי לישראל, וחבר בית הדין
הרבני הגדול והגאון רבי ציון
בוארון שליט"א, וחבר בית הדין
הרבני הגדול הגאון רבי יעקב
זמיר שליט"א.

שאגבנו כל זמן שארצה.

וקבלתי עלי בקנין גמור ושלם, במנא דכשר למקניא ביה.

היום _____ אלול ה'תשע"ה.

נאום: _____ עד

נאום: _____ עד

שטר פרוזבול

אלול תשע"ה

בפנינו עדים החתומים מטה, בא

ואמר לנו:

הוו עלי עדים שכל חוב שיש לי,
(בין חוב שבשטר, בין חוב שבעל פה),
הנני מוסר אותו לכבוד רבותינו
הדיינים הגאונים הלא הם: הראשון
לציון הגאון הרב שלמה משה
עמאר שליט"א, רבה של ירושלים,
מורנו הגאון רבי מאיר מאזוז
שליט"א ראש ישיבת "כסא
רחמים", והגאון הרב דוד עידאן
שליט"א אב"ד "משפט וצדק".

שאגבנו כל זמן שארצה.

וקבלתי עלי בקנין גמור ושלם, במנא דכשר למקניא ביה.

היום _____ אלול ה'תשע"ה.

נאום: _____ עד

נאום: _____ עד

נאום: _____ עד

לפי סתם מרן בש"ע (בסימן סז סעיף כא), צריך
שלשה עדים, וכן הנהיג הרב מסעוד בן שמעון
בפרוזבול שהדפיס בחודש אלול התשנ"ד.
(הגר"מ מאזוז שליט"א בשו"ת "בית נאמן", חו"מ סי' ה).

אופן כתיבת פרוזבול: ימלאו את השורות הריקות, ואח"כ יאמר לעדים את הלשון
הכתוב: "הוו עלי עדים", והעדים חותמים על השטר, ומוסרים

אותו למלוה למשמרת (ואין לך שמירה טובה יותר מאשר בתוככי "יתד המאיר" אלול תשע"ה)

על ידי חתימת העדים מקבל הפרוזבול תוקף, ואין צורך להודיע לבית הדין, ואין צריך
לשלוח אותו אליהם. (מרן זיע"א בכתי"ק על שטר שהודפס בחזו"ע פרוזבול, תשס"ח, ע"ש).

לקט מאמרי התעוררות והכנה לימים הנוראים
ערוכים ומעובדים מתוך הספר הקדוש

"שבתי וקומי"

למורנו הגאון הגדול

רבי **חומאני עלוש** זצ"ל

רב ודיין בעיר מדנין שבתוניסיה ובאחרית ימיו רב וראש קהילה בעיה"ק צפת יע"א

נלב"ע ג' אלול תשט"ו - 60 שנה להסתלקותו

(למהדורא ראשונה של הספר, בו הוא משבח את הגהמ"ח ומברך את רוכשי הספר)

באו לידי עלים לתרופה גליונות מהספר הנכבד "שבתי וקומי" חידושים על התורה ונ"ך ודרושים לכל חפציהם, מאשר הניח אחריו ברכה הרב הגאון המפורסם כמוהר"ר חומאני עלוש זצ"ל, הרב הראשי אב"ד של קהילת מדנין אשר בתוניסיה, ובסוף ימים עלה לארצנו הקדושה בעיר צפת, ושם מנוחתו כבוד תנצב"ה.

מוסדות "יחד התשובה"
מִרְמָז לְהַשְׁמִיט תוֹרָה וַיְהִי דָבָר עַיִ"ק צֶפֶת ת"י
ר'ח' הפלמ"ח 48, עי"ק צפת, ת.ד. 114, ט"ז: 81/2

10/11/07

עשיית הארצי ★ **תרומת השלום** ★ **מרחי בהנהגה** ★ **שופנים לדרך** ★ **יישובת אור דלתון**

מורי אברהם ★ **חיוניק המית היהודי** ★ **תלמוד תורה** ★ **מעונות יום טוב** ★ **דעת ו**

רשת שנוי תורה, ארגוני נוער, פעילות לבנים, ייעוץ נישואים, מניעת הפלות, ימי עיון, כולל ערב, גמ"ח להלוואות, גמ"ח לקלטות, גמ"ח תפילים, הפצת כתבי קודש, ספריה תורנית, כולל יום שישי, חוגים והרצאות.

וְאֵל אֲחִינוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פּוֹנֶה
בְּקִרְיָאָה קְדוּשָׁה
לְהֵבִיא בְּרָכָה אֶל
בֵּיתָם וְלִשְׁלָם
בְּמִיטְבָּא בְּעֵין יִפְּהָ
וּבְרוּחַ נְדִיבָה וּזְכוּתוֹ
שֶׁל הַגָּאוֹן הַצַּדִּיק
הַמַּחְבֵּר תִּגְן עֲלֵיהֶם
אֶלֶף הַמִּגָּן, בְּבִנְיַ
סְמִיכֵי חַיֵּי אֲרִיכֵי
וּמִזִּזְנֵי רוֹיְחֵי,
וְיִתְבָּרְכוּ בְּכָל
הַבְּרָכוֹת שֶׁבְּתוֹרָה
בְּאֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת
חַיִּים עוֹשֵׁר וְכוֹבֵד
וְכָל טוֹב.

עובדיה יוסף
הראשון לציון והרב
הראשי לישראל

תוכן הענינים

- דבר המכון 3
דבר העורך 5

דרוש א' - הכנה לימים הנוראים

- הגוף והנפש משלימים זה את זה 6
צורכי קיום הגוף לעומת קיום הנפש □ הטיפול בענייני הנפש נחוץ יותר מענייני הגוף □ ישראל נתבדלו, שיזכו לעבודת השי"ת □ שמלתך בלתי - על פי מוצא ה' □ מדת הדין, חסד הבורא יותר מרחמיו □ החכם כואב על מעשיו מתוך היסורים.
צורת עבודת ה' בשלימות. 11
שמחה אמיתית באה מתוך מצוה □ שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, שכר שמחה - איכא □ פתח ביחיד - 'מצוך', וסיים ברבים - 'תשמרון' □ המתחיל במצוה, מסייעין אותו.
עבודת הימים הנוראים בפרט 12
לקשור אחרית דבר בראשיתו □ האדם נענש גם על שאינו מכיר בחטאו □ 'החזק במוסר אל תרף' | חומרת עוון לשון הרע □ חובת הגדרים והסייגים □ דבר שהאומות מקפידים בו, יכול להיות קטרוג □ מדת האמת נוקבת עד נימים שבלב □ עבודת ה' משתלמת בכל חלקיה יחד □ 'הוכח תוכיח את עמתך' □ 'ולא תשא עליו חטא'.

דרוש ב - לשבת תשובה

- התגלמות החסד האלוקי בדין. 17
חרדת הדין או בטחון בה' ? □ השי"ת ברחמיו כואב את הנחתמים למיתה □ הכפרה מתחלקת לג' חלקים □ העדשים שבישל יעקב הוכחה למ"ד 'יש מיתה בלא עוון' □ יום שלישי קשה לחולי, שהוא אמצע עמידת הלבנה בסיבוב המזלות □ השי"ת משדד מערכות שמים להוכיח אהבתו לעמו □ התשובה היא הבחירה. הקלה יותר □ התשובה המיוחדת בימים נוראים.
עומק הדין והיקפו 22
עיקר התשובה במה שאדם דש בעקביו □ ג' הכנות למשפט □ כמה מגוחך לתרץ החטא מחמת עונשו □ דוחק הפרנסה אינו צורת הבריאה מלכתחילה □ כגודל המעמד גודל האחריות □ חובת ההתבוננות בספרי הלכה ומוסר.
סגולת ההתעוררות בימים נוראים. 26
נצחון מלכי סיחון ועוג, סימן לבנים □ זמן המסוגל, חוזר וניעור □ בזמן התעוררות, אף היצר מתעורר.
ב"א לחברו אין יוה"ב מכפר. 28
ב"א לחברו חמור מב"א למקום □ דרך החוטא לחברו, להתחסד עם קונו □ צדקות אמיתית היא בממון שלו ולא של אחרים.

🕯 מוקדש לעילוי נשמת הילד הטהור יצחק ע"ה

בן ר' אוריאל ודבורה פנש הי"ו. נלב"ע י"ג באב תשע"ה. ת.נ.צ.ב.ה.

דבר המכון

במלאת 60 שנה להסתלקותו של מורנו ורבנו הגאון **הרב חומאני עלוש זצ"ל**, רבה של מדינת בתוניסיה, ובאחרית ימיו רב וראש קהילה פה עירנו – עיה"ק צפת יע"א, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל. אמן. עלה במחשבה להדפיס מחדש את ספרו היקר **"שבתי וקומי"** – חידושי פרשיות השבוע מוסרים ודרושים, במהדורה חדשה ומאירת עיניים.

הספר **"שבתי וקומי"** הינו ספר נפלא, מלא וגדוש בפנינים נפלאים, מרגליות יקרות ודברי תורה ערבים מדבש ונופת צופים, יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו, אלא שלא תמיד זוכים הצעירים והדרדקים להבין ביין משובח, ולא תמיד מוכשר הדור לחוש את טעמם המתוק של החידושים המופיעים בספר, אי לכך אזורנו חלצנו להתאגד ולהיות נטפלים לדבר מצוה, ולעסוק בעריכת ספר זה, וזאת מתוך מטרה, לזכות גם את הדור הצעיר ללמוד מתורתו של מורנו הרב ע"ה, כשהספר במהדורתו החדשה יכלול את חידושי תורתו של רבנו בשפה ברורה ונעימה, והכל למען ירבו המעיינים בו, ויהנו מזיו אורו ונועם אמריו.

בעזרת ה' ובישועתו, מקוים אנו לסיים בשנה הקרובה את העריכה החדשה של הספר כולו, ולהדפיסו בדפוס משובח ובאותיות גדולות ומאירות עיניים, בסדר חדש עם כותרות נאות למען ירוץ הקורא בו, ובעיבוד חידושי של רבינו בלשון השווה לכל נפש. ולעת עתה מגישים אנו בזה חוברת מדגמית ובה לקט מאמרים שעובדו ונערכו מתורתו של רבינו, כאשר במקביל צוות חברי המכון עובדים על השלמת מלאכת קודש זו, על הספר כולו. (ואף שמלכתחילה היינו רוצים לזכות ולברך על המוגמר כעת, ולהוציא את כל הספר בשלימותו לקראת יומא דהילולא, אך המלאכה רבה ומה שהלב חושק הזמן עושק).

מטרת הוצאת הקונטרס הנוכחי הינה למען יראו הלומדים, ויחוו דעתם על סגנון העריכה וההגשה, כשאנו מצידנו נשמח מאד להחכים וללמוד מכל עצה או הערה. ועל כן, פונים אנו בהזדמנות זו, לכל תלמידיו ותלמידי תלמידיו, בני משפחתו ומכריו ולכל מי שיש בידו כתבים או תמונות וכל חומר שקשור לרב ולמשפחתו, לתורתו ולאורח חייו, כדי שנזכה להוציא ביחד "תורה מפוארה בכלי מפואר".

נושאים תפילה לה' יתברך שנזכה להוציא דבר מתוקן ושפתותיו של מורנו הרב ידובבו בקבר ובכך לעשות לו נחת רוח ועילוי נשמה ונזכה שימליץ טוב בעדנו ובעד כל המשתדלים, ויעמוד בתפילה על כל קהל עדתו עם כללות עם ישראל.

תפילה נוספת נושאים אנו לבורא עולם, שנזכה להוציא ולחדש גם את ספרו של מורנו הרב ע"ה **"אני חומה"** ב' חלקים. ועוד ספרים מרבנים אחרים שנמצאים "בשבי ההסטוריה" כדי לזכות את מחבריהם וכדי לזכות את הציבור.

כל המעוניין להיות שותף למטרה קדושה זו, בעצה טובה או בתרומות והנצחות כדי לזכות להיות שותף במצות הדפסת הספר מחדש, יוכל לפנות למכון (ראה עמ' אחרון)

בברכת התורה,

מכון "מאורות אבי" – צפת

דבר העורך

הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל, מתברר שאף זמן הופעת אותו ספר תורה תלוי במזל, ויותר מכך, אף הדור הזוכה לשפעת אותה אורה, אף הם ברי מזל. אכן זכות היא לעמוד ששים שנה אחר פטירתו של רבינו הגאון המחבר זצ"ל ולשזוף עין בדרשותיו הנעימות, המחכימות בפשוטתם, שזורות בבקיות מבהילה במאמרי חז"ל רבים בניהם שאינם מוכרים, מוסרי אמת נוקבים ללא רחם.

אמנם ידועה אמרת חכם, שבימים עברו, שבעים שנה היו שנות דור, אך היום, לעומת זה כל שנה היא כשבעים דורות. רעיון זה נאמן בהרבה תחומים במציאות חיינו, בשינויי ההרגלים והיכולות האלקטרוניות, אך נכון בעיקר בעולמה של תורה, דברי תורה ורעיונות מוסריים שנאמרו ונכתבו כצורתם בימים עברו, לפעמים טעונים ביאור והרחבה במשמעות הענין והעומק הטמון בו, כמו כן האורך רוח שהיה בימים דאז, אבד וחלף, והיום המהיר והקצר נקלט יותר מאשר האורך והמורכב, הלכך זקוקים היינו לעבד את הכתוב וללטש אותו בסגנון הנעים לקריאת בן דורנו. עטור בכותרות ראשיות ומחולק לכותרות משניות, לשם אותה מטרה, שמתוך אותם ציצים ופרחים יאירו לעינינו דברי רבנו המחבר כאור יקרות – אורם המקורי.

לשם השלמת המלאכה השתדלנו לחפש אחר מקור של כל ציטוט שמציין רבינו המחבר, שבדרך כלל לא ראה צורך לציין את מקורו, ונעזרנו בתוכנות המועילות לכך. וכן במקומות בודדים הערנו מאשר נראה לענ"ד, וזאת להסב את תשומת לב המעיין לעומק המסתתר מאחורי הדברים הנראים במבט ראשון כפשוטים וברורים, ואכן רבינו לרוב חכמתו טרח להפשיט המון חכמה ועומק (אשר ניכרת בעיקר בספרו 'אני חומה', בו עוקר הרים בכח פלפול ועיונו העצום). בכדי שיתיישבו הדברים יפה על לב השומע.

'הכל תלוי במזל, ואפילו ספר תורה שבהיכל', ומסתבר שאף הסופר המעטרהו בכתב מהודר ובתגים, אף הוא תלוי במזל, ואכן זכה ספר זה שיצא במהדורתו העדכנית בהוצאה המהודרת של מכון הספרים 'מאורות אבי' שע"י מוסדות 'יתד התשובה' בנשיאות (דודי) הגאון הרב רפאל כהן שליט"א מקים עולה של תורה רבות בשנים בעה"ק צפת"ו, ואכן יצא שמם לתהילה בכל קצווי הארץ באיכות ושלימות ההדפסה, הביקורת המדוקדקת, לצד ההקפדה על הפאר וההדר הראוי לכתבי הקודש, מביאה בס"ד לתוצאה הברוכה. אמנם קונטרס זה הוא המהווה דוגמית לספר שיצא אי"ה בשנה הבאה, ולכן לקוצר הזמן יתכן וימצאו טעויות ושיבושים, על כן לא על רבינו המחבר תלונותכם, ובעז"ה במהדורת הספר נקוה לנקותו ולצרפו שבעה נקיים. [כל ההערות המופיעות בשולי הגליון, הינם מאת כותב שורות אלו, ועמי תלון משוגתי].

ואפרוש בקידה ובתחינה לפני הגאון המחבר זצ"ל, שאם שגיתי בהבנת דבריו לאשורם, לא יתלה בי עוון, כי לתקן שלחוני ולא לעוות, וכוונתי לטובה הייתה, ולפני יודע נסתרות גלוי וידוע כמה השתדלתי לברר ולעיין כמעט קודם כל הוספה והגהה, ותקותי שיהיו אלה לתועלת הקוראים.

אשא תפילה שתעמוד לי השתדלותי בדברי תורת רהמ"ח לרפואתה השלימה של אימי מרת רחל בת ששונה אסתר תחי' בתושחו"י, אמן.

כה דברי הנטפל לדבר מצוה

שלמה כהן

דרוש א'

הכנה לימים הנוראים

הגוף והנפש משלימים זה את זה

'אתם ניצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל' (דברים כ"ט ט')

צורכי קיום הגוף לעומת קיום הנפש.

יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. האדם נמצא במרוצה תמידית להשלים את עסקיו וענייניו, בכל רגע תמצא אותו טרוד בשאיפה להשלים את צרכיו, מבוקר ועד ערב רדוף הוא במשא ומתן במטרה להשיג ולמלאות את משאלות לבו עד תומם. ובצדק, אף האדם הפשוט ביותר הרי הוא כמנהל משק, כאשר עול פרנסתו ופרנסת בני ביתו שרוג על צווארו. בלא המרוץ היום-יומי, ההתרוצצות, סידורים, קניות ומכירות, חלילה יכול למצוא את עצמו שוקע ביון מצולת האביונות עד כדי רעבון ללחם. שכן כך דרכו של עולם, גם הצורך הנחוץ ביותר נצרך לממון, אין אדם שיוכל להפטר ולהשמט מגזירת הבורא בראשית הבריאה 'בזיעת אפיק תאכל לחם'.

אמנם האדם היהודי היודע ומאמין, יודע שמוטל עליו צורך נוסף שהוא מטופל בו ואחראי עליו לדאוג לו, והוא צורך הנפש שלו, להכין צידה לדרכו לעוה"ב, וזה על ידי עסק התורה וקיום המצוות ומעש"ט, כי בבא האדם אחרי פטירתו לעולם העליון אין לו שם רק מה שהכין בעולם הזה.

וכדברי התנא באבות (פ"ד מט"ז) 'התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס למרקלין', וכן דרשו חז"ל במס' ע"ז (ג' ע"א) 'אמר ר' יהושע בן לוי מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולא למחר, היום לעשותם ולא היום לקבל שכרם', ובמס' עירובין (דף כ"ב) מסיימת הגמ' 'היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם', וכן אמרו חז"ל (בע"ז שם) 'מי שמרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בער"ש מזהיבן יאכל בשבת', וכידוע מדרשת חז"ל במס' שבת (ל' ע"ב) על פסוק 'במתים חפשי' – 'כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות'.

נמצא אם כן ששתי חובות מוטלות על צווארו לדאוג להם כתיקונם, להשלימם עד כדי סיפוקם: עול צרכיו היומיומי, ענייני גופו, פרנסתו ובני ביתו, שלא ימצא עצמו חלילה מוטל ברעב, ערום ועריה; ועול צרכי נפשו, שחלילה לא יעמוד ריקן ביום בו יצטרך לתת דין וחשבון על מעשיו.

הטיפול בענייני הנפש נחוץ יותר מענייני הגוף.

אמנם חילוק גדול יש בין צרכי הגוף לבין צרכי הנפש, שהרי צרכי הגוף הגשמיים הם דברים קלים ופשוטים מאד, עד שאין נחוצה להם ההכנה קודם לכן, כי כאשר גופו יצטרך לאיזה צורך מענייני העולם הזה יוכל להשלים אותו לאלתר; ואף אם אין לו את האמצעים הכספיים מיד, יכול לעבוד בורזמן או ללוות וכיוצא בזה, ויוכל בנקל למלאות משאלות לבו, כי עולם כמנהגו נוהג ואין כל חדש תחת השמש, ויום יזמין לו השי"ת פרנסתו מה שצריך 'ומאן דיהיב חיי יהיב מזונ' (ע"פ הגמ' תענית ח' ע"ב). אם כן אין מן הראוי לאדם לדאוג כלל על יום מחר, כי ממה נפשך, אם ימות מחר – הרי אינו זקוק

לשום דבר גשמי, ואם יחיה גם מחר - אין לו לדאוג, כי כשם שהשיג צרכיו היום ישיג גם מחר ומי שברא את יום ברא פרנסתו' (תנחומא בשלח כ').

על כן אין מהראוי להטריח עצמו יותר על המידה, וזה כאמור לשתי סיבות: א'. שאין צרכיו הגשמיים נצרכים לו תמיד רק כשהוא עודנו חי על פני האדמה ולא לאורך ימות עולם; ב'. הדברים הגשמיים הנחוצים לו תמיד נמצאים בעולם ואינם מבחינת להמציא יש מאין, רק שבכדי להשיג את הדבר החסר לו צריך להשתדל ולטרוח עבורו, אם אין לו ממון, יצטרך להשיגו בעבודה ומלאכה, וכשיש לו ממון יכול להשיג כל מבוקשו באותו רגע ולחיות חיים שקטים וטובים, שהרי כל צרכיו הרי הם בהישג ידו.

וכנגד זה, צרכי הנפש הרוחנית לחי עולם הבא הם בהיפך לגמרי, משתי סיבות: האחת. כיון שהם דברים נצחיים ותמידיים, היות והנשמה היא נצחית לכן גם צרכיה נצחיים עד שלפי צרכיה אף כל שנות חיי האדם, לא יספיקו לנשמה כדי צרכיה, ואפ' אם לא יבטל כרגע בחייו מלהשתדל בעסק התורה והמצוות עבור נשמתו, גם לא יספיק לחיי נשמתו הרוחנית לאורך חיותה האין סופית שם, וכדברי חז"ל 'אורחא דחיקא וזוודא קלילא'¹ (כתובות ס"ז ע"ב); והסיבה השנית, כאשר נשמת האדם נמצאת בעולם הנצחי תצטרך לקיום התורה והמצוות,² אך לא יהיה אפשר לה להשיג די מחסורה בכל מחיר שיהיה, על כן צריך האדם לטרוח הרבה בכל יום תמיד להשלים חובתו מה שהשכל וההיגיון מחייב וכמבואר.

ישראל נתבדלו, שיזכו לעבודת השי"ת.

הנה אין ספק בזה שהאדם הוא מובחר המציאות, וכל הבריאה לא נבראה אלא רק בשביל האדם, שהוא תכלית כל המציאות, וזו הראייה שמטרת בריאת האדם בעולם היא רק כדי שעבוד את בוראו.

ומכל מין האדם בחר השי"ת בישראל להיות לו סגולה וקירבם אליו, וקראם בנים, ועשה עמם חסדים גדולים, הן ביציאת מצרים הן במדבר, כמו שנאמר 'ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו' וגו' (דברים א' ל"א) על כן הוטל עליהם חיוב עבודת השי"ת.

ועל פי זה ביאר בספר³ 'ערכי נחל את הפסוקים בדברים פרק ח' פסוקים א'-ו'

'כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבותם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותו מצותיו אם לא. ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה. וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את

¹ הדרך ארוכה והמטען קל- ריק.

² וידוע שעל זה בכה הגאון מוילנא בסוף ימיו, והסביר למחותנו בעל 'החיי אדם' שהאדם בעוה"ז הוא בבחינת הולך ויכול להתעלות, ואילו בעולם העליון האדם הוא בבחינת עומד שעומד תמיד במדרגתו, שם אי אפשר לקנות אפי' את מהצוה הקלה ביותר בעד כל הון בעולם, בעוד שכאן כל מצוה אפשר להשיגה בזול. (מובא בעולמות תמימים - סיפור חיי הגר"א. תשי"ז תל אביב).

³ בהוצאה הקודמת הובא ר"ת ע"נ, ונראה שכוונתו לספר 'ערכי נחל' להגה"ר דוד שלמה אייבשיץ זצ"ל, (נדפס בשנת תר"ס בצפת) ששם נמצא רעיון דומה לזה, (ואכן בספר 'אני חומה' לרה"מ הוזכר ספר זה)

בנו ה' אלהיך מיסרך. ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו'.

הנה הטעם שרק עליכם הוטל 'כל המצוה אשר אנכי מצוך היום' ובוזה נבדלתם מכל האומות, הוא משום שאתם בנים להשי"ת, ומנין תהיה ההוכחה לזה? זה יוודע לכם כאשר - 'וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך ארבעים שנה במדבר'. והתנהג עמכם בהנהגה מופלאה מחוץ לחוקי הטבע, אם מצד המזון - שהרי מצד הטבע, מזון האדם מגיע בטרחה ויגיעה יותר מכל בעלי החיים, ואילו אתם, בתחילה - 'זיענך וירעיבך' ואחר כך 'ויאכילך את המן' - שהוא מזון הכולל בו טעם של כל סוגי האוכלים, בלי שום טרחה ויגיעה. ולא כמו האומות שצריכים למרוח כדי למצוא פרנסתם;

אך אם כן, לשם מה הוצרך תחילה 'זיענך וירעיבך'? הסיבה לזה, כי כן טבע האדם שרק אחר שרואה את הרע מבחין בטוב, כמו שאמר שלמה בחכמתו, 'נפש שבעה תבזז נופת ונפש רעבה כל מר מתוק' (משלי כ"ז ו').

וזה 'למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו' - שיטרח עליו האדם 'יחיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' אפילו בלי טרחא ויגיעה, ברצות ה' יוכל האדם לחיות את חייו הגשמיים בנחת ובריוח.

אך ודאי תבוא ותטען, הרי יש דברים שלא יתכן בהם בלא טרחה, שהרי כל דבר גשמי מרבה להתקלקל, ובעבור זמן מגיע לבילוי, א"כ גם אם המזון יבוא בריוח, עדיין מוכרח הוא טרחת האדם על חפציו וענייניו. על זה מוכיח הפסוק שאין הדבר כן, שהרי - 'שמלתך לא בלתה מעליך'. ואם מצד שהיה נחוץ לכם ללכת במדבר ארבעים שנה, מה שלא היה לשאר האומות, הנה כנגד זה 'ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה'.

ומזה מוכרח אתה להאמין ולדעת 'כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך', שאם רצונו לענות ולהעניש אתכם - לא היה עושה לכם ייסורים עטופים ומחופים בנסים ונפלאות, אלא ודאי עושה זאת כדרך האב המייסר את בנו מחמת אהבתו האמתית; ועל כן, מחמת כך 'ושמרת את מצות ה' אלהיך' - בלב שלם ונפש חפצה.

שמלתך בלתה - על פי מוצא ה'.

גם המגיד מדובנא ז"ל (אהלי יעקב ריש פרשת עקב) ביאר פרשה זו באופן דומה: הנה בילקוט שמעוני במקום (רמז תתז) הביא דברי חז"ל בגמ' (ברכות ה' ע"א) 'אמר רבא אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו'. דהיינו מאמר זה בא ללמדנו להתבונן בהזדמנויות הרבות המתגלגלות לאדם, שלא יתלה אותם במקרה הזמן, אלא ישכיל לדעת שהכל בא אליו בהשגחה נפלאה מאת המשגיח העליון ברוך הוא.

ויותר מכך בא הפסוק להשמיענו, והקדים ואמר 'וזכרת את כל הדרך' להשמיענו כי לא רק כאשר קורה לאדם מציאות יוצאת דופן שלא הורגל להיות אצלו, כשאדם מוצא את עצמו בקריסת מערכות, מכל בחינה שהיא, כשנראה לו כאילו עולמו חרב עליו, אזי מחוייב להאמין שהכל מסביבו מושגח ולא יקרהו נזק יותר ממה שמגיעו, ומה שקרהו הרי הוא בדין משפט וצדק. אלא גם הדברים אשר הוא מורגל בהם כמו בליות בגדים והפסדם, גם זה הוא מסיבת רוע מעשי האדם, והראיה לכך הוא עדות הפסוק - 'וזכרת את כל הדרך'. שמלתך לא בלתה מעליך. רגלך לא בצקה'. דהיינו, היו שמורים מכל הפסד ואפ' הקל והטבעי ביותר כמו בלאי הבגדים. הלא ראינו בעינינו כי יש ויש ביד אלהינו להנהיג

עולמו בלי הפסד וקלקול כלל, ועל כן, בהגיע אלינו איזה הפסד, נדע ונאמין כי הכל הוא דרך מוסר והשגחה נפלאה.

על פי זה נוכל להמתיק מאמר הכתוב בתהילים (פרק ט"ז) 'אמרת לה' אדוני אתה טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי במ'. ונקדים בביאור דברי המדרש (ויק"ר קדשים פכ"ד ס"ב) 'ה' נתן וה' לקח, בין שנתן ברחמים נתן בין שנמל ברחמים נמל, ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בפמליא, וכשנמל נמלך בבית דינו',

ונבאר על פי משל. נדמה בנפשנו, אדם אביון ולו קרוב עשיר בעל נכסים וברשותו חנות של מצרכי מזון, כלי מלבוש וכל צרכי היום יום, הנה ודאי מה שירבה לפרנס ולזון את קרובו האביון הריהו דבר טבעי, שכן אינו מורגש אצלו ואינו צריך למרוח ולהשתדל הרבה בשל כך ודאי מידת הצדק תשפוט זאת ממנו.

אך אם ביום מן הימים, נצרך אותו אביון לצרכים מיוחדים, כגון שלקה בגופו ונזקק עתה לתרופות ולרופאים, אזי תבחן מידת ידידותו האמתית של קרובו, אם נמצאהו נוטל את ארנקו ומפזר ממנו לכל הנדרש בכדי להעלות ארוכה לנפש קרובו, מיטלטל בגופו, הולך ובא, מתייעץ ומטה אוזן קשבת לצורכי החולה, ואינו מוצא מנוח לנפשו כאילו היה זה כאבו שלו, ⁴ אזי נזכור לו אף חסדיו הראשונים שבנקל היה לו לעשותם, ונכיר שמה שנתן לו באהבה נתנו.

מדת הדין, חסד הבורא יותר מרחמינו.

כך המידה אף אצל ה' יתברך, הנה הרחמים, הם כביכול סחורתו ומרכותו שיש לו בחנותו, דהיינו הם החוקים בהם טבע את עולמו, אולם ברוב טובו וחסדו ברא מקטרגים שהם יעלו חימה לפניו ויביאו את האדם לדין לעשות בו שפטים, בעבור יתן אל לבו לתקן מעשיו. וזהו כוונת המדרש – כשנתן לא נמלך בפמליא, אבל כשעושה דין נמלך בבית דינו, כיון שהחלק הזה של הדין, אינו כמדתו, והוא כביכול כמחפש וטורח אצל אחרים להעניק לקרובו הנצרך להם.

וזהו שרמז דוד המע"ה, 'אמרת לה', אדוני אתה טובתי' – הטובה שאתה עושה עמי במדת הדין, להמלך בבית דינך, 'בל עליך' – אין לך במידתך, וכביכול כאלו קונה ממקום אחר; כי דרכו רק להיטיב לבריותיו, והיסורים עצמם הם לטובת האדם.

ואם תתמה, לשם מה נתנו היסורים וכיצד יתכן שנחשבים לטובים? לזה אמר 'לקדושים אשר בארץ המה' – הם חלקו הרוחני של האדם, נפשו ורוחו שהוא חלק אלוק ממעל, הדבוק בחלק הגשמי שלו, והוא כוסף אל דברים אחרים ממה שהגוף רוצה בו, ולכן בבוא יסורין על הגוף ישמח שעי"ז יתחזק חלקו הרוחני שבאדם להתעלות.

⁴ איתא בגמ' (סוכה מ"ט ע"ב) 'אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה', ופרש"י 'הנתינה היא הצדקה, והטורח הוא החסד, כגון מוליכה לביתו או טורח שתעלה לו להרבה, וכו', שנותן לבו ודעתו לטובתו של עניי. ולפי דברי רהמ"ח נלמד ביאור חדש, שהטורח והמאמץ של הנותן במה שמוקשה עליו שהוא החסד, מלמד על טהרת הצדקה שיש לו בנקל לתת.

אך בזה יש להתעורר, מפני מה לפעמים השי"ת מייסר הצדיקים בייסורים⁵ שאינם של אהבה, שהרי נאמר (שמות כ"ב פ"ה) 'כי תצא איש ומצאה קוצים ונאכל גדיש' ודרשו בגמ' (ב"ק דף ס') 'אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחילה?'

לזה אמר 'ואדירי כל חפצי במ' דהיינו, שרק הם ראויים לקבל חרון אף ה' בשמחה, אך לא כן הרשעים, אם יערה חמת אפו עליהם מיד מטיחים דברים כלפי מעלה, כמאמר הנביא (ישעיה ח' כ"א) 'והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו' וכיון שכך אינו מייסרם, משום שאין כבוד של מעלה לעשות טובה עם מי שאינו מכיר בטובה. אבל אוהביו יתברך, השלמים והתמימים הם מקבלים מדת דינו יתברך באהבה ושמחה, וזהו 'ואדירי כל חפצי במ' - ר"ל⁶ מרוב חוזק אהבתם אלי עד שכל חפצי ורצוני אוכל לעשות במ, והם בדבקותם ודאי לא ירהרו אחרי ויקבלו הכל באהבה.

החכם כואב על מעשיו מתוך היסורים.

זהו 'וידעת עם לבבך', דהיינו תבדוק ותעיין בלבך בעת שהוא דווי עליך, שלא כל הצער שלך כעת הוא רק מחמת היסורין והכאב; שאין זה כדרך החכם, כי המשכיל על דרכי השי"ת יתעורר ויפקח את עיניו ויאמר 'הלא קול דודי דופק להקיץ אותי מתרדמת הזמן והאוולת'. ועל זאת יש להתמרמר ולכאוב ולא על כאב היסורים, כי הלא 'כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרד', וזה נוכל לדעת מכך 'שה' אליהך מביאך אל ארץ טובה' וגו' שלא זכינו בה רק על ידי היסורין, וזאת ההוכחה שהיסורים הם לטובה לזכך אותנו ולא חלילה נקמה עבור העוונות.

הנה נוכחנו לראות דבר עצום, שהכל נעשה בהשגחתו יתברך באופן מדוקדק עד מאוד, ואפ' הדברים הרגילים שכביכול טבעם להיות כך, כמו בילוי בגדים ונעליים, ואם נהיה עבדי השי"ת בכל לב, לא יקרה להם שום קלקול ומקרה רע. ואם כן יצא לנו מזה התעוררות גדולה, הרי אנחנו עתה חסרים מכל וכל, אם ממלבוש אם מזיוקר השערים; אך עלינו לזכור ולהאמין שהכל מאיתו יתברך על פי מדת דינו, ואין לנו לתלותו שזהו במקרה ולומר כן צריך להיות לרגלי המחלמה השוררת, אלא בודאי הכל הוא בהשגחתו יתברך, ויש ביכולתו להיטיב אלינו אפ' בעיתים הללו, כי 'שוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו' (תהלים קמ"ה ט').

⁵ יסורים שאינם של אהבה כל שיש בהם בטול תורה או בטול תפלה: (עי' ברכות ה' ע"א)

⁶ אך עדיין לא מבואר בדברי רהמ"ח מה טעם לאותם יסורים אם אינם של אהבה, וגם שלא ירהרו אחריו מה טעם להכות בהם?

ומצאתי שהמגיד מדובנא (שם) אף בזה נשא משלו, למי שיש לו אוהב נאמן, פ"א הקדים לו שלום כבכל יום וחברו הרעים עליו בקול כעס וחימה, וזה קיים בעצמו מאמר 'על כל פשעים תכסה אהבה', ויפן וילך אל ביתו רק שהיה משתומם מה זאת היתה לו. למחר פגעו זה בזה והוא נופל על צוארו וישקוהו כתמול שלשום, וישאלהו מה דבר הכעס והחימה שהטחת בי אתמול, ויען אל ירע בעיניך ידי אגלה לך כל סגור לבי, כי אתמול היה לבי בוער כאש, ויראתי לשפכו על מי שהיה ראוי לזה פן יפגע בי בכפלים, ולכן פגעתי בך וסמכתי בטוהר נאמנותך לי ובעוז הידידות אשר בינינו כי תבליג על מדתך, תשמע ותבלום פיד ולא תשבני דבר, וכו'.

הנה אף שלא נדע מהו קצץ ומהו שצץ כלפי מעלה, ובהדי כבשנא דרחמנא למה לך, אך יתרכך לבבנו להבין קצות דרכי השי"ת שכל מה שעושה, עושה בחכמה ולו יאות לנהל עולמו כרצונו בחסד וברחמים.

⁷ יש בנותן טעם להתעורר על מציאות הקיימת מימות עולם ואף בדורנו שרבים תמהים ומתפלאים על קיומה, כיצד יתכן שעמלי תורה השוקדים באוהלה של תורה ואינם בעמלים בכפיהם, בכ"ז נושאים בעול פרנסת ביתם בהצלחה?

נראה שכחלק מסוד כמוס זה מגלה כאן רהמ"ח, שביד השי"ת לנהג את עולמו מבלי הפסד דהיינו שחפץ אחד ישאר לזמן ארוך מבלי להתבלות, ואכן זו סיעתא דשמיא שהרבה מעידים שזכו להיוכח לה.

צורת עבודת ה' בשלימות.

שמחה אמתית באה מתוך מצוה.

ובודאי כל הצרות שבאים עלינו הם לעורר אותנו לשוב בתשובה אליו ולעבוד אותו בשמחה, כמו שהוא מפורש בתורה (דברים כ"ח מ"ז) 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך וגו' ועל פי זה פירש בספר אהל יעקב (פרשת נשא) כוונת הכתוב 'הוי משכימי בבקר ירדופו מאחרי בנשף יין ידלקם והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו' (ישעיה ה' יא).

כי כך דרכם של אלו שאין יראת ה' בליבם, בכדי להשיג השמחה צריכים הם להשתמש באמצעים חיצוניים כגון שתיית היין וכלי זמר שטבעם לעורר את השמחה, אך לא כך היא השמחה אצל 'חלק יעקב' כי הם נאמר 'ישמח ישראל בעושי' (תהילים קמ"ט ב) 'וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה' (שם ס"ח ה). אצלם, התעוררות השמחה נובעת מגוף עבודת ה'.

שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, שכר שמחה - איכא.

וכך יש לפרש את הפסוקים דלעיל, 'כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם וגו', והוא בהקדים מה שאמרו חז"ל אע"פ דקי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא זה דוקא בעיקר קיום המצות⁸ אבל השמחה שהאדם ישמח בקיומן יקבל שכרו בעולם הזה, והנה טבע האדם שאינו מצפה ומייחל לעשות דבר אלא אם כן יש לו ורצון עז לאותו הדבר.

וזהו שאומר הפסוק 'כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות' מלשון 'זאביו שמר את הדבר' שעניינו המתנה וצפייה מתי יבוא ויתקיים הדבר, כמו כן בדבר מצוה האדם צריך למייחל ולצפות מתי יבואו לידו המצות שאוכל לקיימן, וזה הדבר שיעיד על הרצון הפנימי שלו והשמחה שיש לו בקיום המצוות, ובזכות זה 'למען תחיון ורבייתם וגו' לקבל שכר בעולם הזה, בזכות השמחה של מצוה ואף 'ובאתם וירשתם את הארץ' היא ארץ ישראל.

פתח ביחיד - 'מצוך', וסיים ברבים - 'תשמרון'.

עוד פירוש על פסוקים אלו, ביאר בספר בינה לעיתים ז"ל, כי יש הרבה מצות שאין יכולת ביד האדם לקיימן, כמו מצות פדיון הבן ולא נולד לו בן בכור, נטילת לולב והוא חלילה קטוע יד, וכיוצא בזה, ובכל זאת כשהאדם יושב ומצפה ומתאוה מתי יבואו לידו מצות הללו לקיימן, נחשב לו כאלו קיימן בפועל.

ובכך פירש דברי המשנה 'ר' חנניה בן עקשיא אומר רצה הקבה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות' - שעל ידי ריבוי תורה ומצוות, שיש מהם מצוות שאינם אפשריות לכל אדם לקיימן כי אין בידו, והוא מחכה מתי יבואו לידו לקיימן, מקבל עליהם שכר כאלו קיים בפועל.

וזהו שאומר הפסוק 'כי המצוה אשר אנכי מצוך ואינה שייכת לך לקיימה, רק לזולתך, וזה מדוקדק, באמרו 'כל המצוה' - בלשון יחיד, ומסיים בלשון רבים - 'תשמרון לעשות' דכולכם זוכים בה כאשר אתם 'תשמרון' - תחכו ותצפו מתי תבוא לידכם מצוה לקיימה, וכדברי חז"ל 'חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה' (ברכות ו' ע"א).

⁸ עי' פלא יועץ ערך שמחה.

פירש נוסף ביאר בדרך זו, על פי מה שפירשו חז"ל את הפסוק 'ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו' (משלי ט"ז ז') שהאדם צריך לזכות אחרים ולהוכיחם לחזור למוטב וללכת בדרך טובה כמו שהוא הולך. וזהו 'כל המצוה אשר אנכי מצוך' בפרטות בלשון יחיד, לכל אחד ואחד לקיים אותה; ועם זה צריך להשתדל לעשות עם האחרים, וזהו 'אשר תשמרון לעשות', להביא אף את הרחוקים עד שיעשו אף הם וישמרו אותה עמכם.

המתחיל במצוה, מסייעין אותו.

והעיקר בעבודת ה' הוא ההתחלה, כשהאדם מתחיל בדבר תורה ובקיום המצוות יהיה לו סיוע לגמור ולהמשיך באותה הדרך הטובה, וכמו שנאמר 'טוב אחרית דבר מראשיתו' (קהלת ז' ח') היינו הטובה שיזכה לה האדם 'באחרית דבר', הוא על ידי 'ראשיתו', היינו שהתחיל ללכת בדרך טובה. וכן נאמר 'זכור את בוראך בימי בחרותיך', עד אשר לא יבואו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ' (שם י"ב א').

¹⁰ ועל פי כלל זה קבעו לנו חז"ל חובה להקדיש בכל יום בתחילתו, זמן לתפלה ולעבודת הבורא, כך גם בתחילת החודש מרבית בתפלה וקריאת ס"ת בראש חדש, כדי שיהיה סימנא טבא לכל החודש שיתחיל בעבודת ה' ולימוד תורה.

עבודת הימים הנוראים בפרט

לקשור אחרית דבר בראשיתו.

אך על אף שהתחלה טובה, הוא דבר טוב, אבל אין להזניח את ההמשך, על כן נחוץ להשתדל להמשיך ולהתמיד באותה הדרך הטובה וכלשון הפסוק 'טוב אחרית דבר מראשיתו' להיות האחרית כראשית, והמחסר מהאחרית שווא עמל וטרח בתחילתו.

ועל פי זה מצאנו ביאור נוסף לפסוק, 'כל המצוה אשר אנכי מצווך היום' – לא תאמר די לי בהתחלה שאקיימנה היום, אלא – 'תשמרון לעשות' – כל החיים, ועל דרך שאמרו חז"ל 'המתחיל במצוה אומרים לו גמור' (ירושלמי מגילה פ"ב ה"ז) דהיינו להמשיך בדרכו הקדושה¹¹.

ומעתה מצאנו טעם מחודש על מה שנוהגים בחודש אלול להרבות בסליחות ותחנונים ולא מספיק רק בעשרת ימי התשובה, כי היות וחודש תשרי הוא תחילת השנה ואנו זקוקים לתחילה וגם לסוף, לכן מקדישים בחודש אלול שהוא סוף השנה עם עשרת ימי תשובה שהם בתחילת השנה לקשור אותם יחד, להיות אחרית דבר בראשיתו.

האדם נענש גם על שאינו מכיר בחטאו.

אך חז"ל נתנו טעם לזה שהוא כהזמנת בית דין, שצריך לתת לבעל חוב לשלם חובו שלשים יום¹². על דרך זו אנו מקדימים ליום המשפט לשוב בתשובה לפרוע חובותינו כלפי השי"ת בתקופה של שלשים

⁹ לא נמצא בכתוב פירוש זה שמביא רהמ"ח.

¹⁰ עפ"י רהמ"ח נ"ל שזה טעם ההלכה שהכוונה בברכה הראשונה דשמו"ע מעכבת, משום שהיא ראשית התפילה.

¹¹ כך נמצא שפירש גם הדעת זקנים את הפסוק.

¹² אולי כוונת רהמ"ח להלכה ד'סתם הלואה שלשים יום'. (מכות ג' ע"א)

יום, כדי לצאת זכאים ביום המשפט; לכן בימי הכנה אלו צריכים אנו לפשפש במעשינו ולשוב בתשובה ולהתודות על עונותינו. ואל לנו להתנצל בטענות ותירוצים שונים, ולהעמיד עצמנו כאנשים זכאים, כי המצדיק את מעשיו נראה כאלו נוגע בכבודו יתברך, שמראה כאילו מענישו לחנם.

כך מצינו במעשה העגל שאהרון הכהן הוא שיזם ופעל לעשות את העגל. והדבר תמוה עד מאוד מה עלתה במחשבתו להביא את העם לחטא? אלא באמת ידע אהרון את חומרת מחשבת עבודה זרה שמצטרפת למעשה, ואף על זה עלולים להיענש במלא חומרת העונש, ועל כן חשש שכאשר השי"ת יענש אותם, יהיה חלילה חילול ה', כאלו נענשו על לא חמס בכפיהם. ולכן עשה העגל בפועל כדי להצדיק דינו יתברך, ועשה זאת דוקא כדי לקדש שמו יתברך.

וזהו שאומר הפסוק 'הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי' (ירמיה ב' ל"ה), וכן מצינו בגמ' ביומא (כ"ב ע"ב) 'שאל המלך חטא באחת ולא עלתה לו, ודוד בשנים ועלתה לו', הנה רואים שאע"פ שלשאל נחשב שחטא פחות והדבר עלה לו במלכותו ונתבטלה, ואילו דוד אף שנחשבו לו שני חטאות, לא נענש עליהם.¹³ והסיבה לכך היא משום ששאל ניסה לתרץ את עצמו על עונו לכן לא עלתה לו למחול עונו, אבל 'דוד בשנים ועלתה לו', משום שכאשר בא אליו נתן הנביא והוכיחו, מיד התוודה ולא אמר לא חטאתי, ולא ניסה להצדיק את עצמו. וזאת למרות שהיה בידו תירוץ טובים עד שהגמ' בשבת (נ"ז ע"א) מעידה בו 'כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה', אעפ"כ לא ניסה להתחמק מהתוכחה שקיבל.

'החזק במוסר אל תרף'.

ומעתה צריכים אנו להתעורר בתשובה שלמה, ובפרט בימים הללו המסוגלים לתשובה וידו יתברך פשוטה לקבל שבים השבים אליו בכל לב; ומי שאינו חוזר בתשובה בימים הללו, מלבד גוף העוון שלו שאינו מתכפר, עוד יש לו עוון על איחור תשובתו.

אכן, יצר הרע מתעה את האדם ומחשיך עיניו שלא ירגיש בעונו, וידמה בדעתו שאין צדיק כמוהו. אבל כשהאדם קורא בספרי המוסר או שומע דרשה ודברי תוכחה מהדרשנים והמוכחים, בלי ספק יכיר בפחיתות ערכו, וישיב אל ליבו כמה רבה החובה המוטלת על האדם לאלוקיו. וכן מי שמרבה ביישיבה ומעיין בספרי ההלכה, יודע ומכיר את עומק דקדוק הדין בכל צעד ושעל, ועי"ז יכיר עוד כמה מעשיו הם חסרים ומעונים השלמה וחיזוק.

ואם בכל זאת אינו מרגיש שיש לו עוונות אעפ"כ נחוץ לו לעשות תשובה על כללות העוונות, שמא עשה אותם בהיותו בגלגול קודם ובא בגלגול פעם שנית לתקן עצמו ועל כן אנו אומרים בוידוי 'אבל חטאנו אנחנו ואבותינו' לרמוז על הגלגולים הראשונים שהם נקראים אבותינו.

חומרת עוון לשון הרע.

ובפרט בעוון לשון הרע ונבלות הפה וכיוצא בהם, שהם עוונות קשים. ובעוונות הרבים כי פה גם הנשים מנבלים את פיהם ומקללים את דינם, ומדברים לשון הרע בצורה חמורה, וכבר הכריזו שכל מי שעובר בזה אין אנחנו בכלל הערבנות, וזאת עשינו בכדי למעט הדיבורים הללו, אך הנה מצאנו ראינו שאדרבא לשון הרע נתרבה, 'אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה'; על כן ראיתי חובה לעצמי לחזור ולקרוא לפניכם עונש המספר לשון הרע רח"ל לעורר הציבור בזה.

¹³ עי' מהרש"א שם שמפרש בדומה לזה.

א'. המספר לשון הרע עובר בלא תעשה מן התורה, שנאמר 'לא תלך רכיל בעמך' (ויקרא י"ט ט"ז).

ב'. המספר לשון הרע כאלו שופך דמים וכמו שסיים הכתוב 'לא תעמוד על דם רעך' דהלשון הרע גורם שפיכות דמים; כמו שאירע בענין דואג שנחרגו אנשי נוב עיר הכהנים על ידי לשון הרע, וכן אמר הנביא 'אנשי רכיל היו כך למען שפך דם' (יחזקאל כ"ב ט).

ג'. המספר לשון הרע על חבירו, חבירו לוקח זכויותיו (חיד"א צפורן שמיר ס' י"ג אות רט"ז). ומסופר על חסיד אחד שמע שחבירו אמר עליו לשון הרע, שלח לו מנחה ואמר לו אתה נתת לי דורון מזכויותך, לכן שלחתי לך מנחה זו.

ד'. המספר לשון הרע כאלו כופר בעיקר (ערכין ט"ז ע"ב).

ה'. המספר לשון הרע לוקח בנגעים (רב"ר כי תצא פ"ו ס"י).

ו'. המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים (פסחים ק"ח ע"ב).

וכן אומר הפסוק 'כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע' (דברים כ"ג י') להיות נשמר מדיבור רע (ירושלמי פאה פ"א ה"א) כי זה גורם להיות השכינה מתרחקת ממנו.

ובפרט מתרחקת השכינה מן האדם עוד יותר, כאשר יש בו עון פגם חברית שנחוצו לו תשובה גדולה, כי אין מי שלא נכשל בו, ויש סגולה לאומרה בכל ליל מוצאי שבת קודם והוא תיקון לזה. לכן מה טוב ומה נעים לעשות תיקון כרת בליל ערב ראש חודש בבית כנסת שהוא ענין חשוב ומרבה מליצים בשמים ביום המשפט ולהרבות בצדקה ומעשים טובים, כי יותר טוב לתקן מעשינו ויבוא לנו הגואל בחסד וברחמים, משיבוא על ידי מלך קשה כהמן ח"ו.

חובת הגדרים והסייגים.

אמנם, הדרך להצליח בשמירת המצוות הוא על ידי גדרים וסייגים, וכמאמר דוד המע"ה (במדרש תנחומא ריש פרשת עקב) 'אין אני מתיירא מן העבירות שהן חמורות מפני שהן חמורות ומה אני מתירא מן העבירות הקלות שהם קלות', וכן דרשו חז"ל במס' בבא בתרא (ע"ח ע"ב) 'על כן יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרים 'בואו חשבון' בואו ונחשב חשבוננו של עולם שכר מצוה כנגד הפסדה והפסד עבירה כנגד שכרה.

לרמוז בזה כדי להיות האדם מושל ביצרו שלא יחטאו צריך לחשוב חשבוננו של עולם, לראות בכל מצוה ובכל עבירה שעליהם עומדת כל התורה, אפילו אם הם נראים קלים, הרי הם יכולים לגרום לאדם להגיע גם אל העבירות החמורות.

ובזה מתפרש נפלא מאמר חז"ל, 'שכר מצוה כנגד הפסדה', שלא יאמר - הנה לא הרווחתי כי אם שכר של מצוה קלה, אלא יחשוב ההפסד שהיה נגרם לו בביטולו המצוה, שעל ידי כך היה יכול להדרדר ח"ו עד שהיה מגיע לחטוא בעבירה; 'זה הפסד עבירה כנגד שכרה' שלא יחשוב כשהוא עשה עבירה - הנה יש בידי רק ההפסד והעונש המגיע לי בגינה, אלא יש לו הפסד אחר, שאם לא היה חוטא בזו, היה נשכר עוד שלא להיכשל בעבירות אחרים. וזה רמז הפסוק 'ויאמר ה' מצפון תפתח הרעה' (ירמיה א' י"ד) הכוונה מן אותם עבירות קלות שהאדם דש בעקביו והם צפונים ונסתרים מעיני בני אדם ואינם מרגישים בהם, משם תפתח על האדם רעה לחטוא עוד בעבירות יותר חמורות.

דבר שהאומות מקפידים בו, יכול להיות קטרוג.

ובעלי המוסר נתנו לנו דבר חשוב וסגולה נפלאה לנצח יצר הרע והוא באמצעות מדת האמת, להיות האדם נזהר לדבר רק האמת ומתרחק מלשון שקר; ובאמת הסיבה שבגינה נחוץ לנו להזהר מלדבר שקרים, שהרי גם האומות נזהרים מלשקר, ובדבר שהגויים נזהרים בו יהיה קטרוג גדול אם ישראל לא נזהרים בו.

וכן מצינו, שמזה המעם לא נתגלה בתורה שיום ראש השנה הוא יום המשפט שבו יושב השי"ת ודן את העולם, כדי שלא ירגישו בזה האומות וימהרו לשוב בתשובה על מעשיהם ויהיה בזה קטרוג על עם ישראל, וכמו שמצינו אצל יונה הנביא שברח מנינו מסיבה זו.

ועל פי זה מתיישב כיצד יתכן שחרטומי מצרים לא ידעו לפתור חלום פרעה לנכון, וכל אחד פתר כפי דמיונו, 'שבעה בנות תוליד ושבעה בנות ימותו לך', שבעה מדינות תכבוש ושבעה מדינות יכבשו ממך' וגו' (בר"ר פרשה פ"ט א"ו) והדבר לא מובן איך לא שיערו בדעתם דבר מתבקש שחלומות של מלך נוגעים לכל מלכות?

אלא הסיבה היא כאמור שנעלם מהם יום המשפט, שהם חשבו שבפסח העולם נידון על התבואה, ואילו¹⁴ החלום היה בליל ראש השנה; וזה טעותם שזהו דוקא בארץ ישראל, אבל בחוצה לארץ, התבואה גם היא נידונה בראש השנה; ודבר זה נעלם מעיני החרטומים וידעו רק יוסף, ולכן פתר לנכון ועלה לגדולה.

מדת האמת נוקבת עד נימים שבלב.

ועוון השקר הוא חמור מאד שאינו רואה פני השכינה (סוטה מ"ב א'), גם נעשה ככופר בהשי"ת, שהרי הוא היודע האמת שבמחשבות לבו, ובכ"ז אינו חושש לכך ודובר שקרים. וגם אינו מאמין בהשגחתו יתברך, שאם היה מאמין לא היה משקר כדי להרויח דבר מה.

ומדת האמת נמדדת אף בדקות במעשי האדם, שלא יתפלל אחת בפה ואחת בלב, אלא בכוונת הלב בשלימות, כמאמר הכתוב 'קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת' דהיינו מי פיו ולבו שווים; כי מי שמתפלל בפיו, ובלבו חושב מחשבות אחרות, למה הוא דומה, למי שמבקש ומתחנן מהמלך לעזור לו בדבר קשה שאין ביכולת אדם אחר לעשותו, ובתוך דברי בקשתו אומר לו - אני יודע שאין ביכולתך למלא בקשתי; ודאי שאין עזות גדולה מזו.

כמו כן המתפלל ולבו בל עמו, ואינו חושש לכך שהשי"ת יודע מחשבות לבו, הרי הוא כאומר להקב"ה שאין ביכולתו ח"ו; שלולי כן היה שם נפשו בכפו בכל כוונתו שישמע ה' ויושיעו. על כן כמה צריכים אנו להיזהר בזה, ובפרט בימים נוראים הללו שנחוץ לנו לסלק החובות שיש לנו להשי"ת על ידי מצות ומעשים טובים, ומיד יכתבנו בספר חיים טובים וארוכים אמן.

עבודת ה' משתלמת בכל חלקיה יחד.

הנה התורה ומצות, קיומם מתחלק לשני סוגים, בין אדם להשי"ת, ובין אדם לחברו, ורק על ידי השלמת שניהם האדם נקרא שלם, ואם האדם מקיים רק חצי מהם לא עשה כלום. והרי הוא דומה לקונה חצי אתרוג, אף אם יהיה המהודר שבמהודרים הוא פסול אליבא דכולי עלמא.

¹⁴ גמ' ר"ה י" ע"ב, 'בר"ה יצא יוסף מבית האסורים'.

ובזה פירש הרב הילקוט שמעוני (ריש פ' נח) את הפסוק 'אלה תלדות נח נח איש צדיק' - בינו למקום, 'תמים היה בדורותיו' - בין אדם לחברו. ועוד פירש הח"כ שמצות שבין אדם לחברו זוכה בשכרן גם בעולם הזה, וזהו 'נח נח' בעולם הזה ובעולם הבא; וזה בזכות שהיה 'איש צדיק' בינו להקב"ה, וגם 'תמים היה בדורותיו', שהיה זן ומפרנס דורו ולכן זכה גם לשכר בעולם הזה. ואם תאמר הרי שכרו שנמל בעולם הזה הוא כמי שהניח מעותיו על קרן הצבי, ונחשב לו כאילו נפרע חובו, לזה סיים לומר 'את האלהים התהלך נח' כיון שיש שכינה נגדו הוי לפניו וחייב לשלם¹⁵ כדין הפורע חובו בפניו.

'הוכח תוכיח את עמתך'.

עוד פירש הרב הנזכר שהאדם בעולמו צריך להביא שלשה תולדות, האחד, בנים גופניים. השני, בנים על ידי המצות ומעשים טובים, שעל ידיהם נבראים מלאכים. והשלישי, הם הבנים על ידי שמזכה הרבים. אך נח לא עשה אלא שנים, כי לא היה מוכיח את בני דורו. וא"כ איך קראה לו התורה 'צדיק תמים'?

אלא לפי שדורותיו לא היו מקבלים תוכחתו, והוא מצדו עשה את המוטל עליו. וזהו 'איש צדיק תמים' שהוא נקרא שלם בכל, ואפילו שלא הוכיח אנשי דורו, יש לו סיבה משום 'בדורותיו' שהיו מבזים תוכחתו, והוא אינו אשם בזה. נמצא א"כ שהאדם שאינו מוכיח את חברו מעלה עליו הכתוב כאילו הוא שעשה העבירה, על כן צריך האדם לחנך את בניו, כי הוא ערב בעד בניו.

וזהו כוונת המאמר בתפילה 'ספרי חיים וספרי מתים לפניך היום נפתחים', שלכאורה מה שיידך לדון במתים הרי אין בהם עוד כוח בחירה, ומה יש לדון בהם דין חדש? אלא שכאמור אחריות האב על בנו, היות ובידו היה לחנכו, ועל כן האב, אף לאחר מותו זוכה לעלות או שחלילה יורד על ידי מעשה בניו בחייהם.

'ולא תשא עליו חטא'.

והעיקר הוא להסיר מתוכנו שנאת חנם שהיא תולדת הגאווה, שהאדם אינו רואה נגעי עצמו רק נגעי זולתו, וזהו שאומר הפסוק 'כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך' (דברים י"ח ז') שהמשפטים והעונשים של מיתות והריגות ונגעים, כולם נגרמים בעון 'דברי ריבות בשעריך', היינו הפירוד ושנאת חנם.

וזהו ביאור נושא דרושנו 'אתם נצבים היום כולכם', דכיום ראש השנה הנקרא יום כידוע, נחוץ לנו לעשות אחדות שלמה ולהיות כולנו לב אחד; בין 'ראשיכם, שבטיכם, זקניכם ושוטריכם', כולם יהיו באחדות אחת ואין אחד מתגאה על זולתו, אלא כל איש ישראל כולנו שוים, זרע קודש של האבות הקדושים, אנחנו בניהם והם אבותינו; ובה, זכותם יהיה לנו למחסה ולמסתור בימי הדין לבטל מעלינו כל גזירות קשות ורעות, ולגזור עלינו גזירות טובות, וכדברי המשורר באמרו 'זאל יקל בעת משקל זכות ראשונים' להיטב לנו כל הימים אכ"ר.

¹⁵ ע"פ הגמ' בכתובות ק"ז ע"ב.

דרוש ב

לשבת תשובה

התגלמות החסד האלוקי בדין.

'לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים' (דניאל ט' ז')

'אמר רבי אבהו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה ויום כפורים, אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו ואומרים שירה' (ר"ה ל"ב ע"ב)

חרדת הדין או בטחון בה'?

חרדת יום הדין, הוא הדבר המתבקש מצד השכל וההגיון, בימים אלו, ויוכיחו על כך רבן יוחנן בן זכאי דבשעת פטירתו היה בוכה וחרד (ברכות כ"ח ע"ב). שמואל הנביא, כאשר העלתהו בעלת אוב, חשב שמזמינים אותו לדין, הלך להביא עמו את מרע"ה להעיד עליו שקיים כל התורה כולה (חגיגה ד' ע"ב), וזהו ההסבר לתשובה של הקב"ה, מדוע אין ישראל אומרים לפניו בימי הדין שירה.

אמנם קשה דהרי איתא בירושלמי דראש השנה (פ"א ה"ג)

'כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו' (דברים ד' ז) 'איזה אומה כאומה הזאת, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל שער, אבל ישראל אינם כן, אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגחלים שערם ואוכלים ושותים ושמחים ויודעים שהקב"ה עושה להם ניסים'.

מזה אנו למדים שראוי להרחיק מהלב את המורכך והפחד או מורא מהדין ושלא יכנס בו שום ספק או חוסר ידיעה איך יצא דיננו, אלא יהיה נכון לבו בטוח שיעשה לו הקב"ה ניסים להצדיקו בדינו, ולא רק לבטוח מוטל על האדם, אלא גם לפרסם זאת על ידי ריבוי השמחה באכילה ושתיה, מלבוש וגילוח, שכל אלו פעולות המוכיחות ומכריזות על שלוות הנפש ובטחון במשפט.

והדבר מתמיה, כיצד יתכן אצל בן תמותה להכיל בנפשו שתי מידות הפכיות המתנגדות אחד לשני, הפחד וההתפעלות מעוצם דקדוק הדין מצד אחד, ושמחת ההשקט בבטחון ברור שנצל מאותו הדין על כל דקדוקו ועוצמתו, מצד שני?

וכדי להבין זאת, יש להתבונן תחילה בויכוח המלאכים והשי"ת, תחילה, באים המלאכים לפני הקב"ה ומבררים, 'מפני מה לא אומרים שירה'; וצריך להבין, מי הכניסם לחקור על ישראל אם אומרים שירה או לא אומרים, במה הדבר נוגע אליהם?

ועוד בתשובת הקב"ה, 'אפשר מלך יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו ואומרים שירה' יש להבין מה פשר החלק השני במענה, 'ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני', הרי מספיק היה במה שמען להם 'אפשר מלך יושב על כסא דין' וישראל אומרים שירה. זה לכדו, בהיותם עומדים לדון

לפניו יתברך, סיבה שיהיו נרתעים ונשכרי לב מפחד הדין, עד שלא יוכלו לומר שירה, וזו טענה חזקה יותר מאשר 'ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני'?

אלא ההסבר הוא, על פי המדרש (שמו"ר בשלח, כ"ג ז) על שירת המלאכים בקריעת ים סוף:

'אמר רבי יוחנן בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקב"ה. אמר להם לגיונותיו נתונים בצרה ואתם אומרים לפני שירה. וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה אמר להם הקב"ה יקדמו בני תחילה. ולמה כך? אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תחילה. אלא מפני שבשר ודם יאמרו תחילה עד שלא ימות אחד מהם. אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים'.

השי"ת ברחמיו כואב את הנחתמים למיתה.

ועתה הדברים מיושבים, בירור המלאכים על ישראל היה מחמת שידעו שאין להם רשות לומר שירה לפניו יתברך אלא עד שישוררו ישראל תחילה (כמו שמבואר במדרש), ועתה בימים הנוראים האלה רצו לומר לפניו שירה השייכת לעניינא דיומא, אך נמנעו מפני שישראל עדיין לא אמרו שירה והלל המיוחד לעצם היום, כשאר הימים טובים, לפיכך שאלו מלפניו יתברך למה אין ישראל אומרים שירה בראש השנה וכיפור', כי הם נוגעים בדבר זה, שהרי מהעדר וחסרון שירת ישראל מגיע הפסד גם להם, שלא יוכלו לשורר כדרכם.

והשיב להם ה' יתברך שאין זו שום סיבה נוגעת לישראל עצמם, אלא שהיה כן מרצונו יתברך וחפצו שלא ישוררו לעת כזאת לפניו, כי דומה יום זה ליום שהיו לגיונותיו בצרה. כי הלא המלך יושב על כסא דין, והרי יש כאן ספרים פתוחים לפניו של חיים וגם של מתים, ובספרי המתים נכתבים ונחתמים הרשעים למיתה, ואיך יסבול לראות את מעשה ידיו, אלה הרשעים בצרה גדולה שנידונו למיתה, שלא כרצונו יתברך, ואלו יאמרו לפניו שירה. לפיכך מנע מהם ההלל כי הוא צוה לכך מצד חסידותו יתברך.

¹ אולם לא משום שהיו ישראל עצמם יראים וחרדים מפחד ופסק גזירת הדין, כי אדרבא הם לעצמם ששים ושמחים, בהיות לבם בטוח שיעשה להם אות לטובה, כי יפליא חסדו עמהם בנס וכפרה. והרי הדבר מבואר כמאמר הירושלמי (בינה לעיתים, דרוש ב').

נשער בעצמנו כמה הדבר הוא הפך כל הגיון וחוק אנושי, שהרי דרכו של עולם, אדם החוטא לחברו ומבקש מחילתו, והלה מוחל לו, ושוב חוזר לסורו וחוטא לו, וכי יהיה לו פנים לדבר עמו עוד ושוב לבקש סליחתו. ובזה אנו למדים כמה גדלו חסדיו יתברך בהנחילו אותנו עשרת ימי התשובה הללו, שמרבה להטיב עמנו למחול עונותינו, וכדברי חז"ל (קה"ר ט' ג') 'בערב ראש השנה הקבה מוותר על שלישי ובראש השנה על שלישי וביום כפור שלישי'.

¹ מן הראוי להדגיש, מה שכתב הב"ח (אור"ח תקפ"א) הטעם שאין לובשים בגדים מרוקמים וצבעי ארגמן, ידא"כ אין כאן הוכחה שבטוח בו יתברך, כי שמא אינו מפחד מיום הדין כלל ואינו חש, אבל כשלוש לבנים זוכר ביום המיתה, וכו'. ונלע"ד כוונתו, שיש חילוק בין שמחה של פורקן לשמחה של בטחון בה' על אף מורה הדין הטבעי שקיים באדם. ובזה יובנו דברי רהמ"ח, שהביא לעיל שגדולי עולם היו חרדים מהדין, אלא שכל זה אינו מונע משירה והלל שהם באים דוקא מתוך השמחה של בטחון בה' ולא של פורקן כמו בגדים מרוקמים.

הכפרה מתחלקת לג' חלקים.

כי עונות האדם נחלקים לשלשה סוגים, א'. עבירות שאדם נופל בהם מכוח תאוותיו החומריות, ואלו נמחלים בערב ראש השנה על ידי התענית המוריד התאוות הגשמיות. ב'. עבירות שבין אדם למקום, והם נמחלים בראש השנה כשהאדם ישמע קול השופר המעורר לתשובה ויתחרט על מעשיו אשר עשה נגד ה' ומתכפר לו. ג'. עבירות שבין אדם לחברו, קטטה מחלוקת ושנאת חנם הנמצאים הרבה ביננו ולהם נחוץ בקשת סליחה מחברו, ועל כן השי"ת מחכה לנו עד יום כפור, יום צום הנבחר; כי בעשרת ימי התשובה יפשפש איש איש במעשיו בינו לחברו, ובערב יום כפור ירצה חברו ויפייסו, וביום כפור יתכפר לו, וזהו שליש אחרון הנמחל ביום כפור.

ובזה פירש בספר 'ערוות דבש' (ח"א דרוש ה') דברי הנביא (הושע ו' א') 'לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו' יחיינו מיומים' אלו שני ימים של ערב ראש השנה ויום ראש השנה המכפרים שני סוגי עונות, 'וביום השלישי' הוא יום כפור שהוא התכלית הנרצה; 'יקימנו ונחיה לפניו' כשאנו מתקנים עצמנו בעבירות שביננו לחברנו כי זהו עיקר התשובה.

העדשים שבישל יעקב הוכחה למ"ד 'יש מיתה בלא עוון'.

עוד פירש הר"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל (שם בריש הדרוש) על פי מה שאמרו חז"ל (בר"ר צ"א ז') 'אין הקב"ה משרה לצדיקים בצרה יותר משלשה ימים', והטעם לדבר, דהנה יש מחלוקת בש"ס (שבת נ"ה ע"א) אם יש מיתה בלא חטא ויסורים בלא עוון, דהיינו האם הם נחשבים כפגעי הטבע, וחוקי כוכבי השמים ומזלות, או שהכל נעשה בהשגחה עליונה.

ובנקודת מחלוקת זו הגיע עשו לכפירה, באותו היום שמת אברהם וראה את יעקב ונזיד העדשים, שאלו 'מה טיבו של תבשיל עדשים הללו, אמר לו שמת אותו זקן. אמר, גם באותו זקן פגעה מדת הדין, אם כן לית דין ולית דיין' (בר"ר ס"ג י"א). ולכאורה, יש להבין את דברי המדרש, מה ענין עדשים כאן, שמהם הגיע למסקנא שאין דין ואין דיין?

אך הנה מובא בחז"ל שני טעמים לאכילת עדשים בסעודת הבראה, או משום שהם עגולים, לרמוז שגלגל חוזר בעולם. או משום שאין להם פה, לרמוז שהאבל אין לו פה. ונפקא מינה להברות בביצים, שאם הטעם משום שאין להם פה, הרי גם ביצים אין להם פה; אך אם הטעם הוא לרמוז על גלגל חוזר בעולם, לא ניתן להברות בביצים שאינם עגולות כגלגל (כ"ב ט"ז ע"ב).

והנה אי אמרינן 'אין מיתה בלא חטא', לא שייד לומר שהאדם מת משום 'גלגל חוזר בעולם', אלא משום חטאיו, ואכן כך מתחילה חשב עשו, ועל כן לשיטתו טעם העדשים משום דאין להם פה ולזה שאל 'מה טיבם של עדשים הללו' הלא אפשר להבריא בכבים?

והשיב לו יעקב 'דמת אותו זקן', ומי היה נקי מחטא יותר ממנו, אלא ודאי 'דיש מיתה בלא חטא' ואם כן יש לאכול עדשים שהם מגולגלים, להורות שהעולם גלגל; ובשמוע עשו שהמיתה היא מקרא אחד לרע ולטוב לכך כפר.

יום שלישי קשה לחולי, שהוא אמצע עמידת הלבנה בסיבוב המזלות.

ולכן זה הטעם שהקב"ה לא משרה לצדיק בצרה יותר מג' ימים, כי הנה כתב האבן עזרא ז"ל על פסוק ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים' (בראשית ל"ד כ"ה), וז"ל: 'שלישי לעולם קשה שהוא חצי מרובע', והביאור לכך, כי כל חולי ומחלה הוא תלוי בסיבוב הלבנה בעולם, ולכך החולה נקרא 'דל' (ע' בנדרים מ' ע"א) דכתיב 'אשרי משכיל אל דל' (תהלים מ"א ב') כי אף הלבנה נחשבת דלה, דלית ליה מגרמה כלום אלא כל אורה הוא מהחמה, והנה סיבוב הלבנה בעולם הוא קרוב לכ"ח ימים, (כי מה שהמולד בכ"ט ימים וי"ב שעות הוא כי כבר בכ"ח ימים גם החמה הלכה מהלך מה.) וא"כ קרוב לשבעה ימים מסבב הלבנה רביע גלגל ג' מזלות ועושה פעולה ושינוי.

ולכן כתב הראב"ע בריש פרשת תזריע (ויקרא י"ב ב') וז"ל: 'סיבת טומאת שבעה עד שובה אל המרובע, וכן החולים יראו שינוי ביום שביעי'. כוונתו, כי אז בסיבוב רביע הגלגל יש פעולות הפכיות, ולכן החולי משתנה ביום שבעה או ביום הארבע עשרה או ביום כ"א או כ"ח כי הכל תלוי בשינוי הגלגל וסיבוב הלבנה.

ולכן בסוף יום השלישי שהוא נוסה לרביעי שהוא חצי מרובע יעמוד ויתגבר הכאב כמו תנועת הלבנה שהיא בזמן בשיא עמידתה ולכך בחצי יום השלישי כאשר החמה נוסה למערב שהוא התחלת יום הרביעי, לתוכנים שמונים מאופק חצי היום, ולכן אז הכאב והחולשה מתגברת, ולכן מי שיש לו קדחת רביעית יתמיד למאוד כי מפאת עמידת המרובע יתגבר חליו.

השי"ת משדד מערכות שמים להוכיח אהבתו לעמו.

לכן הקב"ה למען הראות כי משגיח בפרטיות על עם קרבו והוא משדד בשבילים מערכות השמים, והם אינם תחת משטרי הכוכבים, לכך תמיד ביום השלישי שראוי מפאת גזירת הכוכבים שיהיה כאבו נעכר ומתגבר, דוקא אז לא יניח לצדיק בצרה וממציא לו תרופה להקל עליו חליו, ויכירו וידעו כל העמים כי יד ה' עשתה זו מול טבע כוכבים; וגם יכירו וידעו שהיסורים וכל נגע ופגע הבא לישראל לא בא מצד הכוכבים, כי אם מהקב"ה שהוא מוחץ ומרפא; ולכן באברהם בשלישי למילתו כחום היום שאז הכאב בטבע מתגבר כנז"ל, באו המלאכים לרפאות אותו ונקל לו לילך ולרוץ אליהם. וכן בחזקיה אמר לו 'ביום השלישי תלך לבית ה' והיה מופת בארץ'.

ובזה נאה לפרש ג"כ את מעשה בני יעקב באנשי שכם, שנסתפקו שמעון ולוי, כשראו שבאו כולם בברית יחד, אבות ובנים, למול בשר ערלתם, ולא ידעו האם כוונתם לשם שמים הייתה והרי הם כשרים ובחורי ה', או שכל כוונתם היא רק שיהיה להם יד בבנות יעקב וזרעו, ולבנם מלא עמל ואון, ומחמת ספק זה לא רצוי לשלוח יד מיד, רק ביום השלישי כשראו 'בהיותם כואבים' כפי הטבע השמים, ואילו היו שלמים עם ה' ודאי לא היה מניח אותם להיות כפי טבעי מערכות הכוכבים כנז"ל, ומזה ידעו לנכון לשפוט שודאי סר צל ה' מעליהם ותוכם רע, ומבחו בהם ללא רחם.

וזהו שמוכיח הנביא 'לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאני והוא יך ויחבשנו' אין לתלות שהיסורין וכל הכאבים הם מצד הטבע והמקרה, אלא הכל הוא באצבע אלהים, והראיה לזה שהוא יתברך 'יחיינו מיומיום ביום השלישי יקימנו' ואינו משרה אותנו בצרה שלשה ימים, ומזה מוכח דאין ביד המול והטבע לפעול מהומה רק ברצון ה', וכל מה שלקינו הוא כפי חטאתנו, וא"כ עלינו לשוב רק אל ה' ונחיה לפניו - לעשות רצונו, כי מאיתנו העזר והישועה.

התשובה היא הבחירה הקלה יותר.

איתא בפסיקתא (סימן כ"ד), הובאה בילקוט שמעוני (יחזקאל פרק י"ח).

'שאלו לחכמה חוטא מה ענשו אמרה להם 'חטאים תרדוף רעה' שאלו לנבואה חוטא מה ענשו אמרה להם 'נפש החוטאת היא תמות' שאלו תורה חוטא מה ענשו אמרה להם יביא קרבן ויתכפר לו שאלו להקב"ה חוטא מה ענשו אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא הוא דכתיב 'טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך' ע"כ.

ובזה פירשו את הפסוק 'עדותך נאמנו מאד לבינתך נאווה קודם ה' לאורך ימים' (תהילים צ"ג ה) כי עדותו יתברך שאמר 'יעשה תשובה ויתכפר לו', 'נאמנו מאד' שאין בזה לא מיתה ולא יסורים, אלא לחיות לאורך ימים; ואם כן האדם שאינו שב בתשובה, בטענה שלרוב עוונותיו יתכפר לו רק בעיניי גדולים וייסורים, ואינו מסוגל לעמוד בהם, הרי הוא טועה בהחלט. כי הרי עיקר התשובה הוא כשהאדם מתנחם ומתחרט על העבר ומקבל עליו לתקן עצמו לעתיד, תכף הקב"ה מקבל תשובתו ועוזר לו לתקן את עצמו. כמו שנאמר 'כי רחץ ה' צואת בנות ציון ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה ברוח משפט וברוח בער' (ישעיה ד' ד'').

אלא שהתחלה צריכה להיות מצד האדם, הוא שצריך להיות היוזם ומבקש התשובה, ורק אחרי שיש אתעוררותא דלתתא, אזי מגיעה האתעוררותא דלעילא, מצדו יתברך לקבל את תשובתו ולכפר לו על עוונותיו. ובזה יש לפרש הפסוק בהושע הנזכר לעיל 'לכו ונשובה אל ה' והתשובה לא צריך לה הרבה סיגופין אלא כאשר נתחיל בתשובה — 'הוא ירפאנו' רפואה רוחנית, 'ויחבשנו' מכל הפגמים שיש לנשמתנו.

התשובה המיוחדת בימים נוראים.

ויותר מכך מוסיף הי'ערות דבש' (ח"א דרוש א') שתהליך זה הוא בכל השנה, שבכדי להגיע לתשובה שלימה, צריך אתעוררותא דלתתא מצד האדם, הוא צריך לפתוח בתשובה קצת, ואחר כך הקב"ה עוזרו; אבל בעשרת ימי תשובה הקב"ה מתחיל לעורר אותנו בתשובה בלי התעוררות דלמטה כלל, רק הוא מעורר אותנו. יעויין שם באורך.

ובספר 'ציון במשפט תפדה' (ח"ב דרוש ג') סיים על זה, שנמצאנו למדים מזה שהימים האלה הם מסוגלים מאוד לתשובה שהקב"ה מעורר אותנו לתשובה, ולכן 'חיי יתן אל לבו' ואל יאבד הזמן היקר הזה בהבלי העולם, אלא יתעורר לשוב בתשובה שלימה, כיון שהזמן מסוגל לזה.

ועל פי זה פירש את דברי המשנה ביומא (פ"ח מ"ט) 'אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים'. ודקדקו המפרשים בכפל הדברים, 'א' לפני מי אתם מטהרים, 'ב' מי מטהר אתכם, ולכאורה הדברים חוזרים על עצמם?

ולפי יסוד הי'ערות דבש' שהזכרנו לעיל מתיישב שפיר, הרי עשרת ימי תשובה נקראים ימי מחילה, שבהם הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל. והנה תיבת 'מי' נוטריקון ימי מחילה, וזהו אומרו 'אשריכם ישראל, לפני מי' - דהיינו קודם ימי המחילה, דהיינו בשאר ימות השנה; 'אתם מטהרים' - אתם אלו שצריכים לפתוח תחילה בתשובה באתעוררותא דלתתא. אבל 'ומי' - דהיינו בימי המחילה, שהם עשרת

ימי התשובה – 'מטהר אתכם אביכם שבשמים' שהקב"ה מעורר אתכם לתשובה אף בלי אתערותא דלתתא כלל.

עומק הדין והיקפו

עיקר התשובה במה שאדם דש בעקביו.

ובאמת עיקר התשובה היא כשהאדם מכיר בחטאו כמו בחולי הגוף, אך אם אינו מרגיש בכאבו אין לו תקוה; כך גם בחולי הנפש כשהאדם לא מרגיש בחטאו, סימן שנשמתו תפוסה בחזקה ביד הסט"א ב"מ. ובעונות הרבים אין אנו מוצאים שבני אדם מרגישים בחטא בהזכרת שם שמים לבטלה, בשיחה בבית כנסת, בשיחה בעת התפילה, קדיש, חזרה, קריאת ספר תורה, עון לשון הרע ומסירות למינות וכיוצא בזה, שבני אדם דשים בהם ולא מרגישים בחומרתם, והם עונות חמורים.

עד כמה עומק דקדוק הדין, אנו נתקלים בחז"ל:

'בעון נבלות הפה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים. שנאמר (ישעיה ט' ט"ז) 'על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה' (שבת ל"ג ע"א).

'ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחרים פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה תשב באחריך תדבר בבן אמך תתן דופי' (תהלים נ' ט"ז).

'רבי אילה הוה סליק בדרגא דבי רבא בר שילא שמעיה לההוא ינוקא דהוה קא קרי 'כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחיו' (עמוס ד' י"ג) אמר עבד שרבו מגיד לו שיחה תקנה יש לו' (חגיגה ה' ע"ב)

ובספר 'ערבי נחל' כתב בענין הדיבור, שבכל דיבור יוצא חלק מנשמת האדם, ואם דיבור הוא של קדושה ותפלה, נעשה ממנו כתב להשי"ת. ואם הם דיבורי סרק ודברים בטלים, יעשה מהם כתב לסט"א רח"ל. וכמו שהזכיר הנביא ישעיה (נ"ט י"א) 'נהמה כדוכים כולנו וכיונה הגו נהגה נקוה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו'. ופירשו חז"ל שזו תוכחת לבל נהיה כדוכים הנוהמים וכציפור המציצת, אלא צריך להזהר בתפלה שתהיה בכונה ולא מצוות אנשים מלומדה, וכל שכן כשהאדם מדבר באמצע התפלה והחזרה והקדיש וכיוצא.

וכן מצינו דוד המע"ה התפלל להשי"ת ואמר 'הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד' (תהלים נ"א ד'), רמז בזה שהוא מרגיש בחטאיו ויודע אותם והם לנגדו תמיד.

ג' הכנות למשפט.

מנהג העולם, כאשר אדם אמור להתייצב למשפט, מיד מתחיל להיערך אליו בשלושה דרכים כדי להבטיח את זכייתו בדין והקמנת עונשו. א'. מעיין ומברר את גוף התביעה, מה חומרת מעשהו עליו צריך להיענש, כדי שיוכל לדעת כיצד להתרפס כלפי התובע ולהסדיר את חובותיו בצורה משתלמת

יותר. ב'. מחזר אחר עורכי הדין הטובים יותר, שימליצו עליו טוב, שיקרינו על אישיותו ומעשיו בזוית מאירה יותר, ובזה יוכלו לגרום להקטנת חומרת עווננו. ג'. שוחד; משתדל אצל האנשים המתאימים, הקרובים לצלחת, דרכם יוכל לעקוף את הבעיה, ולרכך את לב השופטים.

כמו כן אנו מוצאים בחז"ל, אצל האדם בעומדו לדין שמים, עליו להזמין את שלושת הדברים הללו.

א'. עיון הדין - הוא סידור התפילה להתחנן ולבקש סליחה על החטא והעוון, שנאמר 'היערוך שועך לא בצר' (איוב ל"ז י"ט). רשב"ל אמר אם סדרת תפלה לא תהא מציר בפיך אלא הרחב פיך ואמלאהו (ירושלמי תענית פ"ג ה"ו).

ב'. בקשת מליצי יושר - הוא כדברי חז"ל בגמ' (שבת ל"ב ע"א) עלה למיטה ונפל יהי דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום לדון, שכל העולה לגרדום לדון, אם יש לו פרקליטים גדולים ניצול, ואם לאו אינו ניצול; ואלו הם פרקליטים של אדם תשובה ומעשים טובים. ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה, ואחד מלמד עליו זכות - ניצול, שנאמר 'אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו. ויחננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת' וגו' (איוב ל"ג כ"ג-ד').

רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה ואחד לזכות ניצול שנאמר מליץ אחד מני אלף. וכך ביאר רש"י את הלימוד מהפסוק, 'באותו מלאך - שמליץ עליו זכות, והוא אחד מני אלף, ואפילו הוא עצמו מעיד עליו חובה - ניצול באחת של זכות, שנאמר 'מליץ אחד מני אלף' במליצתו של מלאך אין אלא אחת מאלף 'להגיד ישרו', ומשמע נמי שהמלאך המליץ הוי אחד מני אלף, דהא, מלאך כתיב, מכלל דהשאר מגידים עליו חובה' וכו'.
ג'. שוחד - הוא הצדקה².

כמה מגוון לתרץ החטא מחמת עונשו.

ויש אנשים המתרצים לעצמם הסיבה בקיצורם בעבודת הבורא, בלימוד התורה וקיום המצוות מחמת הגלות והצרות המגולגלות עלינו תדיר, שאין מניחים אותנו לעשות רצונו יתברך, ונראה להם שמחמת זה הם פטורים; אך באמת טעותם נוקבת עד מאוד, שהרי כל סיבת הגלות וחורבן בית המקדש ושאר הצרות המתגלגלות מזה, אינם אלא בעוון ביטול תורה וזלזול במצוות; וא"כ טענה זו מגוחכת עד מאוד, כי לא יתכן לומר שהסיבה שבגינה נענשו, תיהפך להיות העונש עצמו, עד שלא יצליחו לקיימה ויתכפר להם.

ובספר 'שער בת רבים' (בהפטרות פ' בראשית) המשיל זאת בטוב טעם, על הפסוקים בישעיה (מ"ב כ"א) 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר' והמשך הפרשה. באדם אחד שפגש את חברו ונשתהו יחד כמה ימים, וראהו שאינו מתפלל בכל אותו הזמן, וישאלנו לכך, 'מדוע אינו מתפלל?' השיב לו, 'אבי איננו חפץ שאתפלל'. ויתפלא האיש על כך מאד, ויאמר 'הלא אנכי יודע ומכיר היטב את אביך שהוא משלומי אמוני ישראל, ואיך יעלה על הדעת שאביך הוא שצווה עליך כך?' ויען ויאמר 'אתן לך הוכחה בכנות דברי, הלוא הוא נטל ממני את הטלית והתפילין שלי וסגרם בארוננו'. ויען חברו ויאמר לו, 'הגד נא לי האמת, האם קודם שסגר על הטלית והתפילין שלך היית נוהג להתפלל יום יום?'

² ע' בבא בתרא דף ט' ע"ב שצדקה נקראת שוחד.

ויאמר 'אודה ואתודה לפניך חברי, שגם אז לא הייתי מרבה להתפלל, אך עתה ליבי תוהה על זה, ואני מלא חרטה על זאת ומבקש לשוב בתשובה, ואין בידי, אמנם איני חושש שיחשב לי עוון, שהרי רצון אבי אני עושה בזה'. וימלא האיש פיו בשחוק ויאמר לו, 'הוי סכל אתה איך נואלת לחשוב ולשפוט מאשר אביך סגר על הטלית והתפילין, מוכח שאיננו חפץ שתתפלל, והדבר בהיפך שבגלל שאביך ראה שאינך חפץ להתפלל לכן סגר על הטלית והתפילין'.

והנמשל מאיר, הנה ממש על זה הדרך טענו אותו דור פרוץ במעשים לפני הנביא: אחרי שכל המקרים הרעים קרו ובאו עלינו, והם מונעים אותנו ומרחיקים אותנו מללכת בדרכי ה', אם כן מזה נראה בעליל שרצון השי"ת מסכים למעשינו הרעים. וזהו שאמרו אל הנביא: 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר' אם כדברך, שרצון ה' להגדיל תורה ולהאדירה, איך יתכן שישראל 'זהו עם בזוז ושסוי' וכו'.

על זה השיב להם הנביא 'הוי, סכלים! מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור' - מה קדם למה; האם קודם שבאתם למדרגה כזו, שיקרה אתכם הרעות, שמרתם דרכי ה' - 'מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים הלא ה' זו חטאנו לו', דהיינו שאותו בוז וחימה שפוכה היא רק מחמת חטאנו, ואיך תעשו בנפשכם שקר לעשות מזה תירוץ לדרכיכם הרשעה.

וזהו תירוץ אף לאותם הטוענים לעצמם שאינם יכולים ללמוד ולקיים המצוות מחמת דוחק הפרנסה, רוב המרדות וכהנה, גם זו טעות בידם; כי הרי אנו רואים כיצד כל החיות ניזונים בנחת, ואילו האדם שהוא מבחר הבריאה, מתפרנס בצער. הרי זה לא יתכן, אם לא שהעוון שלו גרם. ואם כן איך יתכן שהעונש הנגרם לאדם מחמת שביטול תורה וזלזול בקיום המצוות, זה יהיה סיבה וטענה להמשיך בדרך נלוזה זאת.

דוחק הפרנסה אינו צורת הבריאה מלכתחילה.

ולזה הקיש בספר המסורה את הפסוק 'זהעוף ירב בארץ' (בראשית א' כ"ב) לפסוק 'זהעוף אוכל אותם מן הסל' (בראשית מ' י"ז) 'זאת תורת הבהמה וזהעוף' (ויקרא י"א מ"ו) (כונתו לרמז מוסר לאדם, שהנה העוף אף ש'העוף ירב בארץ'. בכל זאת פרנסתו מצוייה - 'זהעוף אוכל' פרנסתו 'מן הסל' מוכנה אליו. ואיך זה שהאדם פרנסתו בצער? לזה סיים 'זאת תורת העוף' הסיבה היא משום שהאדם אינו שומר התורה והמצוות כמו שצריך, וכאשר ישמור התורה, תהיה פרנסתו מצוייה כמו העופות.).

רואים זאת כבר מבריאת האדם שנברא באחרונה אחרי בריאת ששת ימי בראשית ומצא הכל מזומן לפניו ופרנסתו בנחת. ורק כאשר חטא 'וישלחוהו ה' אלהים האדם מגן עדן' (בראשית ג' כ"ג) ונגזר עליו 'בזיעת אפך תאכל לחם' (שם י"ט), כי העוון גרם לו צער פרנסתו.

ובזה אפשר לפרש⁴ המדרש 'אחור וקדם צרתני' (תהלים קל"ט ה') - 'אחור במעשה בראשית וקדם לעונשין' שהאדם מתאונן לפני השי"ת איך נפל מאגרא רמא לבירא עמיקתא, שתחילה נברא 'אחור' במעשה בראשית, כדי להיות הכל מזומן לפניו בנחת. ואילו בעונשין הוא נענש ראשון 'וקדם' לכל היצורים.

³ הוספת המו"ל ר' אשר חדאד שליט"א.

⁴ לא נמצא מדרש כזה, אולם נמצא גמ' הדומה לה 'אחור במעשה בראשית וקדם בפורענות' (ברכות ס"א א')

כגודל המעמד גודל האחריות.

עוד יש לפרש מדרש זה, בהקדים מה שכתב המגיד מדובנא ז"ל בפרשת בראשית בביאור הפסוק בתהלים (צ"ו י"ב) "עלוזי שדי וכל אשר בו אז ירננו על עצי היער לפני ה' כי בא כי בא לשפוט את הארץ". אתמהה, לשמחה מה זו עושה; על מה 'ירננו', כאשר השי"ת בא לשפוט את הארץ?

אולם הנה איתא בגמ' חולין (ס' ע"א) 'אמר רבי יהושע בן לוי כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ובדעתן נבראו ובצביונן נבראו, שנאמר 'זיכולו השמים והארץ וכל צבאם' (בר' ב' א') אל תקרי צבאם אלא צביונם'. כוונת הדברים, כי כל מעשי בראשית בחרו לעצמם דמות וצלם שישמשו בו במהות תכונתם וכך יראו בבריאתם. והנה מן הראוי להבין מה ראו שלא בחרו לעצמם צלם ודמות האדם ותואר צורתו ודקות ענינו בחכמה ודעת, שהוא מושל בכל הנבראים והוא בחר הבריאה?

אמנם ידוע הכלל, כי לפי רוב הכבוד וההתנשאות אשר לנברא על זולתו, כן מתרבות עליו המקרים הרעים ומשא התלאות והמכאובות הנכונים לו מצד שני, ואז יכולה להיות השפלתו שבעתים; כי כשהאדם מתנהג בחכמה ודעת יגדלנו ה' וקרנו ירים בכבוד ויתנהו עליון על כל. ובהיפך, שבעתיים יוקם, כמאמר החכם (קהלת א' י"ח) 'כי ברוב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב'.

זאת ראו כל הנבראים ובחרו באשר יחפצו, כי אמנם מעט הוא מנת חלקם וכוסם, חלושי כח וחסרי דעת ולשון מדברת, ובידם היה לברור להם מנה יפה וטובה שביצורים, הרי הוא האדם, עם כל זה מיאנו בכזה באמרם: הלא כמה מהחבלים וצירים קצובים ועומדים ממעל לו.

והאדם בא אחריהם, ומילא את לבבו לאמר, טוב לי להיות מובחר הנבראים כולם ולמשול במשפחות האדמה למיניהם ואישיהם והרבה לצבור אסיפת חלקי הנבראים וליקח באמנה פרטי מדותיהם וכוחותיהם למען יהיה כלול מכולם. ואותו לקח השי"ת והמשילו על כל צבאם ואת הכל נתן בידו כמאמר הכתוב 'תמשיליהו במעשה ידיך וגו' (תהלים ח' ז'), והוא מלך בתחתונים ומוראו עליהם כמאמר הכתוב 'ומוראכם וחתכם' (בר' ט' ב') וגו' ועושה בם כחפצו.

הנה לעת עתה בחירתם הנחותה, שויתרו על צלם ודמות הנבחר שבנבראים, יחשבוה לרעתם. אולם לעתיד לבוא, ביום הדין הגדול והנורא אשר ה' במשפט, יבוא עם האדם על כל נעלם מטוב ועד רע; הנבראים, כשמעם עומק הדין יתרועעו אף ישירו בגיל ורנן על שבחרו להם בהמיוותם ודלת איכותם. וזהו 'עלוזי שדי וכל אשר בו' כולל כל חית השדה והמוני הנבראים וגם 'אז ירננו כל עצי היער לפני ה' על שבראם כמו שהם, והטעם 'כי בא לשפוט את הארץ' ויראו כי קו הדין מתוח לשפוט העובר להכותו מכה רבה, יגילו וירננו למפרע על דלות ערכם. עכת"ד ז"ל.

וזהו שאומר המדרש 'אחור במעשה בראשית וקדם בעונשין' דבתחילה מה שנברא האדם בסוף כדי להשתלט על כל הנבראים, חשב שזה מעלה ושבח אליו, שיש לו יתרון עליהם; אך כאשר לבסוף יועד הוא לדין, ויראה שהוא קדם לקבל העונשין מכל הנבראים, יבין למפרע שזה לא לטובתו, אלא יכול אף להיות לו תחילה לעונשים.

מכל האמור למדנו כמה גדול ענינו של האדם כשאנו הולך ביושר, מה שלא נענשים שאר היצורים; על כן צריכים אנחנו לשקוד על התורה ולשמור המצוות בכל כחנו. וכן אמרו חז"ל (תנחומא תצוה ס"ו)

'בזכות שני ריצות שרץ אברהם שנאמר 'זירץ לקראתם' (בראשית י"ח ה) 'ואל הבקר רץ אברהם' (שם ז) השי"ת נתקשר בנו באהבה שנאמר 'מלך'⁵ אסור ברהמים' (שה"ש ז ו).

חובת ההתבוננות בספרי הלכה ומוסר.

אמנם אין אדם רואה נגעי עצמו, ורק אם נתמיד בלימוד והתבוננות בספרי חז"ל נראה את עצמנו מלאים חטאות וחסרון ידע בסיסי בדינים והלכות הנחוצות לפרמיהם, כמו דיני ציצית, תפלה, ברכות, נטילת ידים, ברכת המזון, הלכות שבת ויום טוב; אשרי השוקד עליהם ולא ישגה בהם. וכן בענין ההסתכלות במראות הצובאות, אם לא לצורך הוא עובר על לא ילבש גבר שמלת אשה' (דברים כ"ב ה).

ובפרט המסתכל שלא לצורך שורה רוח על כל דיוקן ודיוקן ומזיק לו במוותו, שאין לך פרצוף וצלם ותבנית עץ ואבן שאין שורה עליו רוח טומאה ובפרט צורת אדם בולטת, ולכן אומר הפסוק 'עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם' (תהלים קט"ו ד) רמז לאותם ק"ל שנים שהיה אדם הראשון פרוש מאשתו (עירובין י"ח ע"ב) ונבראו ממנו שדין ורוחין⁶, ומורין על צלם אדם ולכן נאמר 'מעשה ידי אדם'.

הן אמת שאין אדם רואה נגעי עצמו, אך העצה לזה היא כאשר ישמע הדרשה ודברי מוסר ותוכחת אז יכיר פחיתות ערכו. אלא שיצר הרע מסיתו שהדרשן אינו ראוי ואינו יודע, או שיביא אותו היצר לעשות עמו מחלוקת וקטטה, כדי שלא ישמע דברי תוכחתו.

ובזה יש לפרש הפסוק 'נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עניו. כי החליק איליו בעיניו למצוא עווננו לשנא' (תהלים לו ב-ג) על הדרשן נאמר פסוק זה, הממציא עונות האדם לעורר אותו, לכן יצר הרע מנסה את כל הדרכים לשנוא אותו עד שלא יבוא לדרשה בכלל, או יבוא וילמד באיזה ספרי קודש, תהלים, זהר וכיוצא בזה, בכדי שלא יבין אל לבבו וישוב בתשובה. על כן טוב מאד לאדם ללמוד בספרי המוסר, ואם הוא אינו מבין בלשון הקודש, יש הרבה ספרים בלשון ערבים ומהם יכיר את ערכו.

סגולת ההתעוררות בימים נוראים

נצחון מלכי סיחון ועוג, סימן לבנים.

הנה חודש אלול - חודש הרחמים והסליחות, הוא המסוגל לרחמי שמים על כל יצורי עולם, לעורר אותם לתשובה ולזכות את עצמם ולתקן נשמתם כדי להכתב ולהחתם בספר חיים טובים וארוכים, בספר פרנסה וכלכלה. כי הנה ידוע הכלל שקבעה התורה 'מעשה אבות סימן לבנים', ואמרו חז"ל, מלחמת סיחון הייתה בחודש אלול ומלחמת עוג הייתה בתשרי (במ"ר י"ט ל"ב) וכיון שבאה תשועה לאבותינו בחודשים הללו ככה תבוא תשועה לבניהם בחודשים הללו. כך גם קיימא לן בש"ע 'ישראל דאית ליה דינא בהדי כותי בחודש אב ישתמט ובאדר למציא ליה' (או"ח תקנ"א ס"א), משום מה שאירע לאבות בזמן החורבן ובתשועת מרדכי משפיע על בניהם.

כך התשועה שהיתה לאבות בחודשים הללו בנצחון את מלכי סיחון ועוג, תשפיע לנו לזכות לתשועה רוחנית ולרחמים. וזה רמז בפסוק (דברים ב' ל) 'ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו כי הקשה ה'

⁵ חסר. הערת המו"ל ר' אשר חדאד שליט"א.

⁶ ע' זוהר ח"יב רל"א ע"ב

אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען ראשי תיבות אלו"ל; להורות על הקשר בין מלחמת סיחון ועוג לעבודת ימי חודש אלול והסייעתא דשמיא המושפעת באותם ימים.

זמן המסוגל, חוזר וניעור.

כן גם מצינו בחז"ל (ילק"ש וירא צ"ג), 'בשעה שנפקדה שרה, הרבה עקרות נפקדו עמה'. דכיון שהתחילה כבר התשועה והנסים, בנקל יהיו בשביל אחרים; וכך נאמר 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' וגו' (שמות י"ג ג') והרי משמעות המילה 'זה' בתורה היא כאשר הדבר לפנינו שאפשר להצביע עליו, אלא זהו הטמון בכוונת התורה, שאכן יש לזכור את אותו היום שסגולתו מתעוררת בכל יום בזמן זה ממש.

אמנם אין לנו הבנה בדרכי ה', אך נקל מעט להבין את סגוליות הענין הזה, כמו שבמציאות שאדם מחמם מים ולאחמ"כ רוצה לחממם שוב, ודאי יתחממו מהר יותר ויתרתחו יותר מאשר מהפעם הראשונה שהוחמו.

עוד כווננו בזה להודיע שבזכות הדביקות והקירבה של עם ישראל להשי"ת בימים אלו של ראש השנה וכיפור נצחו ישראל סיחון ועוג. שכן נאמר במלחמת עוג 'אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו' (במדבר כ"א ל"ד) משמע שהוא כבר נתון בידך מקודם לכן, והיינו מראש השנה נתתי אותו בידך.

בזמן התעוררות, אף היצר מתעורר.

עוד הארה שאפשר לנו לקלוט מרמז הפסוק, הנה ישנה הרגשה פנימית שדוקא בחודש הזה של התעוררות ומחילת עוונות, ישנו איזה קושי ורפיון חושים, מן יצר שמנסה בכוחות תקיפים יותר מכל השנה, להלחם באדם. אכן, היצר שרואה את סגולת הימים המיוחדים הללו, ומבין שידו על התחתונה, ובסופו של דבר עם ישראל יצליחו להתגבר עליו באמצעות התשובה ומעשים טובים היות ובחודש עצמו יש השפעות מיוחדות לזה, נלחם בכוחות מיוחדים לנסות לבטל את ההתעלות של האדם בזמן מסוגל זה.

והרי זה מה שאמרו 'כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו' (סוכה נ"ב ע"א), כך גם אצל כל אדם אף שאינו ברמה של גדלות, אך בזמן מסויים שבו מתעלה מעל עצמו, שהוא מתגבר ומתאמץ לחזור בתשובה, אף היצר הרע שלו גודל, ועל דרך שאמרו 'שלהי דקייטא קשה מדקייטא' (יומא כ"ט ע"א), כאמור, יצר הרע של אלול קשה מכל השנה.

וזהו שאומר הפסוק 'ולא אבה סיחון מלך חשבון' - הוא יצר הרע המכשיל את האדם שלא לעשות חשבון נפש. 'העבירנו בו' - בחודש אלול לעבור מתוך שגרת השנה המלאה בחטאים ועוונות, להטהר ולעלות לקדושה; 'כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו', להתגבר על האדם, במיוחד בחודש הזה המסוגל לתשובה. ומזה תדע שהכל נעשה בהשגחה עליונה 'למען תתן בידך כיום הזה' כמו שנתן את סיחון מלך חשבון הגשמי ביד ישראל בחודש אלול ובימים הללו אותם רחמים ואותה תשועה שהיתה לישראל, תהיה גם לנו להתגבר על יצרנו הרע ולחזור בתשובה שלימה.

ב"א לחברו אין יוה"כ מכפר

ב"א לחברו חמור מב"א למקום.

וכבר ידוע שהעבירות מחולקים הם לשני סוגים: א'. עבירות שבין אדם למקום. ב'. עבירות שבין אדם לחברו. העבירות שבין אדם למקום, ע"י התשובה והחרטה מתכפרים. אך עבירות שבין אדם לחברו אין יום כפור מכפר אלא עד שירצה את חברו וימחול לו.

ובספר 'שער בת רבים', (פרשת ויקרא) הסמיך את החילוק בין סוגי העבירות, ב"א לחברו וב"א למקום על הפסוק 'אשם הוא אשם אשם לה' (ויקרא ה' י"ט), הנה בכפל הלשון האשמה, בא לרמוז על שני סוגי העבירות הללו. וידוע מה שאמרו בגמ' (ב"ב פ"ח ע"ב) 'אמר ר' לוי קשה עונש גזל הדיוט יותר מגזל גבוה (ממון של הקדש)', כי גזל גבוה הבחירה ביד האדם להודות ולחזור בתשובה, אבל גזל הדיוט אין תשובה ואין יום כפור מכפר עד ששייב הגזילה לחברו ויפייסו על הצער שהיה לו עד עתה עד שימחול לו.

וזהו אף ביאור בתפילת הנביא דניאל (ט' ט') 'לה' אלהינו הרחמים והסליחות' אימתי 'כי מרדנו בו' דוקא, אבל אם מרדנו בין אדם לחברו, לא תהיה לנו מחילה מן שמיא עד שנפייס חברנו; הנה השי"ת מקפיד על עוון שבין איש לרעהו יותר מעצמו.

וכן העונש על עבירות שבין אדם לחברו קשה יותר מעונש עבירות שבין אדם למקום. כך מצאנו בספר 'שבט יהודה' ששאל אלפורנסו מלך ספרד לחכם אחד, מדוע יענשו בני ישראל זמן ארוך כל כך בצרות רבות ורעות בכל דור ודור, והלא אינם עובדים עבודה זרה כבחורבן בית ראשון? והשיבו, כי העבירות שבין אדם לחברו הם יותר חמורים מאד מהעבירות שבין אדם למקום לפי שהם תיקון המדינות ושלוש העולם.

ולא כאותם החושבים שעיקר עבודת ה' היא במה שבין אדם למקום, אך במה שבין אדם לחברו אין בזה עון גדול כל כך אם יזלזל ויחטא בזה, ותכף יכופר לו, אם הלבין פני חברו או דיבר עליו והזיקו, באמירת תהלים וסליחות או לימוד תורה וכדומה.

אדרבא, החוטא לחברו, חוטא בכפליים. א' לאדם, ב' למקום, שעבר על תורתו ומצותו. וקודם שמפייס את חברו היאך יתוודה? הלא עיקר הוידוי הוא החרטה ועזיבת החטא והרי הגזילה עדיין בידו, והוא 'כטובל ושרץ בידו' אלא צריך להחזיר הגזילה לבעלים דהיינו לפייסו עד שימחול, ואז כשלא נשאר אלא החטא שבינו לבין המקום, אז תועיל התשובה וזהו המקום לוידוי ולהפיל תחינה לפני השי"ת. כך אמר דוד המלך (תהלים נ"א ו): 'לך לבדך חטאתי' הכוונה, חטא זה שחטאתי בבת שבע, אינו אלא חטא ביני למקום, ואם כן בידך למחול לי.

דרך החוטא לחברו, להתחסד עם קונו.

הדברים נוגעים לעשרת ימי תשובה, בהם הכל מתענים והולכים לבית כנסת ומתפללים ומרבים סליחות ותחנונים, ואין עולה על דעתם שהמעכב בתשובה הם העוונות שב"א לחברו שתחת ידם, ותשובתם אינה כלום. וזהו כעין מה שאמר יצחק 'הקול קול יעקב והידים ידי עשו' (בראשית כ"ז כ"ב), כי בענין הדברים הנוגעים ל'קול' כתורה ותפלה ואמירת תהלים הם מתנהגים כ'יעקב'. אך במסחר, משא ומתן ונתינת צדקה לעניים וכהנה, כל הענינים הנוגעים ל'ידים' הם מתנהגים כ'עשו' הרשע, לגזול ולעשוק בני אדם בהשגת גבול ומדות ומשקלות חסרים, ויש להם תמיד דרך לפתות עצמם שעושים כדיון.

וכן ראינו בין הסוחרים שנשמרים מכל ספק איסור ומדקדקים בכל ענין שבקדושה. אך בהגיעם אל המסחר נמצאם מועלים מעל באיסור נשך ותרבות, בתרצם דברי הבל, כי בזמנים אלו נשתנו תנאי המסחר מזמנים הקודמים עליהם דברה התורה. וכאשר יהיה לו דברי ריבות עם רעהו, מרוב אהבת עצמו ימצא את עצמו בלי משים בא בטענות שקר על חברו להצדיק עצמו. זהו שאומר התנא באבות (פ"ג מ"י) 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו' הכוונה לנזהר במצות שבין אדם לחברו, בודאי הוא נזהר גם במצות שבין אדם למקום, ולהיפך, אם אינו נוח עם הבריות יש להסתפק עליו אם אכן נזהר הוא במצוות שב"א למקום.

צדקות אמתית היא בממון שלו ולא של אחרים.

לכן זה הכלל, אם תראה אדם שמתראה לצדיק כינו למקום ואינו מקיים המצות שבין אדם לחברו והוא גונב, גוזל ומרמה הבריות, ידוע תדע כי בודאי שאין תוכו כבדו, ואף החלק שלו עם קונו הרי היא שקר. כי כן דרך הצבועים, להחמיר במצות שבין אדם למקום ולהקל במצות שבין אדם לחברו, ואם תבדוק אחריו יתוודע לך שהוא צבוע; כי נקל לאדם להתפלל בהתלהבות ולהזהר מדיבור חול בשבת וכדומה, אך בדברים שבין אדם לחברו, בדבר הנוגע לממונו או לכבודו או לכל מדה אחרת שלו, ישליך צדקתו אחרי גוו ויגזול וישיג גבול רעהו וירמה וישנה דיבורו במשא ומתן. על כן יש להתרחק מן הצבועים הללו, כי עיקר הצדקות הוא בממון שלו, ולא מן ממון אחרים וק"ו ממון שבא בגזל וגניבה כמו שנאמר 'גיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך' (תהילים קכ"ח ב).

ובזה מפרש בשער בת רבים את הפסוק דלעיל: 'ואם נפש כי תחטא וגו' והביא איל תמים וגו' ונסלח לו' והטעם שמתכפר לו, משום 'אשר הוא אשם אשם' רק 'לה' שהחטא הוא רק בין אדם למקום, לכן הקרבן מכפר עליו, אבל נפש 'כי תחטא ומעלה בה' וכחש באמיתו בפקדון או בתשומת יד' דהיינו שעשה 'שימת יד' לקנין כדרך הסוחרים לקיים המקח ותקיעת כף דינו כשבועה (ע' שו"ת חוות יאיר סימן קצ"ד) או בעון הגזל ש'עשק את עמיתו' וגו' הרי בזה יש שני חטאים בינו לחבירו ובינו למקום שצוה 'ואהבת לרעך כמוך' שלא לגזולו ולא לעושקו 'זהיה כי יחטא ואשם'. ופירש רש"י, 'שיתן את לבו לחזור בתשובה צריך תחילה לתקן החטא שבינו לחברו 'זהשיב את הגזילה אשר גזל' וגו' ואחר כך 'זאת אשמו יביא לה', אך אם אינו משיב הגזילה לחברו, אז אין הקרבן מועיל, וכאמור.

ועל פי זה נחזור לנושא דרושנו 'לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים' גם זה פירש השער בת רבים באופן הזה, שבעניינים הנוגעים 'לנו' - בין אדם לחבירו אנו צריכים 'בושת פנים' שאין אנו מקיימין אותם כראוי. כמו שאנו רואים בענינו כי בשווקים וברחובות איש את רעהו חיים בלעו, ובבואם לבית כנסת ובית המדרש שם ידברו איש אל רעהו וישבו כאחים יחדיו.

וכך מתפרש גם הפסוק בתהלים (פ"ד ב) 'מה ידידות משכנותיך ה' צבאות' שיש הרבה ידידות ואחוה כשנמצאים בבית כנסת משכן השי"ת, אבל 'נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות' שגם בחצר בית הכנסת היינו מחוץ לבית הכנסת יהיה גם כן אחדות ושלוש בינינו*. אכ"ר.

* ואולי אפשר לפרש את הפסוק באופן אחר בדרך מוסר, 'מה ידידות משכנותיך ה' צבאות', שבתוך משכנותיך יש הרבה ידידות ולפעמים זה יותר מדי, וזה כבר לא דבר טוב כי זה מפר את קדושת המקום וריכוז בתפלה, 'נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות' נכסף אני שכל עניני הידידות יהיו 'בחצרות' מחוץ למשכנותיך, כדי שבתוך משכנותיך יתרכזו כולם רק בתפלה. מאת דב"ר יצ"ו.

"Mehorot Avi"

hdition de livres Kodesh

Institutions "Yeted ateshouva" Safed

"מאורות אבי"

מכון להוצאת וההדרת ספרי קודש

שע"י מוסדות "יתד התשובה" עיה"ק צפת ת"ו |

בס"ד

בשורה משמחת

במלאת 60 שנה להסתלקותו של מורנו הגאון

הרב חומאני עלוז זצ"ל

רבה של מדנין בתוניסיה, ובאחרית ימיו רב וראש קהילה פה עירנו - עיה"ק צפת יע"א, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל. אמן.

הננו לבשר לציבור שוחרי התורה, כי בעזהשי"ת התחלנו בעבודת עיבוד ועריכה מחדש של הספר הקדוש "**שבתי וקומי**" - חידושי פרשיות השבוע מוסרים ודרושים, למורנו הגאון הגדול רבי חומאני עלוז זצ"ל,

למען הוצאת הספר לאור במהדורה חדשה ומאירת עיניים, בסדר חדש עם כותרות נאות למען ירוץ הקורא בו, ובעיבוד חידושו של רבינו בלשון השווה לכל נפש.

פונים אנו בזאת לתלמידיו ולתלמידי תלמידיו ולכל מי שזכה להסתופף בצילו היודעים מעשיות ממעשיו הקדושים של רבנו זצ"ל, מחיי הרב ומחיי הקהילה ברחוב הג'רבא בצפת, או מי שיש באמתחתו תמונות ותיעודים, סיפורים ומכתבים וכד', שיש בהם כדי לזכות את הרבים, ישלחם אלינו וזכות רבינו זיע"א תעמוד לו לברכת טוב.

בתודה מראש על שיתוף הפעולה!

מכון "מאורות אבי"

מחלקת ההוצאה לאור

לשליחת חומר ולתרומות:

רח' הנריטה סולד ת.ד. 114 צפת | טל: 04-6923381/2 | פקס: 04-6925148 | מייל: tamar@yatedh.com